

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE VE MALİ YÖNETİM ANABİLİM DALI

**ORTA GELİR TUZAĞINDAN ÇIKIŞ:
TÜRKİYE İÇİN BAZI MALİYE POLİTİKASI
ÖNERİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

BURAK MAHMUTOĞLU

İZMİR-2019

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE VE MALİ YÖNETİM ANABİLİM DALI

**ORTA GELİR TUZAĞINDAN ÇIKIŞ:
TÜRKİYE İÇİN BAZI MALİYE POLİTİKASI
ÖNERİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

BURAK MAHMUTOĞLU

DANIŞMAN ÖĞRETİM ÜYESİ: DOÇ. DR. AYŞE KAYA

İZMİR-2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “*Orta Gelir Tuzağından Çıkış: Türkiye için Bazı Maliye Politikası Önerileri*” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

05/08/2019

Burak MAHMUTOĞLU

İmza

 TS EN ISO 9001:2015	T.C. İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü	
	TEZ SINAVI TUTANAK FORMU	Dok. No: FR/604/21
		İlk Yayın Tar.: 03.10.2017
		Rev. No/Tar.: 00/..
		Sayfa 1 / 1

GÖNDEREN : Maliye ve Mali Yönetim Anabilim Dalı Başkanlığı
GÖNDERİLEN : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalımız Yüksek Lisans Programı öğrencisi Burak MAHMUTOĞLU ile ilgili Tez Sınav Tutanağı aşağıdadır.

Tarih: Maliye ve Mali Yönetim Anabilim Dalı Başkanı
Sayı :
İmza

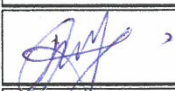

SINAV TUTANAĞI
Tez Sınav Jürimiz tarafından incelenen “Orta Gelir Tuzağından Çıkış: Türkiye İçin Bazı Maliye Politikası Önerileri” başlıklı tezli yüksek lisans tezi ile ilgili olarak jürimiz 05.08.2019 tarihinde toplanmış ve adı geçen öğrenciyi Tez Sınavına tabi tutmuştur. Sınav sonucunda adayın tezi hakkında OYBİRLİĞİ/ÇOKLUĞU ile aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL

Kabul Edilen Tezli Yüksek Lisans tezi:

i) Bilime yenilik getirmiştir K
ii) Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir L
iii) Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır K
iv) Uygulama yapmıştır (sadece Yüksek Lisans'ta geçerlidir) K

RED
 DÜZELTME *

Tez Sınav Jürisi	Unvanı ve Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ayşe KAYA	
Üye	Doç. Dr. Dilek DİLEYİCİ BAŞARAN	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Gürdal ASLAN	
Üye		
Üye		

Eki : Tez Değerlendirme Formu (Her bir jüri için).
* Tez sınavında düzeltme kararı verilmesi halinde jüri tarafından öngörülen düzeltmelere ilişkin bir jüri raporu eklenmelidir. Düzeltmeler için Ek süre her defasında en fazla yüksek lisans öğrencileri için 3 ay, doktora öğrencileri için 6 aydır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Orta Gelir Tuzağından Çıkış: Türkiye için Bazı Maliye Politikası Önerileri

Burak Mahmutoğlu
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Maliye ve Mali Yönetim Anabilim Dalı

Bu çalışma Türkiye’de 1980 yılından günümüze değin uygulanan maliye politikaları çerçevesinde ele alınmıştır. Bu amaçla Türkiye için son 39 yılda uygulanan mali politikalar ve makroekonomik göstergeler incelenmiştir. Çalışmanın amacı 1980-2016 dönemi için Türkiye’nin orta gelir tuzağında olup olmadığını ampirik olarak tahmin edip, hangi maliye politikası araçları ile orta gelir tuzağından çıkılabileceğinin analizini yapmaktır. Bu bağlamda çalışmada kullanılan verilere birim kök testi uygulanmış ve sonuçlar verilerin seviyede durağan olmadığını göstererek Türkiye’nin orta gelir tuzağında olduğunu ortaya koymuştur. Akabinde SVAR modeli tahmin edilmiştir. İlk defa bu çalışma ile Türkiye için orta gelir tuzağından çıkış konusunda SVAR tekniğinden yararlanılmış ve gelir ve harcama kalemleri alt bileşenlerine ayrılarak analize tabi tutulmuştur. Ampirik bulgular Türkiye’de orta gelir tuzağından çıkmada harcama kalemlerinden sırasıyla; yatırım harcamaları, sağlık harcamaları, savunma harcamaları ve eğitim harcamalarının etkili olduğunu; gelir bileşenlerinde ise milli gelirin en çok dolaylı vergilerden negatif yönde etkilendiği sonucunu ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Orta Gelir Tuzağı, Maliye Politikası, Birim Kök Testi, SVAR Analizi.

ABSTRACT

Master Thesis

Avoiding from the Middle Income Trap: Some Fiscal Policy Suggestions for Turkey

**İzmir Kâtip Çelebi University
Graduate School of Social Sciences
Department of Public Finance and Fiscal
Management Program**

This study examines the effects of fiscal policy for Turkey from 1980 until today. For this purpose, we analysis the fiscal policies which are implemented in the last thirty nine year and examine the macroeconomic indicators for Turkey during this period. The aim of this study to estimate empirically whether Turkey is in the middle income trap for the 1980-2016 period. In this context, we applied unit root test to the data and results showed that the data is not stable at the level for Turkey. This result has revealed that Turkey is in the middle-income trap. This study is the first study which uses SVAR technique to analysis the issue of middle income trap. Empirical findings show that the investment expenditures, health expenditures, defence expenditures and education expenditures are much more effective expenditures for avoiding the middle income trap, respectively. In terms of income components, indirect taxes effect negatively to national income.

Keywords: Middle Income Trap, Fiscal Policy, Unit Root Test, SVAR Analysis.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
TEZ SINAV TUTANAĞI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ORTA GELİR TUZAĞI: TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

I. Tuzak Kavramı	3
II. Orta Gelir Kavramı	4
A. Mutlak Tanımlar	6
B. Göreli Tanımlar	8
III. Orta Gelir Tuzağının Teorik Kökenleri	10
A. Solow Büyüme Modeli	10
B. Yakınsama Hipotezi	14
C. Malhusyen Tuzak	15
IV. Orta Gelir Tuzağı: Tanımı, Mahiyeti ve Kapsamı.....	16
V. Orta Gelir Tuzağına İlişkin Yaklaşımlar	19
A. Eşik Değer Yaklaşımı	20

B. Kurumsal İktisat Yaklaşımı	21
C. Yakalama Endeksi Yaklaşımı	23
D. Talep Yönlü Yaklaşım	23
E. Endüstriyel Gelişme Aşamaları Yaklaşımı	24
F. Gelişmenin Evreleri Yaklaşımı	26
H. Aoki'nin Ekonomik Gelişme Aşamaları Yaklaşımı	29
I. Büyümede Yavaşlama Yaklaşımı.....	30
İ. Egawa Gelir Eşitsizliği Yaklaşımı	31

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI DÖNEMDE UYGULANAN

MALİYE POLİTİKALARI

I. 1980-1989 Dönemi Maliye Politikası Uygulamaları	33
A. 24 Ocak 1980 Kararları	33
B. 24 Ocak 1980 Kararlarının Amaçları.....	34
1. Kısa Vadeli Amaçları	34
2. Uzun Vadeli Amaçları	34
C. 24 Ocak Kararlarının Sonuçları	35
II. 1990-1998 Dönemi Maliye Politikası Uygulamaları.....	39
A. 5 Nisan 1994 Kararları.....	40
B. 5 Nisan 1994 Kararlarının Amaçları	41
C. 5 Nisan 1994 Kararlarının Sonuçları	42
III. 1999-2007 Dönemi Maliye Politikası Uygulamaları	43
IV. 2008-2017 Dönemi Maliye Politikası Uygulamaları.....	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ORTA GELİR TUZAĞININ ANALİZİ:

AMPİRİK BULGULAR

I. Orta Gelir Tuzağına İlişkin Ampirik Çalışmalar: Literatür Taraması	55
--	-----------

II. Yöntem: Vektör Otoregresif Model (VAR) ve Yapısal Vektör Otoregresyon (SVAR) Modeli	66
A. Vektör Otoregresif Model (VAR).....	66
i- Varyans Ayrıştırması.....	68
ii- Etki-Tepki Analizi	68
B. Yapısal Vektör Otoregresyon (SVAR) Modeli.....	69
III. Model ve Veri Seti.....	73
A. Model	73
B. Veri Seti	76
IV. Ampirik Bulgular	76
i. Etki-Tepki Analizi Sonuçları.....	80
ii. Varyans Ayrıştırması Sonuçları	82
SONUÇ	86
KAYNAKÇA	90

TABLULAR LİSTESİ

Tablo-1: Yıllara Göre Türkiye ve ABD KBG Karşılaştırması	5
Tablo-2: Gelir Seviyelerinin Sınıflandırılması-Atlas Yöntemi	7
Tablo-3: Mutlak Orta Gelir Tanımları	8
Tablo-4: Göreli Orta Gelir Tanımları	9
Tablo-5: Eşik Değer Yaklaşımı: Gelir Eşikleri.....	20
Tablo-6: Yakalama Endeksi.....	23
Tablo-7: Aoki'nin Beş Aşaması	29
Tablo-8: 1980-1990 Dönemi Kamu Harcamalarına İlişkin Veriler	35
Tablo-9: 1980-1990 Arası İthalat ve İhracat Oranları	38
Tablo-10: GEGP'nin Çerçevesi	45
Tablo-11: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Verileri	47
Tablo-12: Genel Yönetim İç ve Dış Borç Stoku (GSYİH'nin Yüzdesi, %).....	50
Tablo-13: Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri	50
Tablo-14: Eğitim Harcamalarının Konsolide/Merkezi Yönetim Bütçesi İçindeki payı (1980-2015).....	51
Tablo-15: Toplam Sağlık Harcamaları (2000-2016)	52
Tablo-16: Toplam Savunma Harcamaları 2006-2015	52
Tablo-17: Yatırım Harcamalarının Yıllara Göre Dağılımı	53
Tablo-18: OGT'ye İlişkin Ampirik Çalışmalar	59
Tablo-19: OGT'ye İlişkin Betimleyici Çalışmalar	64
Tablo-20: SVAR Modelinde kullanılan değişkenler (1980-2016)	76
Tablo-21: ADF Birim Kök Testi Sonuçları, 1980-2016.....	78
Tablo-22: VAR Modeli Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi, 1980-2016.....	79
Tablo-23: Şokların Toplam KBMG Üzerindeki Etkisi: Varyans Ayrıştırması, 1980-2016..	85

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Üretim Fonksiyonu	12
Şekil 2: Durağan Durum Dengesi	13
Şekil 3: Endüstriyel Gelişme Aşamaları ve Orta Gelir Tuzağı	25
Şekil 4: Ekonominin Gelişme Evreleri.....	27
Şekil 5: AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri	80
Şekil 6: KBMG Değişkeninin Şoklara Tepkisi	81

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Değişkenlerinin Zamana Göre Değişim Grafiği 77

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Agumented Dickey Fuller
AIC	: Akaike Information Criteria
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
ASEAN	: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
CS	: Carrioni Silvestre
CUI	: Catch-Up Index
DSV	: Dolaysız Vergiler
DV	: Dolaylı Vergiler
EH	: Eğitim Harcaması
EKK	: En Küçük Kareler
ENF	: Enflasyon
FPE	: Final Prediccion Error
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HQ	: Hannan-Quinn Information Criteria
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İO	: İşsizlik Oranı
KBGSYİH	: Kişi Başı Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
KDV	: Katma Değer Vergisi
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi
KRZ	: Ekonomik Kriz
LP	: Lumsdaine ve Papell
LS	: Lee-Stazicich
OGT	: Orta Gelir Tuzağı
SAVH	: Savunma Harcaması
SC	: Schwarz Information Criteria
SH	: Sağlık Harcaması
SVAR	: Yapısal Vektör Otoregresif
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TDK	: Türk Dil Kurumu
TEFE	: Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TL	: Türk Lirası
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜSİAD	: Türkiye Sanayiciler ve İş İnsanları Derneği
ÜFE	: Üretici Fiyat Endeksi
VAR	: Vektör Otoregresyon
VECM	: Vektör Hata Düzeltme Modeli
Y	: Milli Gelir
YH	: Yatırım Harcaması
ZA	: Zivot Andrews

GİRİŞ

Ülke ekonomileri geleneksel geçimlik tarım ekonomisinden yüksek teknolojik ürünler üreten ekonomik yapıya geçiş sürecinin ilk aşamalarında yüksek ekonomik büyüme performansları gerçekleştirerek, gelir düzeyleri, düşük gelir grubundan alt-orta ve yüksek-orta gelir grubuna geçişi tamamladılar. Orta gelir düzeyine ulaşan ülkelerin bazıları düşük gelir düzeyinde gösterdikleri büyüme performanslarını orta gelir düzeyinde gösterememektedirler. Bu yüzden uzun yıllar boyunca bu ülkelerin kişi başı gelir düzeyi orta gelir düzeyinde seyreder. Özellikle 1950 yılından sonra ülke ekonomilerinde meydana gelen hızlı büyüme, birçok ülkenin orta gelir seviyesine ulaşmasını sağlamıştır. Ancak çok az sayıda ülke yüksek gelirli ülkeler seviyesine ulaşmak için gereken ilave sıçramayı yapmıştır.

Orta gelir tuzağı (OGT) literatürde yeni bir kavram olarak görünse de iktisatçıların uzun yıllardır üzerinde durduğu büyüme yavaşlaması ya da büyümenin durağanlaşması gibi konuları farklı bir açıdan ele almaktadır. Literatürde birçok boyutta ele alınan OGT özellikle gelişmekte olan ülkelerin bir sorunu olarak değerlendirilmektedir. OGT kavramının ülkemizde ve dünyada iktisatçılar arasında bir anda popüler konu olmasında, OGT'nin ülkelerin ekonomik performanslarını değerlendirmede kullanılan en önemli ekonomik göstergelerden olan kişi başı gelir ve büyüme verilerindeki uzun dönemli değişime göre yorumlanması etkili olmuştur. Bu minvalde OGT, herhangi bir ekonomik temele dayanmayan bir hipotez olmasına rağmen teorik temelleri Solow'un tasarruf, nüfus artışı ve teknolojiyi içinde barındıran teorisıyla birlikte Yakınsama Hipotezi ve Maltusyen Tuzak teorisine dayandırılarak literatürde gittikçe önemli bir yer edinmektedir.

Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin 1980-2016 yıllık zaman sürecinde OGT'de olup olmadığını ampirik olarak incelemek ve akabinde OGT'den çıkmada maliye politikası araçlarının rolüne dikkat çekmektir. Bu amaçla kamu harcamaları ve vergi gelirleri sınıflandırılarak analiz edilmiştir. Böylelikle maliye politikası araçlarından harcamaları eğitim harcamaları, sağlık harcamaları,

savunma harcamaları ve yatırım harcamaları şeklinde analiz edip her birinin kişi başına gelir üzerindeki etkilerinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Benzer tasnif vergiler için de yapılmıştır. Vergiler dolaylı ve dolaysız vergiler şeklinde tasnif edilmiş ve bunların kişi başına gelire etkileri karşılaştırmalı olarak ortaya koyulmuştur.

Bu doğrultuda çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, öncelikle tuzak kavramı açıklanıp ardından orta gelir kavramı mutlak ve görelî tanımlar şeklinde açıklanmış ve OGT'ye ilişkin teorik temellere değinildikten sonra OGT kavramsal olarak tanımlanmıştır. Ekonomi gündeminde kısa zamanda geniş bir yer tutan OGT kavramı iktisat literatüründe ortak bir tanıma sahip olmamasına karşılık, iktisatçılar tarafından çeşitli yaklaşımlar ışığında ele alınarak incelenmiştir. Bu bağlamda çalışmanın bu bölümünde OGT'ye ilişkin yaklaşımlara da yer verilmiştir. İkinci bölümünde ise, 1980 yılından günümüze kadar uygulanan maliye politikaları 1980-1989, 1990-1998, 1999-2007 ve 2008-2017 arası dönemler olmak üzere, ekonomik krizler ve uygulamaya konan istikrar programları da dikkate alınarak dört dönem halinde incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde, OGT'ye ilişkin yapılan ulusal ve uluslararası ampirik ve betimleyici çalışmalar sunulmuş ve akabinde çalışmada kullanılan yöntem kapsamlı olarak açıklanmıştır. Söz konusu bölüm ampirik bulguların sunulması ve tartışılması ile tamamlanmıştır. Çalışma sonuç bölümü ile son bulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ORTA GELİR TUZAĞI: TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde OGT'nin teorik ve kavramsal çerçevesi ele alınmaktadır. Bu amaçla öncelikle tuzak kavramı açıklanmakta; daha sonra da OGT üzerinde durulmaktadır.

I. Tuzak Kavramı

Türk Dil Kurumu (TDK) tuzak sözcüğünü “*birini güç ve tehlikeli duruma sokmak için kurulan düzen, komplo*” şeklinde tanımlamaktadır. İngilizce karşılığı “*trap*” olan tuzak sözcüğü Türkçe anlamından farklı olarak İngilizce’de “*bir konumda sıkışıp kalmak*” anlamına da gelmektedir.

Genel anlamıyla “*tuzak*” kavramı, bu çalışma boyunca ekonomik anlamıyla ele alınmış olup, kısa vadeli dış etkenler tarafından değiştirilip kontrol edilemeyen, kararlı bir ekonomik denge durumunu ifade etmek için kullanılmaktadır. Başka bir ifadeyle tuzak, kişi başı geliri arttırmaya destek olan bir unsurun etkisini göstermesinden sonra, kişi başı gelirin artmasını engelleyici diğer unsurun/unsurların ortaya çıkmasıyla kişi başına düşen gelirin yeniden eski seviyeye gelmesi durumudur (Koçak ve Bulut, 2014: 4).

Öte yandan Azariadiz ve Stachurski (2005) özellikle tuzağın şu üç temel özelliğini vurgulamaktadır: (i) Kendiliğinden varlığını sürdüren veya kendi kendini güçlendiren bir mekanizma, (ii) Birdenbire zorluk çıkarma (iii) Kalıcı karakterli olması (durağan, kararlı durum).

Başlangıçta yoksulluk tuzağı kavramını tanımlamak için kullanılan bu özellikler OGT'nin (OGT) tanımlanmasında da kullanılmaktadır. Özellikle son maddede yer alan “*kalıcı karakterli*”, OGT'nin ampirik tanımlarına

uygulanmıştır. Örneğin Woo vd.'nin (2012) tanımı, 50 yılı aşan bir OGT'ye işaret etmektedir. Felipe vd. (2012) tarafından gerçekleştirilen tanıma göre ise, düşük orta gelir seviyesinde 28 yıl süreyle takılı kalan ülkelerin düşük OGT'ye, yüksek orta gelir seviyesinde 14 yıl ve daha fazla süreyle takılı kalan ülkelerin yüksek OGT'ye yakalandığını belirtmektedir.

Burada önemle belirtelim ki, tuzak kavramı sadece orta gelir seviyesinde değil tüm gelir seviyelerinde ortaya çıkan bir olgudur. Eğer bir ülke uzunca bir süre düşük gelir seviyesinde takılı kalıp bir üst gelir seviyesine geçecek yeterli büyümeyi sağlayamamışsa ya da yüksek gelir seviyesinde olup uzunca bir süre düşük büyüme hızı gerçekleştirmişse bu durumda da tuzak kavramından söz edilebilir.

Bu bağlamda tuzak kavramının en geniş anlamıyla tanımı, belirli bir dönem aralığında kişi başı gelirin veya gayri safi milli hasılanın (GSMH) belirli bir düzeye ulaştıktan sonra belli yapısal sorunlar sebebiyle artış ya da azalış göstermeyip, kalıcı olarak durağanlaşarak o düzeyde sıkışıp kalması durumudur.

II. Orta Gelir Kavramı

OGT'yi tanımlamadan önce “*Orta Gelir*” kavramını ve orta gelir seviyesinin nasıl belirlendiğini tanımlamak gerekir. “*Orta Gelir*” kavramını tanımlamak için orta gelir seviyesinin alt ve üst sınırları için kritik eşikler belirlenmelidir. Bu eşikler OGT ile ilgi yapılan ampirik çalışmalarda kullanılan metotlara göre farklılık göstermektedir.

OGT kavramı ilk ortaya çıktığında Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) kişi başı gelirinin yüzde 20'si “*görelî*” olarak diğer ülkeler için orta gelir olarak kabul edilmekteydi. Örneğin ABD'de kişi başı gelir 40.000 dolar iken bunun yüzde 20'si olan 8.000 dolar diğer ülkeler için orta gelir seviyesi olarak kabul edilmekteydi (Eğilmez, 2012). Ardından Dünya Bankası çeşitli kıstaslara göre ülkeleri düşük gelirli, düşük-orta gelirli üst-orta gelirli ve yüksek gelirli olmak üzere mutlak terimli gelir seviyelerine göre sınıflandırmıştır. ABD örneğini kısaca Türkiye üzerinden ifade etmek gerekirse, iki ülke karşılaştırması Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo-1: Yıllara Göre Türkiye ve ABD KBG Karşılaştırması

YIL	TR KBGSYİH DOLAR	ABD KBGSYİH DOLAR	TR/ABD*100
2000	4,319	36,449	11.84
2001	3,119	37,273	8.38
2002	3,660	38,166	9.58
2003	4,718	39,677	11.89
2004	6,040	41,921	14.40
2005	7,384	44,307	16.66
2006	8,034	46,437	17.30
2007	9,709	48,061	20.20
2008	10,850	48,401	22.41
2009	9,036	47,001	19.22
2010	10,672	48,375	18.80
2011	11,340	49,795	22.06
2012	11,720	51,450	22.73
2013	12,542	52,782	23.76
2014	12,127	54,696	22.17
2015	10,984	56,443	19.46
2016	10,842	57,588	18.82
2017	10,546	59,531	17.71

Kaynak: Dünya Bankası Ulusal Hesap Verileri ve OECD Ulusal Hesap Verileri
(<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=US-TR>) Erişim Tarihi: 19.03.2019

Tablo 1’de Türkiye’nin 2006 yılında kişi başı GSYİH’si ABD’nin yüzde 20’si oranına yaklaşmış ve 2007 yılında yüzde 20’ye ulaşmıştır. Ardından 2007 yılından 2017 yılına kadar geçen 10 yıllık bir süre zarfı boyunca Türkiye’nin ortalama kişi başı GSYİH’si ABD’nin kişi başı GSYİH’nin yüzde 20’si civarında seyretmiştir. Tablo 1 bize Türkiye’nin orta gelir grubunda yer aldığını ve 10 yıllık süre boyunca orta gelir düzeyinde seyrettiğini göstermektedir. Her ne kadar bu tablo Türkiye’nin OGT’de olup olmadığı hakkında kesin bir bilgi vermese de uzun yıllar orta gelir seviyesinde seyretmesi tuzağa düşme riskinin olduğunu göstermektedir.

Günümüzde yapılan ampirik çalışmalarda orta geliri tanımlarken kimi araştırmacılar ABD ya da Dünya Bankası’nın ayrımını kullanırken kimi araştırmacılar da kendi geliştirdikleri yöntemlerle gelir eşiklerini belirlemişlerdir.

Literatürde orta gelir ile ilgili tanımlara bakıldığında Dünya Bankası'nın yapmış olduğu “*Mutlak Tanım*” ve ABD örneğindeki gibi “*Görelî Tanım*” olmak üzere iki ayırım yapıldığı görülmektedir (Glawe ve Wagner, 2016: 8). Kimi iktisatçılar mutlak terimler hesaplayarak orta gelir seviyesini belirlerken kimi iktisatçılar da görelî terimler hesaplayarak orta gelir seviyesini belirlemektedir. Bu bağlamda orta gelire ilişkin tanımları mutlak tanımlar ve görelî tanımlar olmak üzere iki ayrı şekilde ele almak yerinde olacaktır.

Mutlak ya da görelî tanımlar, ayrıca öngörülen bir OGT'nin dinamiklerini anlamak için yapılacak analiz türünü de etkiler. Görelî tanımlar, iktisat literatüründeki iki başlıkla ilgili konuları takip eder: a- mutlak yakınsama (ya da bunların eksikliği) ve b- yurtiçi gelir dağılımı. Mutlak yakınsama, neo-klasik büyüme modelleriyle ilgili geniş bir teorik literatüre ve yakınsama ya da eksikliğin test edilmesine dair geniş bir deneysel literatüre sahiptir. İkincisinde ise, dünya gelir dağılımına ilişkin literatür son yıllarda, zengin ve fakir bireyler arasındaki küresel boşlukların genişlemesinin, kişi başına düşen gelirin hane halkı gelirindeki farklılıklardan daha fazla artmasıyla ortaya çıktığını belirtmektedir. Mutlak tanım ise araştırmacıları, orta gelirli ülkelerin yüksek gelirli ülkeleri yakalamasından ziyade bu ülkelerin neden durgunluğa girdiklerini araştırmaya ve durgunluğun sebeplerine odaklanmaya yönlendirmektedir (Im ve Rosenblatt, 2013: 5). Aşağıda sırasıyla bu tanımlar ele alınacaktır.

A. Mutlak Tanımlar

OGT genellikle ülkelerin belli bir gelir aralığında sıkışıp kaldıkları ve nadiren yüksek gelir seviyesine ulaşmayı başaramadıkları düşüncesiyle ilişkilidir. Her ne kadar orta gelir statüsüyle ilgili eşik aralıkları çalışmalar arasında farklılık gösterse de genel olarak mutlak terimlerle tanımlanmaktadır.

Mutlak tanımlar, mutlak terimli gelir eşikler üzerine kuruludur. Eşikler için mutlak değerler kullanan birçok yazar Dünya Bankası'nın yıllık güncellenen ülke sınıflandırmasına işaret etmektedir (Glawe ve Wagner, 2016: 8). Dünya Bankası, kişi başına düşen GSMH verileri kullanılarak Atlas Yöntemi ile ülkeleri gelir grubuna ayırmaktadır. 2019 mali yılı için gelir eşikleri aşağıdaki gibidir.

Tablo-2: Gelir Seviyelerinin Sınıflandırılması-Atlas Yöntemi

EŞİK	KBGSMH (ADB \$ 2017)
Düşük Gelirli	<995
Düşük – Orta Gelir	996 – 3,895
Üst – Orta Gelir	3,896 – 12,055
Yüksek Gelir	12,056 ve üstü

Kaynak: World Bank , The Data Blog (<https://blogs.worldbank.org/opendata/new-country-classifications-income-level-2018-2019>) Erişim Tarihi: 27.02.2019

Dünya Bankası'nın bu sınıflandırmasına göre ülkeler, kişi başı geliri 995 dolardan az ise düşük gelirli, 996-3,895 dolar arasında ise düşük orta gelirli, 3,896-12,055 dolar arasında ise yüksek orta gelirli ve 12,056 dolar ve üstünde ise yüksek gelir grubu olarak hesaplanmıştır. Bu yöntemle göre yapılan sınıflandırmada Dünya Bankası'nın seçmiş olduğu 218 ülkeden 34 ülke düşük gelir grubunda, 47 ülke düşük orta gelir grubunda, 56 ülke üst orta gelir grubunda ve 81 ülke yüksek gelir grubunda yer almaktadır (World Bank, 2017). Bu sınıflandırmaya göre Türkiye, üst orta gelir grubunda yer almaktadır.

Eichengreen vd. (2011) OGT'yi Büyümede Yavaşlama Yaklaşımı ile ele almaktadır. Bu yaklaşıma göre bir ülkenin t zamanda büyüme hızında bir yavaşlama meydana gelir. Kişi başı gelirin, büyümede yavaşlamanın meydana geldiği t zamandan önceki 7 yıllık ortalama büyüme oranı yüzde 3.5 veya daha fazla, t zamandan sonra büyüme oranı yüzde 2'den küçük ve kişi başı gelir 10.000 dolardan (2005 sabit fiyatlarıyla) fazla ise ülke orta gelir seviyesinde ve aynı zamanda OGT'ye yakalanmış demektir.

Aiyar vd.'nin (2013) yaklaşımı Eichengreen vd.'nin (2011) yaklaşımına benzer şekilde ekonomik büyümedeki yavaşlamayı tanımlayarak, düşük geliri orta gelir seviyesinden ayıran 1.000, 2.000 ve 3.000 dolar olmak üzere üç eşik değer ve orta gelir seviyesini yüksek gelir seviyesinden ayıran 12.000-16.000 dolar eşik değer aralığını belirlemiştir.

Felipe vd. (2012) kişi başı geliri (1990 sabit fiyatlarıyla) 2.000 doların altında olanları düşük gelirli, 2.000-7.250 dolar arasında olanları düşük orta gelirli, 7.250-11.750 dolar arasında olanları yüksek orta gelirli ve 11.750 dolar ve üstünde olan ise yüksek gelirli ülkeler olarak dört gelir grubu tanımlamıştır. Tablo 3’de mutlak orta gelir tanımları yapılan çalışmalara göre özet olarak sunulmaktadır.

Tablo-3: Mutlak Orta Gelir Tanımları

Çalışma	Orta Gelir (Eşik)	Veri Tabanı	Zaman Aralığı
Eichengreen vd. (2011)	>10.000\$ (2005 Sabit Fiyatlarla)	Penn World Tables 6.3	1957-2007
Felipe vd. (2012)	2.000\$-11.750\$ (1990 satın alma gücü paritesi)	Madison (2010), IMF veri tabanı (2011)	1950-2010
Aiyar vd. (2013)	2.000\$-15.000\$ (2005 Sabit Fiyatlarla)	IMF	1955-2009

Kaynak: Glawe ve Wagner (2016: 14).

B. Görelî Tanımlar

Son 200 yılda dünyanın en zengin ülkelerinin gelirlerinin sürekli değiştiğini göz önünde bulundurduğumuzda, bir ülkeyi düşük gelirli veya orta gelirli veya yüksek gelirli olarak sınıflandırmak için yerleşik bir dinamik unsura sahip olunması gerekir. Bu yüzden teknolojik ilerleme ve kurumsal inovasyon gibi faktörler nedeniyle, uluslararası alanda potansiyel gelir seviyesinin en fazla arttığı gelir gruplarının sınırları mutlak gelir düzeyi esas alınarak belirlenmemelidir (Woo, 2012: 314).

Görelî tanımlar, genellikle ABD veya başka bir gelişmiş ülkeyi referans olarak orta geliri, referans ülkenin kişi başı gelirinin yüzdesel bir aralığında tanımlamaktadır. ABD’nin son 125 yıllık kişi başına düşen GSYİH ortalamasındaki artış oranı 1,8 olarak gözlemlenmektedir. Bundan dolayı orta geliri belirlerken referans ülke için doğal aday ABD’dir (Robertson ve Ye, 2013: 5). Örneğin Woo vd. (2012) ülkelerin kişi başı gelirlerini ABD’nin kişi başı gelirine göre tanımlayarak yakalama endeksi “*Catch-Up Index (CUI)*” oranı belirlemiştir. Bu oran yüzde 20 CUI’dan az ise düşük gelir, yüzde 20- yüzde 55 CIU aralığında orta gelir ve yüzde 55 CUI’dan fazla yüksek gelir olarak

hesaplanmıştır. Robertson ve Ye (2015) ise, bir ülkenin kişi başına düşen gelirini ABD'ye göre yüzde 8-38 aralığında arttığında orta gelir düzeyinde olduğunu savunmaktadır. Agenor vd. (2012) ve Dünya Bankası (2012) orta geliri, yine ABD'nin kişi başına geliri referans alarak 1960'dan 2009'a kadar olan dönemde 1990 fiyatlarıyla ABD kişi başı gelirinin yaklaşık yüzde 5 ila yüzde 45 aralığı olarak hesaplamıştır. Im ve Rosenblatt (2013) daha çok bir ülkenin bir sonraki gelir kategorisine girme ihtimaline odaklanmışlardır. Orta gelir ayrımını, alt-orta, orta-orta ve üst-orta olarak üç guruba ayırmış ve ABD gelirin yüzde 15'inin altı, yüzde 15 - yüzde 30, yüzde 30 - yüzde 45, yüzde 45 - yüzde 60 aralığı ve > yüzde 60'ından fazla ve ABD gelirin 1/16'sından az, 1/16-1/8, 1/8-1/4, 1/4-1/2 aralığında ve 1/2'sinden fazla olmak üzere iki farklı gelir sınıflandırması kullanmıştır.

Tablo-4: Görelî Orta Gelir Tanımları

Çalışma	Orta Gelir Aralığı	Veri Tabanı	Zaman Aralığı
Woo vd. (2012)	55% > CUI > 20% (1990 Sabit Fiyatlarıyla)	Maddison (2010)	1960-2008
World Bank(2012) Agénor vd. (2012)	5%–45% (ABD KBG) (1990 Sabit Fiyatlarıyla)	Maddison (2010)	1960-2008
Im ve Rosenblatt (2013)	(15%-30%;30%45%; 45%- 60%) (1/16-1/8, 1/8-1/4, 1/4-1/2) (2005 Satın Alma gücü Paritesi ile)	World Development Indicators (World Bank)	1961-2011
Robertson ve Ye (2015)	8%–38%(ABD KBG) (2005 Sabit Fiyatlarıyla)	Penn World Tables 7.1	1950-2010

Kaynak: Glawe ve Wagner (2016: 18).

Kişi başı GSYİH'yi ve ilgili büyüme oranını hesaplamak için yazarlar genellikle, Dünya Bankası'nın Penn World Tables (7.1) ve Maddison (2010) veri tabanındaki verileri kullanmaktadır. Bir başka kapsamlı veri seti Barro ve Ursua (2010) tarafından sağlanmıştır, ancak bu veri seti akademik literatürde nadiren kullanılmaktadır (Glawe ve Wagner, 2016: 18).

III. Orta Gelir Tuzağının Teorik Kökenleri

OGT temelde ampirik bir olgu olmakla birlikte nasıl meydana geldiğini açıklayan bazı teoriler üretilebilmektedir. Yeldan (2012) OGT'nin teorik temellerinin aslında ana akım iktisadın standart büyüme modelinin doğal bir uzantısı olarak karşımıza çıktığını ve Neo-Klasik ana akım iktisat paradigmasının üretim fonksiyonu yaklaşımına dayandığını belirtmektedir. Genel olarak literatürde OGT Solow'un tasarruf, nüfus artışı ve teknolojiyi içinde barındıran teorisiyle birlikte Yakınsama Hipotezi ve Maltusyen Tuzak teorisine dayandırılmaktadır (Bozkurt vd., 2014: 25). Aşağıda sırasıyla bunlara değinilecektir.

A. Solow Büyüme Modeli

1956 yılında Solow tarafından geliştirilen ekonomik büyüme modeli, nüfus artış hızındaki, tasarruf oranındaki ve teknolojik ilerleme oranındaki değişkenlerin bir sonucu olarak, bir ekonomideki üretim seviyesindeki değişkenleri analiz eden dışsal bir ekonomik büyüme modelidir. Aynı zamanda tam rekabet koşullarını, üretim faktörlerine marjinal verimliliklerine göre ödeme yapılmasını, tam istihdamı ve değişen sermaye hasıla oranını kabul ettiği için neo-klasik büyüme modeli olarak da bilinmektedir. Literatürde genel olarak OGT Solow'un büyüme modeline dayandırılmaktadır. Solow modelinin varsayımları aşağıdaki gibi özetlenebilir (Çambel, 2017 :6):

- Ekonomide homojen tek bir mal üretilip tüketilmektedir. Bu mal aynı zamanda GSYİH'yi oluşturmaktadır.
- Ekonomi dışa kapalı ve devlet yoktur.
- Tam rekabet ve tam istihdam koşulları geçerlidir.
- Yatırımlar tasarruflara eşittir. Bu yüzden modele ayrıca yatırım fonksiyonu eklemeye gerek yoktur.
- Cobb-Daugles tipi üretim fonksiyonu geçerlidir ve ölçeğe göre sabit getiri söz konusudur.
- Emek ve sermaye faktörleri için azalan verimler kanunu geçerlidir.

- Nüfus ekonomik faktörlerden bağımsız olarak büyümektedir.

Neo-klasik üretim fonksiyonundan faydalanan Solow modeli, tek ürün üreten ülke milli geliri (Y), sermaye (K), emek (L) ve teknolojik gelişme olmak üzere dört değişken üzerinde yoğunlaşmaktadır. Solow modeline göre firmalar sermaye, emek ve teknoloji olmak üzere üç girdi kullanarak çıktı üretirler. Sabit teknoloji varsayımı altında üretilen çıktı miktarı emek ve sermaye girdileri tarafından belirlenmektedir. Solow modelinde ölçeğe göre sabit getiri söz konusu olduğu için Cobb Daugles tipi üretim fonksiyonu kullanılmaktadır. Cobb Daugles tipi üretim fonksiyonu aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$Y = f(K,L) = AK^\alpha \cdot L^\beta$$

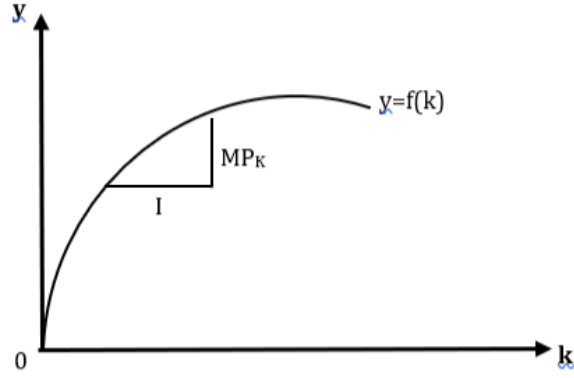
A sabit katsayı, α sermayenin marjinal etkinliğini ve β emeğin marjinal etkinliğini temsil ettiği bir Cobb Daugles üretim fonksiyonu gösterilmektedir (Quinn ve Whelan, 2006). Aynı zamanda α katsayısı sermayenin esnekliğini β katsayısı da emeğin esnekliğini vermektedir. $\alpha+\beta>1$ ise ölçeğe göre artan getiri, $\alpha+\beta<1$ ise ölçeğe göre azalan getiri ve $\alpha+\beta=1$ ise ölçeğe göre sabit getiri söz konusudur. Bu üretim fonksiyonuna göre emek ve sermaye girdileri eşit miktarda arttırılırsa hasıla da aynı miktarda artmaktadır. Yani Solow Büyüme Modeli, üretim fonksiyonunun ölçeğe göre sabit getiri sergilediğini varsayar. Böyle bir varsayımda, sermaye stoğu seviyesini iki katına çıkarır ve emek seviyesini iki katına çıkarılırsa, çıktı seviyesi tam olarak iki katına çıkarılmış olur. Sonuç olarak, Solow modelinin matematiksel analizinin çoğu, toplam çıktı ve toplam sermaye stoğu yerine işgücü başına çıktı ve işgücü başına sermaye üzerinde odaklanır. Üretim fonksiyonunda her iki tarafı da işgücü miktarına bölünürse fonksiyon işçi başına tanımlanmış olur. Matematiksel olarak ifade edecek olursa aşağıdaki gibi gösterilir:

$$Y=f(K,L) \Rightarrow Y/L=F(K/L \cdot L/L) \Rightarrow y=f(k)$$

Bu fonksiyona göre “y” işgücü başına düşen çıktı miktarını gösterirken, “k” işgücü başına düşen sermaye miktarını göstermektedir.

Şekil 1: Üretim Fonksiyonu

İşgücü başına çıktı, işgücü başına sermayenin bir fonksiyonudur. İşgücü başına sermaye oranı artarken, azalan verimler kanunu nedeniyle işgücü başına çıktı azalan oranlarda artmaktadır. İşgücü başına sermaye miktarı bir birim arttığında işgücü başına çıktı miktarı sermayenin marjinal ürünü (MP_K) kadar artar. Üretim fonksiyonunun eğimi sermayenin marjinal ürününe eşittir. “ k ” arttıkça üretim fonksiyonu azalan marjinal üretim olgusu nedeniyle daha yatay hale gelir.

Devletin olmadığı ve dışa kapalı bir ekonomi varsayımı altında elde edilen gelirin tamamı tüketim (C) ve yatırım (I) amacıyla kullanılır.

$$Y = C + I$$

Bu sebeple işgücü başına çıktı (y), işgücü başına tüketim (c) ile işgücü başına yatırım (i) toplamına eşittir.

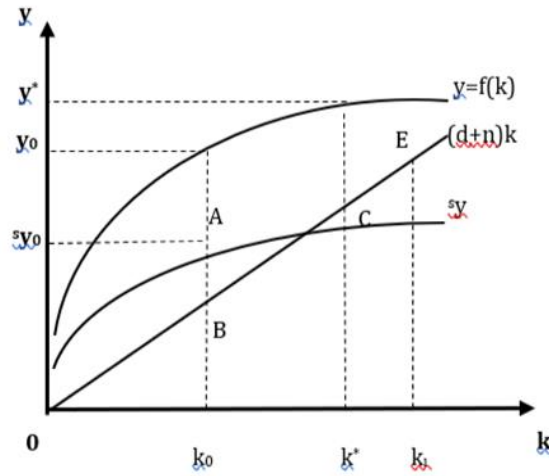
$$y = c + i \Rightarrow y = (1-s)y + i \Rightarrow i = sy$$

Tasarruf oranının s terimi ile temsil edildiği denklemde, s veri iken işgücü başına çıktı miktarına bağlı olarak işgücü başına tüketim miktarı değişecektir. Tasarruf oranı ile işgücü başına çıktı miktarının çarpımından elde edilen işgücü başına yatırım fonksiyonu $i = sy$ şeklinde ifade edilmektedir (Quinn ve Whelan, 2006).

$$\Delta k = sy - (n+d)k$$

İşgücü başına sermaye birikimindeki değişim (Δk) yukarıdaki denklemle ifade edilmektedir. Buna göre işgücü başına yatırım ile (s_y), işgücü başına sermayede meydana gelen yıpranma ile nüfus artışı nedeniyle meydana gelen azalma arasındaki $(n + d)k$ fark işgücü başına sermaye birikimindeki değişimi (Δk) vermektedir.

Şekil 2: Durağan Durum Dengesi

Şekil 2’de işgücü başına yatırımın, işgücü başına sermayede yıpranma ile nüfus artışı nedeniyle meydana gelen azalmadan büyük ($s_y > (d+n)k$) olduğu A noktasında işgücü başına sermaye miktarı artarken tam tersi işgücü başına yatırımın, işgücü başına sermayede yıpranma ile nüfus artışı nedeniyle meydana gelen azalmadan küçük ($s_y < (d+n)k$) olduğu D noktasında işgücü başına sermaye miktarı azalmaktadır. C noktasında ise işgücü başına yatırım, işgücü başına sermayede yıpranma ile nüfus artışı nedeniyle meydana gelen azalmaya eşittir. Yani işgücü başına sermayenin değişmediği ($\Delta k=0$) durağan durum dengesidir. Durağan durumda tasarruflar k^* oranını sabit tutmaya yetecek kadardır. Durağan durumu gösteren k^* ’nin solunda k değerleri düşük olduğundan, tasarruf, yatırım gereksinimini aşar; böylece işgücü başına sermaye ve işgücü başına çıktı büyür. Mekanizma durağan duruma doğru işler. Öte yandan, k^* ’nin sağında yani, k değerleri yüksek olduğunda ise, tasarruf, yatırım gereksiniminden daha az olacağından, işgücü başına sermaye ve işgücü başına çıktı düzeyi düşer. Böylece mekanizma yine durağan durumu sağlamaya dönük olur. Yani her ekonomi için bir k^* denge seviyesi vardır. Başlangıç

koşulları ne olursa olsun ekonomi bu düzeye ulaşır. Bu denge tektir kararlıdır (Doğan, 2014: 370).

Modele göre ekonomik büyüme; teknoloji sabitken üretim faktörlerinde kullanılan miktarın artması, üretimde kullanılan faktörler sabitken teknolojinin ilerlemesi ve hem üretim faktörlerinin arzının artması, hem de teknolojinin ilerlemesi olmak üzere üç şekilde gerçekleşir (Özel, 2012: 66).

Solow, işgücü ve sermaye artışı dışında kalan ekonomik büyümenin açıklanamayan kısmını teknolojik gelişmelerden kaynaklandığını vurgulamıştır. Durağan durum dengesini OGT olarak benimserseniz, tuzaktan çıkışın daha çok sermaye yatırımı ile değil AR-GE, eğitim ve kurumsal inovasyon aracılığıyla yani teknolojik ilerlemeyle mümkün olacağı görülmektedir (Yeldan, vd., 2012: 33).

B. Yakınsama Hipotezi

Yakınsama hipotezi Solow (1956) tarafından geliştirilen Neoklasik büyüme modelinin en önemli varsayımdır. Neoklasik okula göre, “yakınsama” terimi, ekonomik büyüme modelindeki belirli bir değere yakın olacak şekilde ekonomik büyüme oranındaki kademeli düşüşü açıklar. Neoklasik Büyüme Modeli'nin sermayeye göre azalan getiri varsayımı, getiri oranının sermaye stoku ile negatif ilişkili olduğunu ve diğer değişkenler sabitken düşük sermayeli ülkelerin daha hızlı büyüyeceğini belirtmektedir (Kalyoncu, 2013: 122). Bir ülke veya bölge diğer ülke veya bölgelere göre ne kadar düşük bir kişi başı gelir seviyesine sahipse, o kadar yüksek bir büyüme potansiyeline sahip olur. Bu sayede zengin ülke ya da bölgelere yakınsayabilir (Ceylan, 2010: 312).

Koşulsuz yakınsama, gelişmekte olan ülkelerin nihayetinde sınai olarak gelişmiş ülkelere yetişeceklerini, böylece uzun vadede dünyada yaşam standartlarının aşağı yukarı aynı olacağı anlamına gelir. Yüksek gelir düzeyine sahip ülkeler, yüksek sermaye/emek oranına ve işgücü başına yüksek çıktı seviyelerine sahiptir. Buna karşılık, düşük gelirli ülkeler düşük sermaye/emek oranlarına ve işgücü başına düşük çıktı seviyelerine sahiptir. Ancak iki ülke grubunun tasarruf oranları, nüfus artış oranları ve üretim fonksiyonu gibi diğer her konuda aynı olduğu varsayımı altında Solow modeli, ilk sermaye/emek oranındaki farklılığa rağmen tüm bu ülkelerin aynı

durağan durumda olacağını tahmin etmektedir. Farklı bir ifadeyle, eğer ülkeler çıktı düzeyi, sermaye/emek oranları, teknoloji düzeyleri ve yaşam standartları gibi aynı temel özelliklere sahiplerse, aynı durağan durum ile karşı karşıya olan iki ülkeden fakir olan ülkeler zengin olan ülkelerin daha gerisinden başlamış olsalar bile koşulsuz birleşeceklerdir.

Ülkeler eğer çıktı düzeyi, sermaye/emek oranları, teknoloji düzeyleri ve yaşam standartları gibi temel özelliklerde farklılık gösteriyorsa, aynı çıktı düzeyine sahip olan ve durağan durum noktasının gerisinde olan iki ülkeden yatırım haddi daha yüksek olan ülke durağan duruma geçiş sürecinde yatırım haddi düşük olan ülkeden daha hızlı büyüyorsa Solow modeli koşullu yakınsamayı öngörmektedir. Yatırım haddi daha yüksek olan ülkenin durağan duruma geçerken yatırım haddi düşük olan ülkeden daha hızlı büyümesi, bu ülkelerin işçi başına daha az sermayeye sahip olmaları ve dolayısıyla marjinal sermaye ürünlerinin daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak ülkeler zaman içinde teknolojik ilerlemeyi adapte edemezler ise, hepsi OGT’de tutulacak ve birbirlerine yakınsayacaklardır (Yeldan, vd., 2012: 33).

C. Malthusyen Tuzak

Malthusyen Tuzak, nüfus arttıkça, dünyanın sürekli olarak büyüyen nüfusu beslemek için gıda üretimini sürdürmeyeceğini savunmaktadır. Hızlı nüfus artışı dolayısıyla dünyanın açlıkla karşı karşıya kalacağı sorununu ilk kez ortaya atan Malthus, gıda ürünleri üretimi aritmetik olarak artarken nüfus her kuşak boyunca 25 yılda bir kez olmak üzere iki katına çıkarak geometrik olarak artacağını ileri sürmüştür. Yani gıda ürünleri üretimindeki artış 1,2,3,4,5,6,7,8 ve 9 gibi aritmetik bir dizi izlerken nüfus artışı 1,2,4,8,16,32,64,128 ve 256 şeklinde geometrik bir dizi izlemektedir. Buna göre nüfus ile gıda ürünleri arasındaki oran, iki yüzyılda 256/9, üç yüzyılda bu oran 4,096/13 ve iki bin yılda bu oran neredeyse hesaplanmayacaktır (Malthus, 1803: 195).

Malthus nüfus artış hızı ile gıda ürünleri artış hızını karşılaştırarak, bu ikisi arasındaki farktan dolayı kıtlık ve sefaletin ortaya çıkacağını ileri sürmüştür. Nüfusla gıda üretimi arasındaki bu dengesizliğin giderilmesi için Malthus, insanların geç

evlenerek ve doğum sayısını azaltarak önüne geçebileceğini ancak, bunun da ahlak dışı önlemler olduğunu söylemektedir (Güneş, 2009: 134).

Malthus, gıda ürünlerindeki artışın nüfus artış hızına yetişemeyeceği teorisini azalan marjinal verimlilik yasasına dayandırmaktadır. Azalan marjinal verimlilik sebebiyle kişi başı gelirin yeniden geçimlik düzeye geleceği ve böylece ekonomik büyümenin durma noktasına geleceğini iddia etmektedir. Nüfus artışının ülke ekonomiler için yoksulluk gibi birtakım olumsuzluklar yarattığı kabul edilebilir. Bu nedenle Malthus'un görüşü OGT'nin oluşacağı yönüne değerlendirilebilir (Bozkurt, vd., 2014: 26).

IV. Orta Gelir Tuzağı: Tanımı, Mahiyeti ve Kapsamı

1950 yılından sonra ülke ekonomilerinde meydana gelen hızlı büyüme, birçok ülkenin orta gelir seviyesine ulaşmasını sağlamıştır. Ancak çok az sayıda ülke yüksek gelirli ülkeler seviyesine ulaşmak için gereken ilave sıçramayı yapmıştır (Agenor vd., 2012: 3).

OGT'ye ilişkin ilk tartışmalar Latin Amerika, Orta Doğu, Kuzey Afrika ve en çok da Doğu Asya ekonomileri üzerine başlamıştır. 1997 yılında Doğu Asya'da ortaya çıkan bölgesel mali krizden sonra ülke ekonomilerinde gözlemlenen düşük performans sonrası meydana gelen büyüme yavaşlamaları endişe yaratmıştır. (Im ve Rosenblatt, 2013: 2). Özellikle Çin'de meydana gelen ekonomik büyümedeki yavaşlama sonucu, herhangi bir ülke ekonomisi bu durumun içine düştüğünde bundan kaçınmak için ne tür politikaların ortaya çıkabileceği konusundaki tartışmaları canlandırmıştır.

OGT kavramının literatürde genel kabul görmüş evrensel bir tanımı bulunmamasıyla birlikte, hızlı büyüme yaşayan ve orta gelirli ülke seviyesine gelmeyi sağlayan, ancak nihayet gelişmiş ülkelere yetişip yüksek gelir elde etmeyi başaramayan ülkeleri ifade eder. Başka bir ifade ile, ülkelerin belli bir eşik kişi başı düşen milli gelir seviyesine ulaştıktan sonra uzun bir süre durgunluk içine girip o seviyeyi aşamaması durumudur (Uyanık, 2015: 176).

OGT kavramı ilk kez 2007 yılında Gill ve Kharas tarafından Dünya Bankası için hazırlanan “*Bir Doğu Asya Rönesansı: Ekonomik Büyüme Fikirleri*”¹ başlıklı raporda ele alınmış ve hızlı şekilde dikkat çekici bir konu haline gelmiştir (Yaşar ve Gezer, 2014: 129). Bu raporda OGT’ye yakalanan ülkeleri “*olgun endüstrilere hakim olan düşük ücretli fakir ülkeler ile hızlı teknolojik değişim geçiren yenilikçi endüstrilerde hakim olan zengin ülkeler arasında sıkışmış ülkeler*” olarak nitelendirilmiştir (Gill ve Kharas, 2007: 5). Orta gelirli ülkelerin zengin ya da fakir ülkelerden daha yavaş büyüdüğü iddiası orta gelirli ülkelerin gelişmesi için farklı bir şeyler yapması gerektiği düşüncesini destekler ve bu durum 20. yy. dünyasındaki ekonomik yakınsama eksikliğini ifade eder.

Gill ve Kharas’tan (2007) sonra Eichengreen vd. (2011) OGT’yi geliştirmekte olan piyasa ekonomilerinde büyümenin yavaşlaması olarak tanımlamışlardır. Yaptıkları çalışmada bir ülkenin kişi başına düşen milli geliri 10.000-16.000 dolar aralığına ulaştıktan sonra daha fazla yükselmemesi durumunu OGT olarak ifade etmiştir. Bu çalışmada bir ülkenin tuzaktan kurtulup kurtulmadığının belirlenebilmesi için, kişi başı gelirin (2005 sabit fiyatlarıyla) 16.000 dolara yükselmesi, kişi başı gelirin ABD’nin yüzde 58’ine ulaşması ve imalat sanayinin ülke milli gelir içindeki payının yüzde 23’e ulaşması şeklinde üç kriter belirleyerek OGT’yi daha somut bir zemine oturtmuştur (Eichengren vd., 2011: 9).

Rostow’un, bir ülkenin geleneksel tarım ekonomisinden başlayarak sanayi ekonomisine geçiş evrelerini anlatan “*Ekonomik Büyüme Aşamaları*” teorisi aslında OGT’ye ilişkin teorik yaklaşımların temelini oluşturmaktadır (Ünlü ve Yıldız, 2017: 96). Rostow (1960) yılında yayınladığı kitabında ekonomik büyüme aşamalarını beşe ayırmıştır. Bunlardan birincisi “*Geleneksel Toplum*” aşamasıdır. Geleneksel toplumlarla ilgili temel ekonomik gerçek sınırlı üretim fonksiyonları içinde geliştikleridir (Rostow 1959: 4). Geleneksel toplum aşamasında ekonomik faaliyet birincil sektör olan geçimlik tarıma dayalıdır. Teknoloji sınırlı ve üretim tamamen geleneksel yöntemlere dayalı olduğu için verimlilik düşüktür. Ekonomide yatırım ve tasarruflar yok denecek kadar az olduğu için durgunluktan çıkmak oldukça güçtür. İkinci aşama “*Kalkışa Hazırlık*” aşamasıdır. Bu aşamada gelişimin başlaması için gerekli şartlar hazırlanır. Ülke içindeki hammaddelere yönelik dış talep ekonomik

---

¹ Raporun İngilizce’den karşılığı “*An East Asian Renaissance Ideas for Economics Growth*” şeklindedir.

değişimi başlatır. Ekonomik ve sosyal yapı aynı anda değişmeye başlar. Ulusal bilinç gelişerek ekonomik, politik ve kültürel güç kuvvetlenmeye başlar. Alt yapı yatırımları, sermaye birikimi ve tarımda verimlilik artmaya başlar.

Üçüncü aşama “*Kalkış*” aşamasıdır. Kalkış aşamasında kentleşme artar, sanayileşme devam eder ve teknolojik gelişmeler meydana gelir. İkincil sektör olan imalat sektörü genişlemekte ve ikincil sektörün birincil sektöre oranı hızla ikincil sektöre kaymaktadır.

Dördüncü aşama “*Olgunluk*” aşamasıdır. Olgunlaşma aşaması yaklaşık olarak kalkış aşamasının başlamasından 60 yıl ya da bitmesinden 40 yıl sonra başlamaktadır (Yıldırım ve Örnek, 2012: 4). Bu aşamada üretim artar, teknoloji gelişir, endüstriyel çeşitlilik artar ve gelirin büyük kısmı yatırımlara kanalize edilir. Son olarak beşinci aşama “*Kitlesel Tüketim*” aşamasıdır. Kitlesel tüketim aşamasında toplumsal refah ve sosyal güvenlik ön plana çıkmıştır. Hizmet sektörü ve dayanıklı tüketim malları üreten sektörler gelişmiştir. Otomobil, dikiş makinesi, bisiklet gibi günlük yaşamı kolaylaştıracak ürünler ilgi görür ve son olarak dışarıya karşı askeri ve politik üstünlük sağlanmış olur (Yıldırım ve Örnek, 2012: 5). Rostow’un ekonomik büyüme aşamalarının karakteristik özellikleri bakımından gelir seviyeleriyle karşılaştırdığımızda; olgunlaşma aşaması düşük gelir seviyesi, kalkış aşaması düşük orta gelir, kalkışa hazırlık ve kalkış aşaması üst orta gelir seviyesi, olgunlaşma ve kitlesel tüketim aşaması yüksek gelir seviyesine karakteristik özellikleri bakımından benzemektedir.

OGT, esas itibari ile gelişmekte olan ülkeler için söz konusu olan bir durumdur. Bu ülkelerin kişi başına gelir bakımından orta gelir seviyesine ulaşarak, bu seviyeyi aşamayıp, burada sıkışıp kalarak yüksek gelir seviyesine geçememesi şeklinde özetlenebilir (Alçın ve Güner, 2015: 30).

Agenor vd. (2012) OGT’ye yakalanma sürecini şu şekilde sıralamıştır. Ekonomiler düşük orta gelir seviyesinden ilerledikçe, tarımdan, düşük maliyetli üretilmiş emek yoğun ürünlere geçerek uluslararası alanda rekabet edebilirler. Ekonomileri geç gelişmekte olan ülkeler ithal teknolojileri kullanarak işçiler tarım sektöründen emek yoğun imalat sektörüne geçtikçe verimlilik kazancı elde eder. Belli bir süre sonra imalat sektörüne aktarılan vasıfsız işgücü havuzu tükenmeye

başlar ve imalat sektöründeki istihdam en üst seviyeye çıkmaktadır. Ülkeler orta gelir seviyesine ulaştıklarında kentsel üretimdeki reel ücretler artarak pazar payı daralmaya başlar. İthal teknolojiden elde edilen kazançlar düşer ve rekabet gücü azalır. Sektörel yeniden tahsisattan ve ithal teknolojiden elde edilen verimlilik artışı sonunda tükenir. Uluslararası rekabet gücü azalır üretim ve ekonomik büyümede yavaşlama meydana gelir ve ülke OGT'ye yakalanarak yüksek gelir seviyesine ulaşamaz.

Gelişmenin ilk aşaması sırasında, düşük gelirli ülkeler yurtdışından ithal edilen teknolojileri kullanarak emek yoğun üretime dayalı düşük maliyetli ürünler üreterek uluslararası pazarlarda rekabet edebilirler. Bu ülkeler başlangıçta verimliliğin düşük olduğu tarım sektöründen, verimliliğin yüksek olduğu imalat sektörlerine ya da modern hizmetlere işgücünün yeniden dağıtımı yoluyla büyük verimlilik artışı elde ederler. Fakat bu süreç olgunlaştıkça, ilave emeğin yeniden dağılımından elde edilen verimlilik azalır, ücretler yükselmeye başlar ve sermayenin marjinal getirileri düşer ve böylece rekabet edebilirlik zayıflamaktadır. Artan ücretler, emek yoğun ihracatı, dünya piyasalarında diğer düşük gelirli ülkelerin hızlı bir büyüme evresine girdiği zamanlarda daha az rekabetçi hale getirirken, sektörel yeniden dağılım ve teknoloji yetki topluluğundan verimlilik artışı sonunda tükenmektedir. Buna göre, büyüme yavaşlamaları, ek işçileri tarımdan endüstriye kaydırarak verimliliği artırmanın artık mümkün olmadığı ve yabancı teknolojiyi ithal eden kazançların önemli ölçüde azaldığı büyüme sürecindeki nokta ile örtüşüyor.

V. Orta Gelir Tuzağına İlişkin Yaklaşımlar

OGT olgusu, ilk gündeme geldiği 2007 yılından bu yana birçok iktisatçı tarafından önemli çalışmalara konu olmuştur. Genel olarak iktisatçılar tarafından ekonomik büyüme ve kalkınmanın konusu olarak ele alınan OGT kavramı politik, sosyolojik, kurumsal ve birçok farklı konuda da incelenme alanı bulmuştur. Ancak bu zamana kadar yapılan çalışmaları incelendiğimizde OGT'ye ilişkin iktisatçılar tarafında ortak bir tanıma varılamadığı gibi ülke ekonomilerinin OGT'ye yakalanma nedenleri, tuzaktan kurtulma ya da tuzağa yakalanmamak için alınacak önlemler konusunda da farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu kısımda OGT'nin tanımı,

nedenleri ve tuzaktan çıkış önerileri çeşitli yaklaşımlar ışığında ele alınıp incelenmiştir.

A. Eşik Değer Yaklaşımı

Felipe vd., (2012) “*Orta Gelir Tuzağının Takibi: Nedir, Kim İçinde ve Neden*”² isimli çalışmasında geliştirdiği Eşik Değer Yaklaşımı’nda ülkeleri gelir gruplarına göre sınıflandırmıştır. Ayrıca çalışmada OGT, düşük OGT ve yüksek OGT olarak iki gruba ayrılmıştır (Ünlü ve Yıldız, 2017:109).

Çalışmada Maddison’un (2010) 1950-2008 dönemini kapsayan kişi başına GSYİH büyüme oranları serisi 2010 yılına kadar genişletilerek, satın alma gücü paritesine göre 1990 yılı fiyatlarıyla kişi başına düşen GSYİH serileri oluşturulmuştur. Düşük gelir seviyesinden düşük orta gelir seviyesine, düşük orta gelir seviyesinden yüksek orta gelir seviyesine ve yüksek orta gelir seviyesinden yüksek gelir seviyesine geçişi belirleyen üç eşik belirlenmiştir. Daha sonra ülkeler, kişi başına GSYİH verileri kullanılarak kategorilere ayrılmıştır (Felipe vd., 2012: 13). Bu bağlamda oluşan dört gelir grubu Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo- 5: Eşik Değer Yaklaşımı: Gelir Eşikleri

Düşük Gelir	Kişi başı gelir 2.000\$’dan azsa
Alt Orta Gelir	Kişi başı gelir 2.000\$ ya da 7.250\$’dan azsa
Yüksek Orta Gelir	Kişi başı gelir 7.250\$ ya da 11.750\$’dan azsa
Yüksek Gelir	Kişi başı gelir 11.750\$ ya da daha fazlaysa

Kaynak: Felipe vd., (2012: 13). (1990 Satın alma gücü paritesi).

Daha sonra bir ülkenin OGT’na düşmemesi için eşik yıl sayıları hesaplanmıştır. Bir ülke düşük orta gelir seviyesinde 28 yıl ve daha uzun bir süre takılıp kalmış ise, bu ülke düşük OGT’ye yakalanmış demektir. Eğer bir ülke yüksek orta gelir seviyesinde 14 yıl ve daha fazla bir süre takılıp kalmış ise, o zaman o ülke yüksek orta gelir gelir tuzağına yakalanmış demektir. Ayrıca düşük orta gelir ve yüksek OGT’ye yakalan ülkelerin bu tuzaktan kurtulabilmeleri için kişi başına düşen GSYİH’nin yıllık ortalama artış hızının ne kadar olması gerektiği iki durum için ayrı ayrı hesaplanmıştır. Bu oranlar, düşük OGT’ye

²İngilizce’den karşılığı; “*Tracking the Middle-Income Trap: What is It, Who is in it and Why*” şeklindedir.

yakalanan ülkeler için yıllık yüzde 4.7 yüksek OGT'ye yakalanan ülkeler için yıllık yüzde 3,5 olarak hesaplanmıştır.

B. Kurumsal İktisat Yaklaşımı

Bu yaklaşımın ana felsefesi; bir ülkedeki ekonomik ve siyasi kurumların ellerinde bulundurdukları ekonomik ve beşeri gücün ekonomik büyüme üzerinde doğrudan ve dolaylı etkiler oluşturabileceğidir. Bu bağlamda, özellikle orta gelir seviyesinde olan ülkelerin yaşadıkları politik istikrarsızlık, rüşvet, yolsuzluk, kurumlar arası koordinasyon eksikliği, uzlaşmacı kültürün yaygın olmaması gibi sosyal ve politik temelli sorunlar büyüme sürecini olumsuz etkilemektedir (Ünlü ve Yıldız, 2017: 104).

OGT ile ilgili güncel literatürde, başta kalkınma aşamaları ve ekonomilerin yapısal dönüşümü olmak üzere ekonomik açıklamalara dayanan ekonomistler hakimdir. Ancak, siyaset biliminden, politik ekonomi geçişlerine değinen eşit derecede güçlü bir literatürde de vardır.

Hartwell (2013) politik istikrarsızlık ve siyasi kurumların işleyişini Malezya örneğini ele alarak, sürdürülebilir ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini kurumsal yaklaşım açısından değerlendirmiştir. Siyasi istikrarsızlık, siyasi kurumların zayıflamasına ve kötü işlemesine yol açmaktadır. Ancak bu kuruluşlar sürdürülebilir ekonomik büyüme için son derece önemli bir role sahiptirler. İyi işleyen kurumlara sahip ülkelerde refah artar. Bu kurumlar, kaynakların yeniden tahsisinde modern teknolojinin etkin bir şekilde kullanılmasında ve faktör verimliliğinin artmasında etkin bir role sahiptir. Bu yaklaşım kamu ve özel sektör arasında, özel sektörün büyüklüğüne dikkat çekmektedir. Kamu ekonomisinin büyüklüğünü, ekonomi üzerinde durgunluğa neden olması ve kamu yatırımlarının özel yatırımları dışlama etkisi (crowding-out) sebebiyle bu alana daha ihtiyatlı yaklaşmaktadır. Ayrıca kamunun ekonomi üzerindeki etkisinin artması, yolsuzluk ve siyasilerin rant kollama gibi etkilere yol açıp büyüme üzerinde olumsuz etki yaratacağını belirtmiştir (Hartwell, 2013: 20-25).

Wang (2014) OGT'yi politik ekonomik geçiş teorisi ile açıklamaya çalışmıştır. Ekonominin u aşamalı bir geçiş sürecinde geliştiğini ileri sürer. Bunlar “Hızlı Büyüme”, “Devlet Kapitalizmi” ve unc aşamadaki durum OGT veya demokratikleşmenin endojen/içsel olarak gerçekleşip gerçekleşemeyeceğine bağlı olarak “Sürdürülebilir Büyüme”. Ekonomik büyümenin hızlı büyüme aşamasında, hkmetin uygulamış olduğu düşük ücret politikasını avantaja çevirerek üretim maliyetlerini düşüren özel sektör, GSYİH içindeki payını arttırmaktadır. Ayrıca hükümet gelirlerini arttırmak için özelleştirmeleri desteklemektedir. Özelleştirmelerin artmasıyla birlikte kurumsal alanda istihdam kritik seviyeye düşer ve devlet kapitalizmi olarak tanımlanan ekonominin ikinci aşamasına geçilir.

Ekonominin birinci aşamasında hükümet kamu yatırımlarını arttırma yoluyla istihdamı arttırır ve bu şekilde ekonomik büyümeye ivme kazandırmaya çalışır. Diğer yandan da hükümet özel sektör firmaların büyümesini sınırlayıcı politika önlemleri alır. Bu uygulamalar sonucunda sermayenin getirisi azalır ve aksak sermaye piyasası neticesinde verimliliğin düşmesi sonucu büyümede yavaşlama meydana gelir. İkinci aşamada ise bürokratların, kamusal alandaki etkin olmayan yatırımları desteklemenin maliyetli olduğunu görmesi sonucu yatırımlar piyasa koşulları çerçevesinde daha demokratik bir anlayışla uygun alanlara yönlendirilir. Bu sayede sürdürülebilir büyümeye izin veren demokratikleşmeye geçiş sağlanır (Wang, 2014: 33-34).

Kısacası OGT'nin belirleyicisi, hkmetlerin yanlış politika uygulamaları ve bu yanlış uygulamalar sonucu piyasa işleyişini bozarak özel sektör faaliyetlerini sınırlamakta ve ekonomik büyümeyi yavaşlatmaktadır (nl ve Yıldız, 2017: 105).

Luiz (2016) teorisinin temel ilkesi, genel bir ekonomik gelişmenin; GSYİH'daki artış, sanayileşme, kentleşmenin artması ve eğitim düzeyinin yükselmesi toplumdaki sosyal dönüşümlere katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla modern politik kurumların demokratik bir zorunluluk haline gelmesine yol açacaktır. Yani sosyal ekonomik ilerlemenin siyasi katılım ve özgürlükler için eğitim kazanımını teşvik edeceği ve bunun da politik konuların anlaşılmasını ve

beklentilerin artacağını, artan refahın aynı zamanda işçi sınıfının genişlemesine ve seferberliğine yol açacağı ifade edilmektedir. Bütün bu faktörler, siyasi iktidar için rekabet ve daha modern kurumlar sisteminin geliştirilmesi lehine geleneksel elitlerin kontrol ettiği siyasi statüye karşı bir ayaklanma ile sonuçlanacaktır (Luiz, 2016: 67).

C. Yakalama Endeksi Yaklaşımı

Woo (2012) Çin üzerine yaptığı çalışmada, orta gelir düzeyini belirlemek ve OGT'yi tanımlamak için Yakalama Endeksi (Catch-UP Index – CUI) olarak ifade ettiği bir endeks ile ekonomik büyümede meydana gelen yavaşlama üzerine bir araştırma yapmıştır. ABD'nin kişi başına düşen gelirin bir yüzdesi olarak ifade edilen CUI, bir ülkenin kişi başına düşen gelirin ABD kişi başına düşen gelire oranlanması sonucu hesaplanmaktadır.

Maddison'daki (2010) 1960-2008 kişi başına düşen gelir verileri kullanılarak bir endeks oluşturulmuştur.

Tablo 6: Yakalama Endeksi

Düşük Gelir	CUI < %20
Orta Gelir	%20 < CUI < %55
Yüksek Gelirli	CUI > %55

Kaynak: Woo (2012: 314).

Buna göre; endeks değeri yüzde 20'den düşük olanların düşük gelirli, yüzde 20 ile yüzde 50 arasında olanların orta gelirli ve yüzde 50'den yüksek olanların yüksek gelirli ülke olduğu saptanmıştır.

D. Talep Yönlü Yaklaşım

OGT'ye ilişkin yapılan çalışmalar arz boyutu ile ele alınıp, ülkelerin bu tuzağa yakalanmamaları veya bu tuzaktan kurtulabilmeleri için büyüme stratejilerinde AR-GE faaliyetlerine veya teknolojik faaliyetlere daha fazla kaynak ayrılması gerektiği ve bu atılımı yapamayan ülkelerin OGT'ye yakalandığı şeklindedir (Mert, 2014: 94).

Mert (2014) AR-GE faaliyetlerini teşvik edecek önemli unsurlardan bir tanesinin talep koşulları olduğuna dikkat çekerek, ekonomik büyümeyi talep yönlü yaklaşımla ele alarak OGT'yi incelemiştir. Bu bağlamda, iç talebin, hane halkı tüketim harcamalarının ve yatırım harcamalarının OGT üzerindeki önemine dikkat çekerek, OGT'de olan ve OGT'den kurtulan ülkelerde iç talebin mi yoksa dış talebin mi ekonomik büyümede katkısı olduğunu ayırtmıştır. İç talebin etkili olduğu ülkelerde hane halkı tüketim harcamalarının, hükümet nihai tüketim harcamalarının ve yatırım harcamalarının ağırlığı incelenmiştir.

Mert'in (2014) çalışmasında değişkenler lider ülke kavramı dikkate alınarak ABD'ye göre hesaplanmıştır. OGT'yi talep yönlü yaklaşımla açıklamak için şu hesaplamalar yapılmıştır: ABD'ye göre hesaplanmış kişi başına düşen GSYİH büyüme oranının aritmetik ortalaması, ABD'ye göre hesaplanmış kişi başına nihai tüketim harcamasının katkısının aritmetik ortalaması, ABD'ye göre hesaplanmış kişi başına gayri safi sermaye oluşumunun (yatırım harcamalarının) katkısının aritmetik ortalaması, ABD'ye göre hesaplanmış kişi başına mal ve hizmet ihracatının katkısının aritmetik ortalaması ve ABD'ye göre hesaplanmış kişi başına mal ve hizmet ithalatının katkısının aritmetik ortalaması (Mert, 2014: 98).

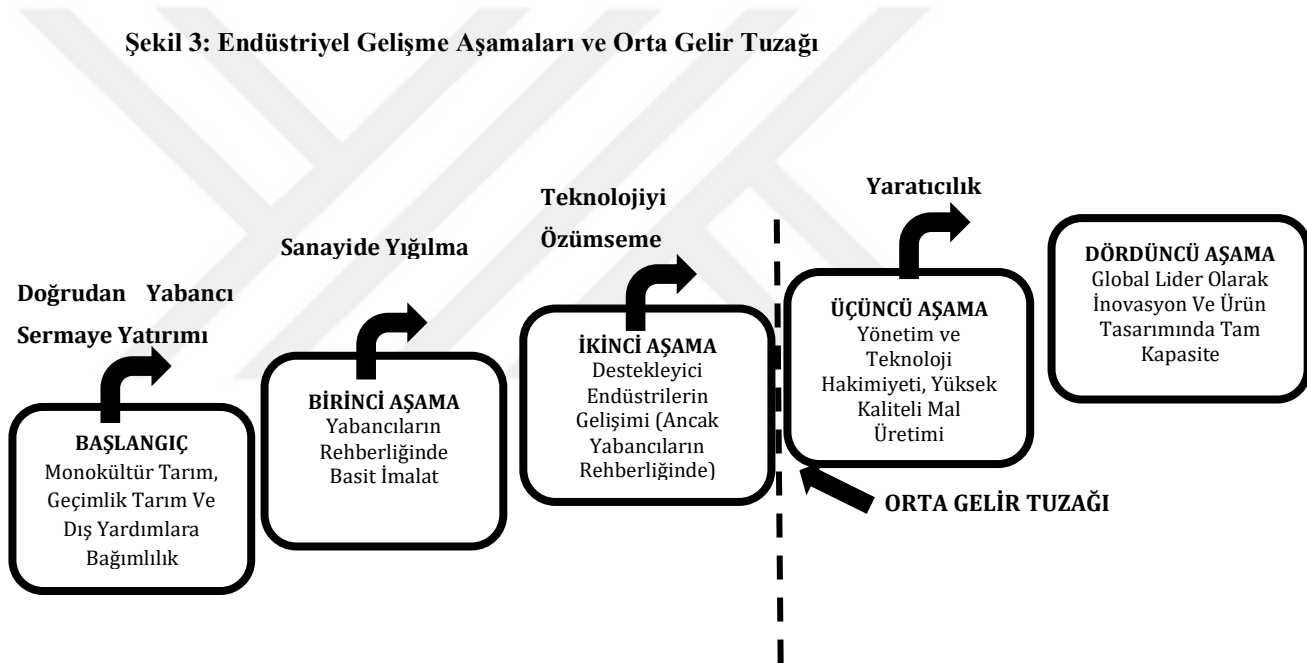
Bu bağlamda, Mert (2014) yurtiçi talebin katkısının net dış talebin katkısından büyük olduğu ülkeler OGT'den çıkmayı başarmış ancak yurt içi talebin katkısının negatif olduğu ülkelerin OGT'den çıkmayı başaramadığı çıkarımında bulunarak, OGT'nin arz yönlü yaklaşımının yanında talep yönlü boyutunun da önemli olduğuna dikkat çekmiştir.

E. Endüstriyel Gelişme Aşamaları Yaklaşımı

Ohno (2009) öncelikli olarak ASEAN (Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği) ülkelerini ele alarak OGT kavramını endüstriyel gelişme aşamaları yaklaşımı dahilinde açıklamıştır. Modelin temel yapısı, bir ülkenin inovasyon ve ürün tasarımında küresel lider konumuna gelebilmesi için geçirmesi gereken aşamalar ve bir aşamadan diğerine geçiş için ihtiyaç duyulan gereksinimler üzerine kuruludur. Bir ülkenin bir aşamadan diğerine başarılı şekilde geçebilmesi, bir aşamadan diğerine değişen gereksinimleri ne kadar iyi yerine getirebildiğine

bağlıdır. Şekil 3’de AESAN ülkeleri için söz konusu gelişim aşamaları, aşamaların temel özellikleri ve OGT olgusu özet olarak gösterilmiştir.

Başlangıç aşamasındaki ülkeler genellikle savaş, siyasi kargaşa, sosyalist planlama ya da ciddi yanlış ekonomik yönetime uğrayan düşük gelirli kırılgan bir ekonomik yapı ile karakterize edilir. Bu aşamadaki ülkelerde ekonomik faaliyetler genellikle monokültür tarım ihracatı, geçimlik tarım veya dış yardıma dayanır. Ekonomide kalkış, hafif endüstri ürünlerinin (giyim, ayakkabı ve gıda gibi) ihracatı için montajı veya işlenmesi kolay şekilde gerçekleştiren yeterli miktarda imalat, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının girmesi ile başlar (Ohno, 2010: 5).

Kaynak: Ohno (2009: 6).

Birinci aşamada, tasarım, teknoloji, üretim ve pazarlamanın tamamı yabancılar tarafından yönlendirilir. Bu aşamada ülkeler temel hammadde ve parçaları ithal eder ve ülke yalnızca vasıfsız işçi ve sanayi arsasına katkıda bulunur. Bu durum yoksul ülkeler için iş imkanı ve gelir sağlarken ülke içinde yabancılar tarafından yaratılmış değer hakim olduğu için iç değer düşük kalmaktadır (Ohno, 2010: 5).

İkinci aşamada, yabancı sermaye girişi ve üretimin hacminin genişlemesiyle, yerli parça ve aksam üretimi artmaya başlar ve montaj firmaları

daha rekabetçi hale gelerek ekonomide yaratılan iç değer yükselir. Ancak bu aşamada üretim faaliyetleri hala yabancıların yönetimi altında gerçekleşmektedir (Ohno, 2010: 5).

İkinci aşamadan üçüncü aşamaya geçiş, kırılması gereken bir "*görünmez cam tavan*" (orta gelir tuzağı) ile ayrılır. Eğer bir ülke bu cam tavanı kırıp yüksek gelir durumuna erişmek istiyorsa, beşeri sermaye birikiminin sağlanmasının yanında bilgi ve becerilerini içselleştirerek, yerel firmaların yönetim, tasarım, lojistik, teknoloji, kalite kontrol ve pazarlama gibi tüm üretim alanlarında yabancı firmaların yerine geçmesi gerekmektedir (Ohno, 2010: 5).

Dördüncü ve son aşamada, ülke yeni ürünler yaratma ve küresel piyasa trendlerini yönetme becerisi kazanır. Japonya, ABD ve AB'nin bazı üyeleri endüstriyel yenilikçi ülkelere örnek gösterilebilir.

Ancak bu süreçte her ülke için ilerleme garanti edilmez. Başlangıç aşamasında doğrudan yabancı sermaye yatırımı yetersiz olan çok sayıda ülke bu aşamadan öteye gidememektedir. Birinci aşamaya ulaştıktan sonra ise diğer aşamalara geçiş gittikçe zorlaşıyor. İkinci aşamada ise ülke beşeri sermayenin geliştirilememesi nedeniyle bu aşamadan öteye gidememektedir. Tayland ve Malezya da dahil olmak üzere ASEAN ülkelerinden hiçbiri ikinci ve üçüncü aşama arasındaki imalatta görünmeyen "*cam tavan*"ı kırmayı başaramamıştır. Latin Amerika ülkelerinin çoğunluğu, nispeten yüksek gelir elde etmiş olsalar bile orta gelir düzeyinde kalmaktadır. Bu bağlamda orta gelirli ülkelerin üçüncü aşamaya geçememesi OGT olarak adlandırılmaktadır (Ohno, 2010: 6-7).

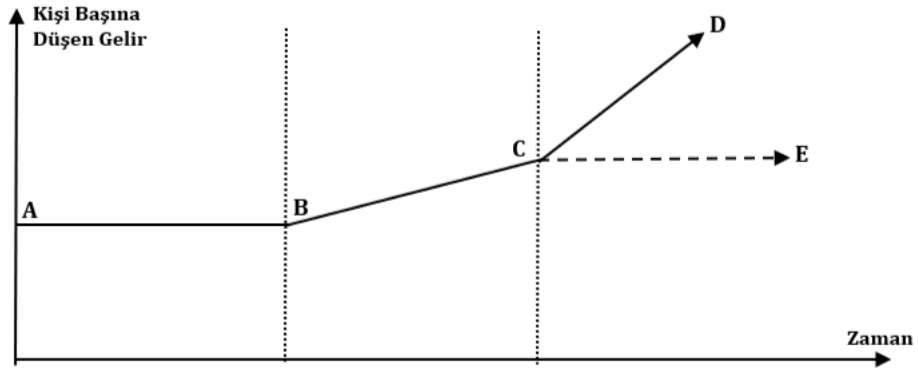
F. Gelişmenin Evreleri Yaklaşımı

Tho (2013), OGT'yi gelişme evreleri yaklaşımı ile açıklamaya çalışmıştır. Tho (2013) günümüz dünya ekonomilerini dört gruba ayırabileceğini dile getirmiştir. Bu ayrıma göre birinci grup yoksulluk tuzağına hala maruz kalan düşük gelirli ülkelere, ikinci grup, yıllar önce orta gelir düzeyine ulaşan ancak zamandan beri düşük ya da hiç büyüme yaşamayan ülkelere, üçüncü grup, kısa bir süre önce orta gelir düzeyinde bulunmuş veya orta gelir düzeyine yaklaşmış ülkelere ve son olarak dördüncü grup yüksek katma değer yaratan

ülkelerden oluşmaktadır. Bu ayrıma göre orta gelir düzeyine ulaşan ikinci grup ülkelerde yaşanan olgu OGT olarak tanımlanmaktadır.

Tho (2013) ekonominin gelişme evrelerini Şekil 4’te gösterilen geleneksel toplum aşaması, ilk gelişme aşaması ve sürdürülebilir büyüme aşaması olmak üzere üç temel aşamaya dayandırmaktadır.

Şekil 4: Ekonominin Gelişme Evreleri

Kaynak: Tho (2013: 109).

A-B: Geleneksel toplum, az gelişmişlik, yoksulluk tuzağı ile yüzleşme,

B-C: İlk gelişme aşaması, yoksulluk tuzağından kurtulma, piyasaların ilk gelişimi,

C: Orta gelir seviyesi,

C-D: Yüksek gelir seviyesi, sürdürülebilir büyüme,

C-E: Durağanlık veya düşük büyüme, orta gelir tuzağı.

Şekilde A-B aralığı yoksulluk tuzağı ile karşı karşıya kalan geleneksel toplum yapısına sahip az gelişmiş ülkelerin bulunduğu aşamayı göstermektedir. C noktası ise orta gelir seviyesini göstermektedir. Ekonominin B’den C’ye ulaşabilmesi uzun bir süreç olmakla birlikte, imalat sanayi ve hizmet sektörünün toplam üretim ve istihdam içindeki payının artırması ile mümkün olmaktadır. Bu süreçte, ekonomi, faktör piyasaları, teknoloji düzeyi ve karşılaştırmalı üstünlükleri de dahil olmak üzere yapısal değişimin birçok yönünü tecrübe

edinmektedir. Ekonomi orta gelir düzeyi olan C noktasına ulaştığında, bu değişiklikler, ülkenin yüksek gelir düzeyine başarılı bir geçiş yapmak için üstesinden gelmesi gereken büyük zorluklar haline gelir.

Ülke ekonomilerinin C noktasına ulaştıktan sonra ekonomik büyüme hızının yavaşlayarak durgunluğun yaşanması, kısaca OGT'ye düşmesinin nedeni üç şekilde ifade edilmektedir. İlk olarak bu süreçte, faktör piyasasında reel ücretler, ekonominin emek arz fazlasından emek kıtlığına kaymasıyla birlikte yükselir. Bu noktadan itibaren emek ücret artışını karşılamak için daha üretken olmalıdır. Bu bağlamda emeğin verimliliğindeki artış reel ücretlerde meydana gelen artışa eşit olmalıdır. Bu durumdan hareketle, sanayi yapısının beceri yoğunluğun üretimden daha yüksek beceri yoğunluğun üretime geçmesini sağlamak için emek kalitesinin yükseltilmesi gerekmektedir. Bunun için hükümetler eğitim politikalarında düzenlemeye gidip nitelikli bir eğitim hizmeti sağlayarak kalifiye işgücü arzına kaynak sağlamalıdır (Tho, 2013: 108-109).

İkinci olarak, gelişimin önceki aşaması Şekil 4'teki B-C, emek ve sermayenin yoğun kullanımı yani girdi odaklı olarak da karakterize edilebilir. Bu aşamada, emek bol olduğu için böyle bir büyüme modeli başarı sağlarken, orta gelir düzeyine gelindikten sonra ekonominin altyapı ve sanayi alanında yapılan yatırımlara ihtiyacı vardır. Bununla birlikte, yüksek gelir düzeyine doğru sürekli bir büyüme sağlanabilmesi için ülkede giderek yüksek teknolojiye ve yönetsel kaynaklara sahip olunmalı ve sermayenin daha verimli bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Kısaca ekonominin devam eden büyümeyi sağlayabilmesi toplam faktör verimliliğine atfedilmektedir (Tho, 2013: 109-110).

Üçüncü nedeni ise, orta gelir düzeyine ulaşan ülkelerin sanayileşmeye başlamasıyla birlikte reel ücretlerin artmasından dolayı emek yoğun sektörlerde karşılaştırmalı üstünlüklerini kaybetmesidir. Bu nedenle ülkeler, emek yoğun yetişkin sanayilere hakim olan düşük gelirli rakip ülkeler ile hızla teknolojik değişim geçiren yenilikçi sanayilere hakim yüksek gelirli ülkeler arasında sıkışmaktadır. Bu durumda orta gelirli ülkeler yüksek gelir seviyesine geçişte ileri ülkelere yetişmelidir. Aynı zamanda bu durum, ülkenin karşılaştırmalı üstünlük yapısının da zaman içinde değişmesi gerektiği anlamına gelir. Bu türden dinamik

karşılaştırmalı üstünlük ancak insan sermayesinin göreceli olarak bolluğu ve yüksek teknolojik ve yönetsel kaynaklara sahip olmakla mümkündür (Tho, 2013: 110).

H. Aoki'nin Ekonomik Gelişme Aşamaları Yaklaşımı

Bir başka gelişme aşamaları konsepti Aoki (2011) tarafından geliştirilmiştir. Ohno'nun yaklaşımına oldukça benzemekle birlikte Çin, Kore ve Japonya'ya odaklanmaktadır. Aoki (2011) gelişme sürecini Malthus (M), hükümet başkanlığı (G), Kuznets (K), beşeri sermayeye dayalı (H) ve post-demografik geçiş (PD) olmak üzere beş aşamaya ayırmıştır.

Tablo- 7: Aoki'nin Beş Aşaması

Aşama	Özellikleri
M-Aşaması	Tarımsal istihdam > % 80 Düşük ve durağan kişi başı gelir
G-Aşaması	Sanayileşme (devlet müdahalesi) Kişi başı gelirden ılımlı büyüme İlmi yapısal değişim
K-Aşaması	Kişi başına düşen gelirin yükselmesi Hızlı yapısal değişim (istihdam payının tarım sektöründen sanayi sektörüne kayması) <i>"Demografik yetenek"</i> (işgücünün toplam nüfus içindeki payının artması)
H-Aşaması	Kişi başı gelirin sürdürülebilir büyümesi Demografik değişim
PD-Aşaması	Büyüme teknolojik, sosyo-ekonomik ve demografik değişimlerin oluşumuna bağlıdır

Kaynak: Glawe ve Wagner (2016: 27).

Maltusyen (M) aşama olarak ifade edilen ilk aşama, gelir düzeyinin durağan ve düşük, tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payının yüksek olduğu yoksulluk tuzağı aşamasını ifade etmektedir. İkinci aşama olarak ifade edilen G-aşamasında, endüstriyel sermaye birikimine yoğun devlet müdahalesinin olduğu, çocuk ölümlerinde düşüş ve doğurganlık oranında artış yaşandığı hükümet liderliği aşamasıdır. Kuznets aşaması (K) olarak ifade edilen üçüncü aşama, iş gücü göçünün sebep olduğu kalkınmada yapısal değişimin meydana geldiği ve kişi başı gelirin artma sürecine girdiği aşamadır. Dördüncü aşama olan H-aşaması ise, sağlık ve eğitim düzeyinde ilerlemenin yaşandığı, beşeri sermaye

yatırımlarındaki artışa bağlı olarak toplam faktör verimliliğinde meydana gelen artış ile birlikte, sürdürülebilir bir büyümenin sağlandığı aşamadır. Beşinci ve son aşama olan post-demografik geçiş (PD) aşaması ise, düşük doğurganlığın yaşandığı, buna bağlı olarak nüfusun yaşlandığı ve işgücüne katılım oranının düşük olduğu aşamadır. Aoki'ye (2011) göre, bir ülke, K aşamasından H aşamasına geçişi tamamlamayı başaramazsa, OGT'ye yakalanır.

I. Büyümede Yavaşlama Yaklaşımı

Eichengreen vd. (2011) daha önceki dönemlerdeki yüksek büyüme oranlarının olumsuz nüfus yapısı, çok yüksek yatırım oranları ve düşük değerlenmiş döviz kurlarının bir büyüme yavaşlamasını ve dolayısıyla OGT'ye saplanma olasılığını vurgulamıştır.

Eichengreen vd. (2012) ekonomik büyümedeki yavaşlamayı tanımlamak için orta gelirli ülkelerin GSYİH eğrileri boyunca yapısal kırılmaların Chow testini kullanmaktadır. Bu yöntemle, tek bir mod sonucuna gelirler. Bu sonuca göre orta gelirli ülkelerin kişi başı GSYİH'si 15.000-16.000 \$ (2005 sabit fiyatlarıyla) aralığına ulaştıktan sonra büyümede yılda 2 puanlık bir yavaşlama yaşadıklarını tespit etmişlerdir. Buna ilaveten kişi başına düşen gelirin ABD kişi başına düşen gelirin yüzde 58'ine ulaştıktan sonra ve toplam istihdamın yüzde 23'ünün imalat sanayinde gerçekleşmesi sonucunda büyümede yavaşlama meydana geldiği tespit edilmiştir.

Eichengreen vd.'nin (2013) yaptıkları çalışmalarda, tek modlu modeli çift modlu bir modele dönüştürmüştür. 15.000-16.000\$ arasındaki ilk kritik nokta varlığını sürdürürken, 10.000-11.000\$ düzeyinde ikinci bir kritik nokta eklemişlerdir. Bu yeni bulgu esas olarak veri setinin güncellenmesinden kaynaklanmaktadır. Eichengreen vd.'nin (2012) veri seti yalnızca 2007 yılına kadar uzanırken, Eichengreen vd.'nin (2013) veri setleri, orta gelir grubundaki ülkelerin GSYİH gelişimi ile ilgili verileri 2010 yılı sonuna kadar içermektedir. Bu bağlamda kişi başına düşen gelir 10.000-11.000\$ ile 15.000-16.000\$ arasında iken büyümede yavaşlama meydana gelmektedir.

İ. Egawa Gelir Eşitsizliği Yaklaşımı

Egawa (2013) OGT'yi Kuznets hipotezi çerçevesinde ele alarak OGT ile gelir eşitsizliği arasındaki nedensellik ilişkisini, orta gelir düzeyinde olan üç Asya ülkesinin (Malezya, Çin, Tayland) ekonomik verileri ışığında Kuznets hipotezi ile analiz etmiştir. Gelir eşitsizliği derecesi ile ekonomik büyüme oranları arasındaki ilişki belirlenebilirse, her orta gelirli Asya ülkesinin tuzağa düşme olasılığı hakkında fikir sahibi olunabilir.

Gelir eşitsizliği, düşük gelirli ülkeler için değil, ekonomik gelişme açısından orta gelirli ülkeler için bir sorundur. Kuznets hipotezine göre gelir dağılımının kötüleşmesi, ekonomik kalkınmanın ilk safhasındaki ekonomik büyümeyi yükseltecek, ancak daha sonra azaltacaktır. Dolayısıyla değişkeni ölçen gelir eşitsizliği katsayıları $Y = \alpha / (KBDG) - \beta$ ($\alpha > \beta > 0$). Kişi başına düşen gelir arttıkça Y azalır ve kişi başı gelir α/β 'ye eşit olduğunda Y sıfır olur bu noktadan sonra kişi başı gelir artmaya devam ederse Y negatif olacaktır. Bu bağlamda Egawa'nın (2013) analiz sonuçlarına göre; kişi başı gelir 5.650 doları aştıktan sonra Gini katsayısındaki artış büyüme oranında bir azalma meydana getirirken, kişi başına gelirin 13.073 doları aştıktan sonra Gini katsayısında meydana gelen artış büyüme oranını negatif olarak etkilemektedir. Özetle bu çalışmada Egawa orta gelirli ülkeler için gelir eşitsizliğinin bir sorun oluşturduğunu ve OGT'nin gelir eşitsizliği ile ilişkili olduğunu ifade etmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE 1980 SONRASI DÖNEMDE UYGULANAN

MALİYE POLİTİKALARI

1929 büyük buhranı sonrası, Klasik İktisadi felsefenin temel varsayımı olan görünmez el varsayımı fonksiyonunu yitirerek, ekonomik denge piyasa mekanizması tarafından sağlanamaz duruma gelmiş ve bunun sonucu olarak kriz giderek daha da derinleşmiştir (Akıncı ve Yıldız, 2018: 126). 1929 Büyük Buhranı ile iktisat politikasında etkinliği ön plana çıkan maliye politikası, Keynesyen görüş çerçevesinde çeşitli ekonomik ve sosyal amaçlara ulaşmak için kamu müdahalesini temel alarak 1970’li yıllara kadar aktif bir biçimde uygulanmıştır (Akıncı ve Yıldız, 2018: 128). Bunun üzerine 1970’li yılların başına kadar sürdürülebilen yüksek büyüme hızları ve düşük işsizlik düzeyleri sayesinde kapitalizmin "*Altın Çağ*"ı olarak adlandırılan dönem boyunca uygulanan maliye politikaları, 1970’li yıllardan günümüze kadar uzanan kriz süreci içinde hâkim maliye politikaları ile karşılaştırıldığında önemli bir dönüşümün yaşanmış olduğu görülmektedir (Arıkboğa, 2011: 14).

1970’li yıllara kadar etkinliğini sürdüren Keynesyen maliye politikası, kitlesel üretimin tıkanması, Vietnam Savaşı, Bretton Woods sisteminin çökmesi ve petrol fiyatı şokları gibi ekonomik problemler karşısında çözüm üretememe eleştirilerine maruz kalmıştır (Akıncı ve Yıldız, 2018: 126). 1973 yılında Arap ülkeleri ve İsrail arasında Yom Kippur Savaşı yaşanmış ve ABD İsrail’e destek vermiştir. Ardından OPEC³ üyesi Arap ülkeleri⁴ İsrail’e destek veren ülkeler petrol ihraç etmeyeceğini bildirmesi üzerine petrol arzında dünya çapında büyük daralma yaşanmış, petrolün varil fiyatı 2 dolardan 34 dolar civarlarına çıkmıştır. Petrol fiyatında meydana gelen aşırı artışlar literatürde "*Petrol Krizi*" olarak geçen krize yol açmıştır (Uzunkaya vd. 2018:51).

---

³ *Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği. İngilizce’de karşılığı “Organization of Petroleum Exporting Countries” şeklindedir.*

⁴ *Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Irak, Katar, Kuveyt, Libya ve Sudi Arabistan.*

Türkiye’de de 1970’li yılların yarısında, petrol krizinin de etkisiyle ekonomik bunalım belirtileri görülmeye başlanmıştır. Ekonomideki ve dolayısıyla ithalattaki hızlı büyümeye bağlı olarak 1970’li yıllar boyunca artan cari işlemler açığı, üçüncü beş yıllık kalkınma planı döneminin sona ermesiyle birlikte sürdürülemez noktaya gelmiş ve 1978 yılında Türkiye ekonomisi ağır bir ekonomik kriz içerisine girmiştir (Hepaktan, 2008: 2).

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye ekonomisinin hem yurt içi hem de yurt dışı faktörlerin etkisiyle dönem dönem geçirmiş olduğu dönüşüm ve değişimler özellikle maliye politikası perspektifinden ele alınmaktadır.

I. 1980-1989 Dönemi Maliye Politikası Uygulamaları

Bu dönemde ekonomi politikalarında yaşanan neo-liberal dönüşümün etkileri maliye politikasına da yansımıştır. 1980 yılına kadar, ithal ikamesine dayalı sanayi modeli ve görelî olarak kapalı bir ekonomik model uygulanmış, ancak yine de dış konjonktürün yarattığı krizlerden ya da durgunluktan uzak kalınmamıştır (Bayrak, 2015: 10). 1980’den itibaren dışa kapalı, devletin ekonomideki rolünün güçlü olduğu ithal ikameci yapıdan, dışa açık, devletin ekonomideki rolünün zayıf olduğu ihracata dayalı bir strateji benimsenmiştir. Böyle bir tablo karşısında mevcut sorunları aşabilmek ve II. Dünya Savaşı’nın ardından başlayan küreselleşme dalgasının yarattığı uluslararası ekonomik sisteme dahil olabilmek amacıyla, 24 Ocak 1980 Kararları ile yeni bir programa geçiş yapılmıştır (Karaçor ve Alptekin, 2006: 308). Türkiye ekonomisinde 1980 yılından itibaren 2000 yılına kadarki dönemde uygulanan iktisat politikaları 24 Ocak İstikrar Kararları ile belirlenen ana çerçeve içinde sürdürülmüştür (Yıldırım ve Yıldırım, 2001: 7).

A. 24 Ocak 1980 Kararları

Dünya ekonomisinde yaşanan ekonomik krizler ve 1973’te başlayan petrol krizi sonucunda az gelişmiş ve Türkiye’nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkeler bu durumdan olumsuz etkilenmiştir (Öztürk vd. 2008: 18). 1980 sonrası küreselleşen dünyadaki değişmelere yapısal uyum sağlamak, 1979 krizinin açtığı

ağır yaraları sararak ekonomiyi negatif ekonomik büyümeden kurtararak ekonomide istikrarlı bir büyüme sağlamak, üç haneli rakamlara ulaşan enflasyonu kontrol altına almak vb. gibi ekonomiyi refaha kavuşturma ve dünya piyasalarına entegre etme amacı taşıyan ve “*Ekonomik Stabilizasyon Programı*” olarak da adlandırılan 24 Ocak 1980 Kararları ile Türkiye, Liberalizasyona adımını atmıştır (Tüleykan ve Bayamoğlu, 2016: 405).

B. 24 Ocak 1980 Kararlarının Amaçları

24 Ocak 1980 Kararları yapısal dönüşüm kapsamında kısa ve uzun vadede radikal değişiklikler içermektedir. Kısa vadede ekonomik dengenin sağlanarak istikrarın sağlanması amaçlanırken, uzun vadede dünya ekonomisinde yaşanan krizlerin neden olduğu bunalım halinin haricinde, iç etkenlerden kaynaklanan bunalım ortamının giderilmesine yönelik ekonomik yapıda değişiklikler yapılması amaçlanmaktadır.

1. Kısa Vadeli Amaçları

Ödeme güçlüklerini çözmek, üç haneli rakamlara ulaşan hiper enflasyonu kontrol altına almak, atıl kapasiteleri harekete geçirerek ekonomik büyüme hızlandırmak dış kaynak açığı kapatmak, üretimi etkileyen kıtlıkların giderilerek ekonominin yeniden işler hale getirilmesi, kaynak tahsisinde etkinliğin sağlanması ve kamu finansmanının disiplin altına alınması amaçlanmıştır (Köse, 2000: 28).

2. Uzun Vadeli Amaçları

Kamu kesimini daraltmak, özelleştirme ve devletin piyasalara müdahalesini kaldırmak, dış desteğe ihtiyaç duymadan ekonomiyi sürdürülebilir bir yapıya kavuşturmak ve bir daha ekonomik krizlerin meydana gelmemesi için gerekli yapısal önlemlerin alınması gibi uzun vadeli amaçlar ön plana çıkmıştır (Köse, 2000: 28).

Geçerli kur politikası uygulaması ile döviz gelirlerinin artırılması ve döviz darboğazını aşarak ödemeler dengesini iyileştirmek, istihdamı artırıcı yatırımlara yönelerek işsizliği azaltmak, vergi reformu yapılarak vergi gelirlerini artırılıp

vergi adaletini sağlamak, kamu ile özel sektör arasındaki kamu lehine olan ayrıcalıkları azaltmak yine uzun vadeli amaçlar arasında sayılmaktadır (Tüleykan ve Bayramoğlu, 2016: 406). Son olarak bu kararların en önemli amaçlarından biri de devletin yeniden yapılandırılması ve piyasa ekonomisi ile daha uyumlu hale getirilmesini sağlamaktır (Aslan, 2008: 7).

C. 24 Ocak Kararlarının Sonuçları

1980-1990 döneminde uygulanan neo-liberal politikalarla devletin ekonomideki payının azaltılması hedeflenmiştir. Para arzı ve kamu harcamaları azaltılarak talebi kısıcıcı politikalarla enflasyon ile mücadele edilmeye çalışılmıştır. Ancak 24 Ocak Kararları kapsamında alınan önlemler kısa vadede (1980-1983) nispi olarak etkisini gösterse de uzun vadede çok etkili olamamıştır.

24 Ocak Kararları ile birlikte 1980-1983 döneminde askeri yönetimde etkisiyle uygulanmaya başlanan daraltıcı maliye politikası ile birlikte kamu maliyesi disipline edilmiştir. Ancak 1983 yılından itibaren daraltıcı maliye politikası uygulamaları giderek terk edilmeye başlamıştır. 1980-1983 arası dönemde uygulanan maliye politikasının amacı, orta vadede bütçe açıklarını GSMH'nin yüzde 1-2 düzeyine çekmek ve aynı zamanda kamu harcamalarını azaltmak olmuştur (Yıldırım ve Yıldırım, 2001: 8).

Tablo- 8: 1980-1990 Dönemi Kamu Harcamalarına İlişkin Veriler

Yıl	Toplam Harcamalar (Milyar TL)	Toplam Harcamalar Artış Oranı (%)	Toplam Harcamalar /GSMH (%)	GSMH (Milyar TL)
1980	1.079	80.6	20.3	5.303
1981	1.515	40.6	18.8	8.023
1982	1.601	5.4	15.0	10.612
1983	2.612	63.1	18.7	13.933
1984	3.784	44.8	17.0	22.168
1985	5.313	40.4	15.0	35.350
1986	8.165	53.6	15.9	51.185
1987	12.697	55.4	16.9	75.019
1988	21.008	65.4	16.2	129.175
1989	38.052	81.1	16.5	230.370
1990	67.193	76.6	16.9	397.177

Kaynak: Kanca ve Bayrak (2015: 12).

Tablo 8’de de görüldüğü üzere kamu harcamaları 1980 yılında 1.079 milyar TL seviyesinde iken toplam harcamaların artış oranı yüzde 80,6’dır. Toplam harcamaların GSMH’ye oranı ise yüzde 20’nin üzerindedir. 1981 yılında toplam harcamalar 1.515 milyar TL ve toplam harcamaların artış oranı yüzde 40,6 olarak gerçekleşmiştir. 1983 yılında toplam harcamalarda keskin bir düşüş yaşanmış ve toplam harcamalar 1601 milyar TL seviyesindeyken toplam harcamaların artış oranı yüzde 5,4 olarak gerçekleşmiştir. Ancak toplam harcamaların artış oranında gerileme gözlenirken toplam harcamaların GSMH’ye oranı yüzde 15 olarak gerçekleşerek burada herhangi bir gerileme yaşanmamıştır. 1981-1983 döneminde askeri yönetimin de etkisiyle kamu harcamalarında azalma sağlanmıştır. Ancak diğer yıllarda kamu harcamaları artan bir seyir izleyerek 1980-1990 döneminde kamunun toplam harcamaları ortalama yüzde 50 civarında artmıştır.

1980-1983 döneminde enflasyon oranında bir azalma ile gösterilen başarı iç borçları azaltmada gösterilememiştir. 1983 yılından itibaren kamu harcamaları sürekli artış gösterirken, kamu gelirlerinin aynı derecede arttırılamamasından dolayı iç ve dış borçlanmanın zamanla yükselmesi, borç faizi ödemelerinin ve dolayısıyla bütçe giderlerinin artmasına yol açmıştır (Bayrak ve Kanca, 2013: 13).

1983 yılından sonra Hazine, Maliye Bakanlığı’ndan ayrılmıştır ve kamu borçlarının yönetimi Hazine’ye devredilmiştir. 1983 yılından sonra bütçe dışı fonlarda görülen hızlı artış kamu kesiminin ekonomideki ağırlığını arttırarak, mali disiplini bozmuştur (Demir, 2009: 78). Artan kamu açıklarının finansmanında iç borçlanma giderek artan bir önem kazanmıştır. 1985 yılından itibaren Hazine’nin bankalara belli aralıklarla tahvil ve bono satması yöntemi başlamış ve bu dönem boyunca sürdürülmüştür. Böylece Hazine ile bankalar arasında hassas bir denge oluşturularak faiz ödemelerinin kamu maliyesini bunalıma sürükleyecek boyutlar kazanmasının önü açılmıştır (Boratav, 2011: 154).

1980 yılının başlarından 1988 yılına kadar Türkiye ekonomisinde kamu gelirlerinin vergiler yoluyla arttırılmasına karşın kamu harcamalarında istenilen

seviyenin yakalanamaması ve devletin ekonomideki ağırlığının azaltılamaması finansman açısından ciddi bir sorun oluşturmuş ve iç borçlarda artış yaşanmıştır (Karaçor ve Alptekin, 2006: 310). 1986 yılından itibaren Türkiye’de net dış kaynak girişinin azalması ve vergi gelirlerinin yeterli seviyeye ulaşamaması sonucunda artan kamu harcamalarının finansmanı için borçlanmayı zorunlu kılarak bu tarihten itibaren iç borç stoku giderek artmıştır. İç borçların hızla arttığı 1986-1987 dönemi Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) ve yerel yönetimlerin borçları ile birlikte iç borç stokunun GSMH’ya oranı yüzde 23’e ulaşarak 1980-1990 döneminin en yüksek değerine ulaşmıştır (Demir, 2009: 79).

Milli gelirin yüzde 10’u dolayında bulunan kamu sabit sermaye yatırımları ise yalnızca 1986 ve 1987 yıllarında, büyük ölçüde Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) yatırımları nedeniyle yüzde 10 seviyelerine çıkmış, daha sonraki yıllarda, yeniden azalma eğilimine girmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2007: 277).

1980 yılına kadar uygulanan vergi politikalarında dolaysız vergiler dolaylı vergilere göre daha ağırlıklı iken, 1980 sonrası dönemde uygulamaya konan vergi politikalarında dolaysız vergilerden dolaylı vergilere doğru bir dönüşüm yaşanmıştır. Vergi yükü sermaye gelirlerinin lehine olacak şekilde yeniden dağılım sergilemiştir (Güngör ve Aydın, 2011: 71). 1980 sonrası dönemde yaşanan liberalleşmeyle birlikte dolaysız vergilerin payı hızla düşerken dolaylı vergilerin payı hızla yükselmiştir (Demirgil, 2018: 121).

1985 yılında katma değer vergisinin (KDV) kabul edilmesi ile birlikte Türk vergi sistemi, dolaylı vergilerden ücret geliri elde edenlerin ve tüketicilerin katkılarına dayanır bir hal almıştır. Toplam vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin payı KDV’yle birlikte önemli ölçüde artmıştır (Boratav, 2011: 154).

1980 sonrası başlayan değişim süreci gelir dağılımını bozucu etkiler yaratmıştır. 1980 sonrası dönemde vergi politikalarında yapılan değişiklikler, işsizlik, hızlı nüfus artışı, sendikacılık sistemi üzerinde uygulanan daraltıcı politikalar, enflasyon ve ekonomik krizler gelir dağılımının bozulmasında etkili olmuştur (Demirgil, 2018: 122).

Tablo- 9:1980-1990 Arası İthalat ve İhracat Oranları

Yıllar	Toplam İhracat (Milyon Dolar)	Topam İthalat (Milyon Dolar)	Dış Ticaret Açığı (Milyon Dolar)	İthalatın İhracatı Karşılama Oranı (%)
1980	2,910	7,909	-4,999	36,8
1983	5,578	9,235	-3,507	62,0
1984	7,134	10,757	-3,623	66,3
1985	7,958	11,343	-3,358	70,2
1986	7,457	11,105	-3,648	67,1
1987	10,190	14,158	-3,968	72,0
1988	11,662	14,335	-2,673	81,4
1989	11,625	15,792	-4,167	73,6
1990	12,959	22,302	-9,343	58,1

Kaynak: Apaydın ve Açıkalm (2015: 202).

24 Ocak kararlarıyla birlikte Türkiye'nin açık ekonomik bir yapıya kavuşması hedeflenmiş ve buna yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır. 1980-1990 döneminin ilk yılları başarılı geçmesine rağmen son yıllara doğru başarı azalmıştır. Tablo 9'a göre, 1988 yılındaki ihracattaki önemli artış, 1985 yılındaki ihracatın ithalatı karşılama oranının yüzde 70'i yakalaması ve 1989 yılına kadar dış ticaret açığının her yıl azalan bir şekilde seyretmesi 24 Ocak Kararlarının başarıları arasında sayılabilir. Ancak 1989 yılı ve sonrasında ihracat fazla artmazken ithalattaki aşırı artış ve böylece de 1990 yılındaki 9 Milyar Dolar civarındaki cari açık; bunun yanında, ihracatın ithalatı karşılama oranının 1990 yılında yüzde 58'e düşmesi başarının geçici oluşuna dair bir işarettir (Apaydın ve Açıkalm, 2015: 202). Dış ticaret ve kambiyo rejimlerinin serbestleşmesine bağlı olarak ithalatın hacmi ve bileşimi üzerindeki merkezi denetim bu yıllarda iyice zayıflamış; bu nedenle, hızlı ihracat artışlarına rağmen dış açık daraltılamamıştır (Boratav, 2011: 161).

1980-1983 dönemi için 24 Ocak kararlarının özellikle ekonomide yapı değişimi ile ilgili hedeflerine varmış olduğunu söylemek zordur. Enflasyonu düşürmek, ihracatı arttırmak, ödemeler dengesi açığını kapatmak gibi ara hedeflerine varmakta bu dönemde belli bir başarı göstermiş olsa da 24 Ocak Kararlarının ana hedeflerini gerçekleştirmede yeterli olamamıştır (Ulagay, 1983: 23).

24 Ocak İstikrar Kararları ekonomik istikrarsızlığın yapısal sorunlarına tam anlamı ile çözüm getirememiştir. Kamu kesiminde finansal denge kurulamamış, alınan tüm tedbirlere rağmen devletin küçültülmesi çalışmaları tam olarak başarılı olamamıştır (Apaydın ve Açıkalın, 2005: 201).

Sonuç olarak, 24 Ocak İstikrar Kararları ve devamında uygulamaya konan bir dizi yapısal reform programlarının uygulama sonuçları, ilk yıllarda kısmen başarılı sonuçlar vermesine rağmen, ilerleyen yıllarda yerini tekrar istikrarsızlığa bırakmıştır (Apaydın ve Açıkalın, 2005: 201).

II. 1990-1998 Dönemi Maliye Politikası Uygulamaları

1990'lı yıllar Türkiye için kamu ekonomisi açısından dengelerin bozulduğu ve çöküşün yaşandığı yıllar olmuştur. Bu dönemde artan kamu açıklarının finansmanı, enflasyona neden olmaması için Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından para basma yolu ile finansman yerine, iç ve dış borçlanma yolu ile finanse edilmiştir. Artan kamu harcamalarının finansmanında vergi gelirlerinin yetersiz kalması sonucu iç ve dış borçlanmaya gidilmesi faiz oranlarının hızla artmasına neden olmuştur. Bu duruma bağlı olarak artan toplam borç stoğu yıllık ana para ve faiz ödemelerini arttırarak ekonomik istikrarsızlığın önemli kaynağını oluşturmuştur (Susam ve Oktayer, 2007: 107).

1989-1993 yıllarında yükselen ücret-maaş maliyetleri ve KİT'lere dönük hazine desteği çekilerek, bu sektörün büyüme ve modernleşme çabası içinde olan öğelerini hızla iç ve dış borçlanmaya yönlendirmesi KİT'leri mali krize sürükleyen etkenlerden olmuştur (Boratov, 2011: 176).

İlk kez 1986-1987 döneminde GAP projesi yatırımları sebebiyle yüzde 10'nun üzerine çıkan kamu sabit sermaye yatırımları daha sonraki yıllarda azalma eğilimine girerek 1994-1995 döneminde yüzde beşin altına düşmüştür (Kepenek ve Yentürk, 2007: 277).

1990 yılından itibaren Türkiye ekonomisi finans sektörünün giderek önemini arttırdığı bir yapıya dönüşmüştür. Sürekli artan kamu açıkları iç ve dış borçla finanse edilmeye çalışılmış, borçların ödenebilmesi için yeniden borçlanmaya gidilmiştir. Ekonomik istikrarsızlıktan dolayı Türkiye ekonomisine

olan güven azalmış ve bunun sonucu olarak da TL'den yabancı paralara kaçış süreci başlamıştır.

1993 yılında dış borçlar 67,5 milyar dolara yükselmiştir. Kamu kesimi borçlanma gereği yüzde 10,6'dan yüzde 12'ye çıkmıştır. 1993 yılında kamu gelirlerinin arttırılamaması sonucu iç borçlanma vadesini yükseltmek ve iç borçlanma miktarını azaltmak için dış borçlanmaya başvurulmuştur (Köse, 2000: 88). Kriz öncesi dönemde toplam bütçe açığının GSYH'ye oranı yüzde 5, faiz dışı bütçe açığının GSYH'ye oranı yüzde 0,6, vergi gelirlerinin faiz dışı harcamalara oranı 70,7 ve bütçe açığının bütçe gelirlerine oranı yüzde 37,2 olarak gerçekleşmiştir (Karagöl ve Ortakaya, 2014: 13).

Uygulanan ekonomi politikaları Türkiye'yi iç ve dış borç batağına sokmuştur. Bütçe kaynağının vergiye dayandırılmaması ve verginin tamamen ücret geliri elde eden kesimden ve tüketiciden alınması, tasarruf oranına sahip rantiyeye kesiminden vergi yerine borç alınması gibi bütün bu olumsuzluklar krizin temelini oluşturmuştur (Barkurt, 2019: 1).

A. 5 Nisan 1994 Kararları

Türkiye ekonomisinde köklü yapısal değişiklikler yapan 24 Ocak Kararlarından itibaren 1990 yılından sonra kamu kesimi açıklarının hızla artması, vergi gelirlerinin iç borç servisine bile yetmemesi ve devletin nakit açığını iç borçlanma ile finanse eder duruma düşmesi, bu açığı kapatmak için dış borçlanmaya ve TCMB kaynaklarına baş vurması sonucu döviz rezervlerinin hızla erimeye başlaması yeni bir istikrar programının yürürlüğe konmasını zorunlu kılmıştır (Hepaktan, 2008: 5).

1990 yılında başlayan körfez krizi ardından 1991 yılında alınan erken seçim kararıyla birlikte uygulanan genişletici maliye politikası son 6 aylık sürede kısa süreli bir canlanma yaratsa da erken seçim kararı para politikalarında gevşemeye neden olmuştur. Özellikle Körfez krizi ihracat üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır.

1991 yılından itibaren sosyal güvenlik kuruluşları ve fonları açık vermeye başlamış ve ücret artışlarından kaynaklı cari harcamalarda artış meydana

gelmiştir. Bir önceki yıllarda çıkartılan tahvil ve bonoların geri ödemelerinin 1992 yılına yığılması TCMB'nin kamu kredilerinde artışa ve enflasyonun yükselmesine neden olmuştur (Yıldırım ve Yıldırım, 2001: 14). 1992 yılı kamu açıklarının arttığı, sifıra yakın büyüme oranlarının gerçekleştiği, cari açığın arttığı ve kronikleşen enflasyon olgusunun yaşandığı bir yıl olmuştur (Karaçor ve Alptekin, 2006: 310).

1990'lı yıllarda uygulamaya koyulan başarısız makro ekonomik politikalar ve siyasi istikrarsızlıklar 1994 ve 2000-2001 krizlerinin de temel sebeplerinden olmuştur (Aslan, 2007 :7). Bu tablo ışığında bütçe açıklarını hızla düşürmeyi hedef alan Ekonomik Önlemler Uygulama Planı adında 5 Nisan 1994 kararları uygulamaya konmuştur.

B. 5 Nisan 1994 Kararlarının Amaçları

5 Nisan 1994 Kararları, temel olarak kamu maliyesini disipline ederek artan kamu açıklarının kontrol altına alınması çevresinde oluşturulan bir önlemler paketi olarak ortaya çıkmıştır (Demir, 2009: 82).

5 Nisan 1994 Kararları'nın amacı 24 Ocak Kararları'nda olduğu gibi yapısal bir dönüşümü gerçekleştirmek değildir. 24 Ocak Kararları'nın uygulanmasında ortaya çıkan aksaklıklar sonucunda ortaya çıkan kötü ekonomik şartları tekrardan istikrarlı bir hale getirmek olmuştur (Köse, 2000: 101).

5 Nisan Ekonomik Önlemler Uygulama Planının amacı enflasyonu düşürmek, kamu kesimi finansman açığını azaltmak, Türk lirasına istikrar kazandırmak, sosyal dengeleri de gözetilen ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlamak, ihracat artışını sağlamak, kamu gelirlerini arttırıp kamu harcamalarını azaltarak daraltıcı maliye politikası ortaya koymak ve TCMB'yi bağımsız hale getirmek olmuştur (Arasıl vd. 1994: 14).

5 Nisan Kararları'yla öncelikli olarak kısa vadede kamu açıklarını azaltıcı önlemler olarak kamu gelirlerini arttırıcı kamu giderlerini kısıtıcı önlemler amaçlanmıştır. Kamu açıklarını azaltmaya yönelik gelir arttırıcı tedbirler olarak ek vergiler uygulanması, devlete ait 10 yılın üzerindeki taşıtların sayılması, KİT ürünlerinde fiyat ayarlamaları yapılarak 6 ay süre ile sabitlenmesi, akaryakıt

tüketiminden alınan verginin bütçeye aktarılan kısmı yüzde 50'den yüzde 70'e çıkarılması gibi gelir arttırıcı önlemler amaçlanmıştır. Giderleri azaltmaya yönelik işçi ve memur alımlarının durdurulması, kamu çalışanlarına enflasyon oranında zam yapılması yerine beklenen enflasyon oranı üzerinden zam yapılması amaçlanmıştır. Dış ticaret açıklarını TL'nin değerinin enflasyona uygun olarak belirlenerek ihracat arttırıcı tedbirler amaçlanmıştır.

5 Nisan Kararlarının uzun vadede amaçları devletin ekonomideki rolünü yeniden tanımlayarak destekleme yapan devlet yapısından piyasa mekanizmasının işlemlerini sağlayan devlet yapısına geçilmesinin amaçlanması olmuştur. Devletin gelir kaynaklarının sağlam temellere alınması ve ekonominin istikrara kavuşması için vergi kanunları ve diğer alanlarda reformların yapılması amaçlanmıştır (Köse, 2000: 101).

C. 5 Nisan 1994 Kararlarının Sonuçları

Yarı ortadoks yarı heteredoks nitelikteki 5 Nisan 1994 Kararlarının ilk aşamada olumlu etkileri olmuştur (Karaçor ve Alptekin, 2006: 311). Uygulamaya koyulan kararlarla birlikte iç piyasa önemli ölçüde daralmış, ithalatta yüzde 20,9 bir azalma gerçekleşerek dış ticaret açığı 5,2 milyar dolara gerilemiş ve ihracatın ithalatı karşılama oranı da yüzde 77,8'e ulaşmıştır (Hepaktan, 2008: 6).

5 Nisan 1994 Kararlarıyla birlikte uygulamaya başlanan daraltıcı maliye politikası 1995 yılının sonlarına kadar uygulanmaya devam etmiştir. 1995 yılında erken seçim kararının alınması ile tekrardan genişletici maliye politikası uygulamasına geçilmiştir. Bunun bir sonucu olarak 1995 yılının sonundan itibaren kamu yatırımları hızla artmış ve bu artış 1997 yılına kadar devam etmiştir (Yıldırım ve Yıldırım, 2001: 14-15).

5 Nisan Kararları neticesinde yapılan fiyat ayarlamaları ile 6 ay süreli fiyatların dondurulması, ücret artışlarının düşük tutularak talebin kısılması nedeniyle enflasyon oranında düşüş eğilimi başlamıştır. Ancak 1995 yılında erken seçim kararıyla birlikte istikrar tedbirlerinde ve para politikasında gerçekleşen gevşeme ile birlikte enflasyondaki düşüş hızı 1995 yılında yüzde 89,1'e, 1996 yılında yüzde 80,4'e gerilemiştir (Köse, 2000: 101).

Kamu savurganlığının önlenmesine yönelik tedbirler ve uygulamaya konan yeni vergiler bütçe üzerindeki olumlu etkilerini kısa sürede göstermiştir. 1986 yılında büyüme hızı planlananın üzerinde yüzde 7,1 seviyesinde gerçekleşmiştir. İç borçların GSMH'ye oranı yüzde 21'e yükselirken, toplam dış borçların GSMH'ye oranı yüzde 44'e inmiştir. Büyük bölümü iç ve dış borç ana para faiz ödemelerinden kaynaklı olarak, kamu harcamaları bir önceki yıla göre yüzde 130'luk bir artış gerçekleştirmiştir (Arasıl vd. 1994: 19).

5 Nisan Kararları'nın sonucu olan ekonomik büyümenin durdurulması ve küçülme ekonomik krizin reel ekonomi içinde hissedilmesine neden olarak yoğun işçi çıkarmaları, iflaslar üretimin düşmesine ve kapasite kullanım oranının yüzde 40 seviyesine inmesine neden olmuştur (Sayılğan, 1994: 216).

Tek bir yılla sınırlı olmak üzere 1994 kriz döneminde alınan net aktif vergisi ve ekonomik denge vergisi dolaysız vergi hasılatının yüzde 21'ini oluşturmuştur (Boratav, 2011: 177).

1994 öncesi dönemde etkili olan ekonomik dengesizlikler 1994 krizi sonrasında etkisini sürdürmeye devam etmiştir. 1995-1999 döneminde 1994 krizine yol açan ekonomik ve siyasi faktörlerde düzenleme olmamış, yapay önlemlerle olası krizin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ancak ekonomideki dengesizlikleri bastırarak zamana yayma politikaları, ekonomik dengesizlikleri bastırma durumu ortadan kalktıktan sonra daha büyük bir krize yol açabilmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2007: 279).

1998 yılının başlarında ortaya çıkan Asya krizi, iç borçlanmada faiz oranlarının yükselmesine ve vadelerin düşmesine yol açmıştır.

III. 1999-2007 Dönemi Maliye Politikası Uygulamaları

1999 yılında dünya genelinde ekonomik ve finansal krizin etkileri devam ederken Türkiye'de 1999 yılının ikinci yarısında gerçekleşen Marmara ve Düzce depremleri Türkiye ekonomisinde derin hasarlara yol açmıştır. Marmara bölgesinin sanayi, üretim ve kalifiye iş gücü bakımından Türkiye'nin en yoğun bölgesi olduğu göz önünde bulundurulduğunda depremin Türkiye ekonomisinde yarattığı etki daha net anlaşılmaktadır (Hepaktan, 2008: 7).

Depremın ardından depremin yıkıcı etkileri giderilmeye çalışılırken mali olarak da depremden etkilenen bölgelerde vergi ertelemeleri uygulamaya konmuştur. Türkiye’de ekonomik olarak gerileme yaşanması ve vergi ertelemeleri sonucu vergi gelirleri olumsuz etkilenmiştir. Bunun sonucu olarak elde edilen vergi gelirlerinin faiz harcamalarına oranı yüzde 72,4’e yükselmiştir. 1999 yılında KKBG/GSMH oranı yüzde 14,3’e yükselmiş ve bu dönemde kamu açıkları rekor seviyeye ulaşmıştır (Susam ve Oktayer, 2007: 107).

1999 yılında yaşanan krizler sonucunda, ithalat 40,67 milyar dolar tutarında gerçekleşerek yüzde 11,4 oranında azalmıştır. İhracat ise 26,58 milyar dolar tutarında gerçekleşerek yüzde 1,12’lik bir azalış göstermiştir. Bu dönemde ithalattaki azalış ihracattaki azalıştan fazla olmasına rağmen turizm ve işçi gelirlerindeki azalma ve kriz ortamından dolayı yüksek faiz oranları ile piyasaya sürülen Hazine Bonosu faizlerinin yüklü geri ödemelerinden kaynaklı cari işlemler dengesi 1,36 milyar dolar açık vermiştir (Hepaktan, 2008: 7).

1999 yılının sonlarına doğru ekonomik göstergelerden, ekonomik büyüme oranının yüzde -6,1, toptan eşya fiyat endeksinin (TEFE) yüzde 70 ve faiz oranlarının yüzde 109 olarak gerçekleşmesi sonucu ekonomik göstergelerin kötüleşmesi, ekonomide önemli daralmaların yaşanması ve bütçe açıklarında önemli artışların meydana gelmesi gibi etkenler, yeni bir ekonomik program ihtiyacını ortaya çıkarmıştır (Demir, 2009: 85).

Türkiye’nin karşı karşıya kalmış olduğu iç sorunlar yanında Asya ülkelerinde yaşanan istikrarsızlığın da etkisiyle giderek kriz ortamına sürüklenmeye başlamıştır. Bu nedenle 1999 yılının aralık ayında Niyet Mektubu ile somutlaşan Uluslararası Para Fonu (IMF) destekli “*Döviz Kuruna Dayalı Enflasyonla Mücadele Programı*” adıyla 2000-2002 sonuna kadarki 3 aylık bir evreyi kapsayan istikrar programı yürürlüğe girmiştir (Paksoy ve Bakan, 2010: 161).

Program genel olarak 3 ana başlık üzerine inşa edilmiştir. Bunlar, kamu kesimi reformu ile kamu mali dengesini sağlamak, döviz kuru nominal çapasına dayalı para programı ile döviz kurunda istikrarı sağlamak ve sosyal güvenlik, özelleştirme ve tarım kesimine yönelik yapılan nitelikli reformlarla büyümenin

arttırılması üzerine inşa edilmiştir (Öztürk ve Özyakışır, 2005). Programın en önemli eksiği, tek bir nominal çapa kullanılması, örneğin diğer görece fiyat olan faiz oranının tümüyle sermaye hareketlerinin etkisine bırakılmasıdır. Kur çapası uygulamasından önce düzeltici bir devalüasyonun yapılmaması TL'nin değerlendirme sürecini güçleştirmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2007: 588).

2000 yılı için uygulamaya konacak olan maliye politikasının temel amacı, bundan önceki yıllarda olduğu gibi, kamu harcamalarının faiz dışı bölümünde sınırlamaya gitmek olarak belirlenmiş ve uygulamalar bu yönde olmuştur (Yıldırım ve Yıldırım, 2001: 16). Bu bağlamda 2000 yılının Ocak ayında sıkı para ve döviz kuru politikası ile bankacılık sektörüne yapısal dönüşümü öngören “Enflasyonu Düşürme Programı” başlamıştır (Apaydın ve Açıkalm, 2015: 205). Ancak 2000 ve 2001 krizleri neticesinde 28 milyar dolar civarında olan döviz rezervi Mayıs 2001’de 10 milyar dolar azalarak 18 milyar dolara düşmüş, iç borç stoğunun GSMH’ye oranı yüzde 68’e yükselmiş ve iç borç faiz ödemelerinin GSMH’ye oranı yüzde 22’ye kadar çıkmıştır. Faiz oranlarının hızla yükselmesi, bankacılık sektörünün mali yapısını bozmuş, likiditeye olan ihtiyacı artan bankalar ödemelerini yapamayacak duruma gelmiş ve tekrar döviz krizine girmiştir. Bu durum üzerine Enflasyonu Düşürme Programı kesilmiş ve “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP)” uygulamaya konmuştur (Bayrak ve Kanca, 2013: 12).

Tablo 10:GEGP'nin Çerçevesi

GEDP Unsurları	Hedefler	Uygulama Amaçları	Uygulama Sonuçları
Yapısal Yenilemeler	Merkez Bankası'nın özerkliği ve piyasa ekonomisinin düzenlenmesi	Merkez Bankası Kanunu, doğal tekellere ve ağ endüstrilerine yönelikDüzenleyici Kurum Yasaları	Telekomünikasyon, Tütün, Şeker Üst Kurullarının Oluşturulması
Bankacılık Reformları	Sağlam bankacılık sistemi rasyolarının oluşturulması	Bankacılık Kanunu	BDDK'nın Kurulması TMSF'ye işlerlik kazandırılması
Faiz ve Kambiyo Politikaları	Yatırımcılar İçin Orta Vadeli Perspektif Sağlanması	Kur sistemleri	Dalgalı Kur Sistemine Geçilmesi, Yönetimli Dalgalanma, Örtülü Kur Çapasının Uygulanması

Ekonomik Stratejileri	Büyüme	Sıkı maliye politikası anti-enflasyonist yaklaşım, İstikrarlı ekonomik büyüme	Yüksek oranlı (%6) Faiz Dışı Cari Gelir kontrolü ve finansmanı	Fazla, Açık/Milli oranının ve	Düşük kur politikasıyla oluşan cari açığın dış borçlanma rakamlarına yansımaları.
------------------------------	---------------	---	--	-------------------------------	---

Kaynak: Taşar (2010: 82).

2000-2001 döneminde konsolide bütçe harcamaları hem mutlak olarak hem de GSMH'nin yüzdesi şeklinde artmıştır. 1995 yılında konsolide bütçe harcamalarının GSMH'ye oranı yüzde 21,3 iken 2001 yılında bu oran 44,1'e yükselmiştir. Ancak 2002 yılından sonra konsolide bütçe harcamaları nominal artmasına rağmen konsolide bütçe harcamalarının GSMH'ye oranı azalma eğilimine girmiştir (Yıldız, 2005: 68).

2001 kriziyle birlikte işsizlik oranı yüzde 6'dan yüzde 10'a yükselmiş, her 100 kişiden 12'si işini kaybetmiş ve halihazırda işsiz olanların sayısına 1 milyon kişi daha eklenmiştir (Apaydın ve Açıkalm, 2015: 205).

Bu dönemde dolaylı ve dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payında da bir değişim meydana gelmiştir. Dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı 1995 yılında yüzde 49,5 iken, bu oran 2005 yılına gelindiğinde yüzde 29,5'e düşmüştür. Buna karşılık dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı 2000 yılında yüzde 50,5 iken 2005 yılına gelindiğinde bu oran yüzde 70,5'e çıkmıştır. 2000'li yılların başlarında dolaylı ve dolaysız vergi gelirlerinin genel bütçe gelirleri içindeki payı birbirine yakın durumdayken, 2005 yılında dolaylı vergiler, genel bütçe vergi gelirlerinin 2/3'sini oluşturmaktadır. Bu durum Türk vergi sisteminde en önemli yapısal dönüşüm olarak kabul edilebilir (Yıldız, 2005: 95).

2002-2006 döneminde örtük enflasyon hedeflemesine geçilmiştir. Yüksek bütçe açıkları yüksek enflasyonun önemli nedenlerinden biri olarak belirlenmişti. Bu bağlamda sıkı bir bütçe disiplini çerçevesinde maliye politikası uygulanarak enflasyonla mücadele edilmeye çalışılmıştır. Bütçe disiplininin sağlanması ve başarıyla uygulanması, bazı para politikaları ve ekonominin tek elden yönetimi sayesinde uzun yıllar sonrasında ilk kez enflasyon 2004 yılında yüzde 10'un altına düşerek tek haneli rakamlara inmiştir.

2002-2007 arası enflasyon ve büyümede sağlanan başarı maalesef işsizlik probleminin çözümünde sağlanamamıştır. 2002-2007 dönemi boyunca işsizlik yüzde 9,5 ile yüzde 11 bandında bir seyir izlemiştir. Şöyle ki, 2002 yılında yüzde 10,3 olan işsizlik oranı, 2003’de yüzde 10,5; 2004’de yüzde 10,8; 2005’de yüzde 10,6; 2006’da yüzde 10,2 ve 2007’de yüzde 10,3 olarak gerçekleşmiştir (Bayrak ve Kanca, 2013: 14).

2002-2007 dönemi için dış ticaret verileri, 2002 yılında 36 milyar dolar tutarında gerçekleşen ihracat 2007 yılı itibariyle 107 milyar dolar tutarına kadar çıkarken ithalat ise 2002 yılında 50 milyar dolar tutarında gerçekleşmişken 2007 yılında 170 milyar dolar tutarında gerçekleşmiştir. Ayrıca 2007 yılında cari açık 35 milyar dolar, dış borç tutarı ise 200 milyar doları aşmıştır (Bayrak ve Kanca, 2013:13).

Tablo- 11: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Verileri

Yıllar	Cari Fiyatlarla Milyar TL	Sabit Fiyatlarla Milyar TL	Cari Fiyatlarla Milyar Dolar	Satın Alma Gücü Paritesine Göre Milyar Dolar
2000	166,658	72,436	265,284	589,614
2001	240,224	68,309	196,736	561,408
2002	350,476	72,519	230,494	572,094
2003	454,780	76,338	304,901	588,911
2004	559,033	83,486	390,387	688,602
2005	648,931	90,499	481,497	781,243
2006	758,390	96,738	526,429	895,733
2007	843,178	101,921	648,754	975,733

Kaynak: Sungur’dan (2015 :247) temin edilen verilerle tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 11’e baktığımızda Türkiye’de 2000 yılında GSYİH 165,658 milyar TL iken 2007 yılı sonu itibariyle 843,178 milyar TL’ye ulaşmıştır. Yine aynı dönemde sabit fiyatlarla GSYİH 2000 yılında 73,436 milyar TL seviyesinde iken 2007 yılında 101,921 milyar TL seviyesine ulaşmıştır. 2000-2007 arası 7 yıllık dönemde sabit fiyatlarla GSYİH 72,436 milyar TL’den 101,921 milyar TL’ye çıkarak yüzde 40 seviyesinde bir artış gerçekleştirmiştir. Dolar cinsinden baktığımızda cari fiyatlarla GSYİH 2000 yılında 265,284 milyar dolar iken 2007 yılında 648,754 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Dolar kurundaki dalgalanmalar ve Türkiye’de doların değerli olmasından kaynaklı olarak dolar cinsinden veriler çok da sağlıklı sonuçlar vermemektedir. Bu bağlamda paranın

gerçek satın alma gücü paritesine göre GSYİH'ye baktığımızda 2002 yılında 589,614 milyar dolar iken 2007 yılında 975,733 milyar dolar seviyesine yükselmiştir.

IV. 2008-2017 Dönemi Maliye Politikası Uygulamaları

2008 yılının son çeyreğinden itibaren küresel ekonomide ortaya çıkan daralmaya bağlı olarak Türkiye ekonomisi daralma eğilimine girmiştir. Ekonomideki daralmaya paralel olarak cari açığın milli gelire oranı 2009 yılında bir önceki yıla göre 3,4 puan azalarak yüzde 2,3 oranında gerçekleşmiştir. Yurt içi talep ve üretimdeki artıştan kaynaklı olarak ithalat artış eğilimine girmiştir. İhracattaki artış ise dış talepteki gelişmelere bağlı olarak sınırlı kalmış ve bunun sonucunda cari açık artmıştır (TÜSİAD, 2018: 7).

2002-2007 döneminde yüksek büyüme oranları gerçekleşmiş ihracat ve üretimde önemli artışlar sağlanmış, enflasyon oranları düşmüş ve mali disiplin görece olarak da olsa sağlanmıştır. Türkiye ekonomisi genel itibari ile yapısal olarak büyüme gösterdiği dönemlerde cari açığı da artmasına rağmen, 2008 krizi öncesi dönemde küresel likidite bolluğu sayesinde finansman sorunu yaşamamıştır (Acar, 2013: 17).

Türkiye ekonomisinin yavaşlama eğilimine girmesi özellikle cari dönemdeki ekonomik gelişmelere daha duyarlı olan dolaylı vergilerde bir düşüşe yol açmıştır. 2008 krizinin etkilerini azaltmaya ve yurt içi talebi arttırmaya yönelik alınan önlemler sonucunda Türkiye ekonomisi 2009 yılının 2. çeyreğinden itibaren canlanma eğilimine girmiştir. Ekonomideki belirsizliklerin azalması, tüketici güveninin artması kredi koşullarının iyileşmesi tüketim ve yatırım kararlarını olumlu etkileyerek yurt içi talebi arttırmıştır (TOBB, 2010: 36). 2009 yılında -4,7 küçülen Türkiye ekonomisi 2010 yılında yüzde 8,9'luk büyüme oranı ve 2011 yılı yüzde 11,1 ile kriz sonrası Avrupa'nın en hızlı büyüyen ekonomisi olmuştur (Bayrak ve Kanca, 2013: 16). 2010 ve 2011 yıllarında döneminin en yüksek seviyelerine ulaşan ekonomik büyüme oranları diğer yıllarda dalgalı bir seyir izlemiştir. 2012 yılında iç ve dış talebi dengelemeye yönelik izlenen politikaların etkisi ile büyüme hızı yüzde 2,1'e

gerilemiştir. 2013 yılında ise küresel ekonomideki durgunluğa rağmen iç talepteki toparlanma ve kamu harcamalarındaki artışa bağlı olarak yüzde 4,2 büyüme gerçekleşmiştir. 2014 yılından itibaren Türkiye ekonomisinde de dünya ekonomisindeki gelişmelere paralel olarak durgunluk devam etmiş, ekonomi büyük ölçüde iç talep kaynaklı kötü bir büyüme performansı gerçekleştirmiştir. 2016 yılının ikinci yarısından itibaren küresel iktisadi faaliyetler toparlanmaya başlamış ve bu toparlanma 2017 yılında gelindiğinde de devam etmiştir. 2016 yılında terör olayları, başarısız darbe girişimi, jeopolitik gerginlikler gibi nedenlerle Türkiye'ye yönelik duyulan kaygılar 2017 yılında azalmış, ekonomideki kötü havanın dağılması ve ekonomideki büyümenin devam etmesi sermaye girişlerini artırmıştır (TOBB, 2014, 2016, 2018).

2016 yılında yaşanan olumsuzlukların ardında piyasadaki risk algısı giderilmeye çalışılmış ardından iç talebi arttırmaya yönelik alınan tedbirler ekonomik büyüme üzerinde önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu dönemde ekonomik büyümeye en önemli katkı tüketim harcamalarından sağlanmıştır. 2017 yılının ilk 3 çeyreğinde gerçekleşen yüzde 7,4'lük büyüme oranına tüketim harcamalarının katkısı yüzde 3,8 puan iken yatırım harcamalarının katkısı 2,3 puan ve net ihracatın katkısı ise yüzde 1,5 puan olmuştur (TÜSİAD, 2018: 7).

1990 yılından sonra kamunun tasarruf açığı performansına bağlı olarak bozulan Bütçe Dengesi Açığı/GSYİH oranı 2001 krizinde en yüksek seviyelere ulaşarak yüzde -12,4 seviyesini görmüştür. 2001 yılından itibaren ciddi düzelme içine giren Bütçe Dengesi Açığı/GSYİH oranı 1991-2002 yılları arasında yüzde 6,4 iken, 2003-2011 yılları arasında ortalama yüzde -3,1 olmuştur. Ayrıca faiz harcamalarının toplam harcamalar içindeki payı 2004 yılında yüzde 40 iken 2012 yılında bu oran yüzde 13'e düşmüştür (Seval ve Özdemir, 2013: 11).

2009 yılı sonunda TÜFE yıllık artış oranı yüzde 6,5 ve 2010 yılında da yüzde 6,4 olarak gerçekleşmiştir. Küresel krizin derinleşmesi ve dünya ekonomisinde yaşanan yavaşlamanın belirgin etkisi 2008 yılında başlayan ve 2009 yılında da devam eden enflasyondaki düşüş eğilimi 2010 yılında değer olarak küçük de olsa devam etmiştir. ÜFE ise 2009 yılında bir önceki yıla göre

2,2 puan azalarak yüzde 8,1'den yüzde 5,9'a gerilemiştir. 2010 yılında ise ÜFE 0,8 puan artarak yüzde 8,1 olarak gerçekleşmiştir (TOBB, 2010: 140).

Tablo- 12: Genel Yönetim İç ve Dış Borç Stoku (GSYİH'nin Yüzdesi, %)

Yıllar	Genel Yönetim İç Borç Stoku	Genel Yönetim Dış Borç Stoku	Genel Yönetim Toplam Borç Stoku	AB Tanımlı Borç Stoku
2001	51.6	24.5	76.1	77.9
2002	43.4	27.4	70.9	74.0
2003	43.5	20.0	63.5	67.7
2004	40.9	16.8	57.8	59.6
2005	38.5	13.6	52.2	52.7
2006	33.8	12.6	46.4	46.5
2007	30.9	9.5	40.4	39.9
2008	29.7	11.5	41.2	40.0
2009	35.6	12.2	47.7	46.1
2010	32.9	11.5	44.4	42.3
2011	29.1	12.1	41.2	39.1
2012	28.0	10.8	38.8	36.1

Kaynak: Seval ve Özdemir (2013: 12).

Kamu maliyesinde sağlanan disiplin ve makroekonomik istikrar sonucunda kamu kesimi borçlanma ihtiyacının azalması, kamu borç stoku verilerine de yansımış ve 2001 yılında GSYH'nin yüzde 76'sına ulaşan genel yönetim borç stoku 2012 sonu itibariyle GSYH'nin yüzdesi olarak yarı düzeyine inmiştir (Seval ve Özdemir, 2013: 12).

Tablo- 13: Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri

(Milyon TL)	2016 Ocak Ağustos	2017 Ocak Ağustos	2018 Ocak-Ağustos
Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri	368.409	408.652	485.736
Genel Bütçe Gelirleri	354.371	393.737	468.134
Vergi Gelirleri	298.090	343.511	410.115
Dolaysız Vergiler	102.317	119.774	151.119
Dolaylı Vergiler	195.772	222.736	258.980

Kaynak: TC Hazine ve Maliye Bakanlığı 2017-2018 Ekonomik Rapor verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

2016 yılından 2017 dönemine geçerken, merkezi yönetim bütçe gelirleri uygulamaya konulan teşviklerin gelir azaltıcı etkisine rağmen ekonomik faaliyetlerdeki canlanmanın da etkisiyle bir önceki yıla göre yüzde 10,9 oranında artarak 408,7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılında ise bütçe gelirleri güçlü talep ve fiyat artışı ile yapılandırma, imar barışı ve bedelli askerlik gibi düzenlemelerin etkisiyle güçlü bir performans sergilemiştir. 2018 yılında bütçe gelirleri bir önceki yıla göre yüzde 18,9 oranında artarak 485,7 milyar olarak

gerçekleşmiştir. Gelir ve servet üzerinden alınan vergilerin toplamından oluşan dolaysız vergiler, 2017 yılında bir önceki yıla göre yüzde 17 oranında artarak 119,7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılında ise dolaysız vergiler yüzde 26,1 oranında artış göstererek 151 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Dahilde alınan mal ve hizmet vergileri, uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergiler, damga vergisi ve harç gelirlerinin toplamından oluşan dolaylı vergiler ise, 2017 yılında bir önceki yıla göre yüzde 13,9 oranında artarak 222,7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılında ise dolaylı vergiler 258,9 milyar TL olarak gerçekleşerek yüzde 16,2 oranında artış göstermiştir.

Tablo 14: Eğitim Harcamalarının Konsolide/Merkezi Yönetim Bütçesi İçindeki payı (1980-2015)

Yılar	Konsolide/ Merkezi Yönetim Bütçesi-Bin TL (1)	MEB Bütçesi Harcama-Bin TL (2)	YÖK+ Üniversite Bütçeleri Harcama Toplamı-Bin TL (3)	Topla Kamu Eğitim Bütçesi-Bin TL (2+3)	Toplam Kamu Eğitim Bütçesinin Konsolide Bütçe/ Merkezi Yönetim Bütçesine Oran (2+3)/1
1980	1.148	121.1	32	153,1	13,3
1985	5.987	506.2	168	674,2	11,3
1990	68.355	9.988,2	2.855	12.843,2	18,8
1995	1.724.194	152.612,4	58.189	210.801,4	12,2
2000	46.705.029	3.460.791,9	1.256.307	4.717.098,9	10,1
2005	146.097.674	14.862.506,9	4.989.366	19.851.872,9	13,6
2010	294.368.724	30.413.334	10.389.319	40.802.653	13,9
2015	505.992.432	62.218.101	21.469.253	83.687.354	16,5

Kaynak: Toprak vd., (2016: 143).

Tablo 14’de toplam eğitim harcamalarının konsolide bütçe/merkezi yönetim bütçesi içindeki payı gösterilmektedir. Eğitim harcamalarının toplam bütçe harcamaları içindeki payı 1980 yılında yüzde 13,3, 1985 yılında yüzde 11,3 olarak gerçekleşmiştir. 1980-1989 yılları arası dönemde eğitim harcamalarının toplam bütçe içindeki payının azalma nedeni olarak 24 Ocak 1980 istikrar programı dahilinde uygulanan politikalar gösterilmektedir. 1990-1994 döneminde eğitim harcamalarının toplam bütçe harcamaları içindeki payı yüzde 18,8 olarak gerçekleşerek en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bu oran 1995 yılında yüzde 12,2, 2000 yılında yüzde 10,1 olarak gerçekleşerek ekonomik krizlerin etkisiyle düşüş

göstermiştir. 2000 yılından sonra GEGP dahilinde eğitim bütçesi artış göstermiştir. Bu bağlamda eğitim harcamalarının toplam bütçe harcamaları içindeki payı 2005 yılında yüzde 13,6, 2010 yılında 13,9 ve 2015 yılında 16,5 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 15: Toplam Sağlık Harcamaları (2000-2016)

Yıllar	Toplam Sağlık Harcamaları (Milyon TL)	Toplam Sağlık Harcamaları/ GSYİH (%)	Kişi Başı Sağlık Harcamaları
2000	8.248	4,8	128
2001	12.396	5,1	190
2002	18.774	5,2	284
2003	24.279	5,2	363
2004	30.021	5,2	444
2005	35.359	5,2	517
2006	44.069	5,2	636
2007	50.904	5,8	726
2008	57.740	5,8	813
2009	57.911	5,8	804
2010	61.678	5,3	843
2011	68.607	4,9	924
2012	74.189	4,7	987
2013	84.390	4,7	1.110
2014	94.750	4,6	1.232
2015	104.568	4,5	1.345
2016	119.756	4,6	1.524

Kaynak: Ağır ve Tıraş (2018: 648).

Toplam sağlık harcamaları ve kişi başı sağlık harcamaları 2000-2016 yılları arası dönem boyunca sürekli artarken, toplam sağlık harcamalarının GSYİH'ye oranı en düşük 4,5 oranında, en yüksek 5,8 oranında olmak üzere dönem boyunca ortalama yüzde 5,1 oranında gerçekleşerek dalgalı bir seyir izlemiştir. Tablo 15'de göre toplam sağlık harcamaları 2000-2016 yılları arasındaki 17 yıllık süreçte 8.248 milyon TL'den 119.756 milyon TL'ye çıkarak 14,5 kat artmıştır.

Tablo 16: Toplam Savunma Harcamaları 2006-2015

Yıllar	Toplam Savunma Harcamaları Bin TL	GSYİH Bin TL	Toplam Savunma Harcamaları/ GSMH (%)
2006	17.089.629	758.391.000	2,25
2007	17.696.330	843.178.330	2,10
2008	19.778.786	950.534.000	2,08
2009	22.525.068	950.559.000	2,36
2010	23.871.939	1.098.799.000	2,17

2011	25.413.802	1.297.713.000	1,96
2012	28.503.830	1.416.798.000	2,01
2013	31.264.910	1.567.289.238	1,99
2014	34.318.767	1.749.782.267	1,96
2015	36.320.678	1.945.000.000	1,87

Kaynak: Yentürk (2015: 4).

Tablo 16’da toplam savunma harcamaları ve toplam savunma harcamalarının GSYİH’ye oranı yer almaktadır. Buna göre 2006-2015 yılları arası dönem incelendiğinde toplam savunma harcamaları 2006 yılında 17.089.629 bin TL olarak gerçekleşirken bu rakam 2015 yılına kadar sürekli artarak 36.320.678 bin TL olarak gerçekleşmiştir. Toplam savunma harcamalarının GSYİH’ye oranı ise 2006 yılında yüzde 2,25 ile tablo 16’ya göre en yüksek seviyede iken bu oran 2015 yılında yüzde 1,99 olarak gerçekleşmiştir. Toplam savunma harcamaları 2006-2015 yılları arası dönemde sürekli olarak artarken, toplam savunma harcamalarının GSYİH’ye oranını sabit kaldığı söylenebilir.

Tablo 17 :Yatırım Harcamalarının Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Toplam Yatırım Harcamaları Bin TL	Toplam Yatırım Harcamaları/GSYİH (%)
2000	2.475.116	1,5
2001	4.149.580	1,5
2002	6.891.836	1,7
2003	7.179.667	2,0
2004	12.683.651	2,27
2005	14.446.291	2,23
2006	19.001.460	2,51
2007	22.257.291	2,64
2008	24.411.518	2,57
2009	29.798.912	3,13
2010	29.184.905	2,66
2011	32.797.259	2,53
2012	32.503.863	2,29
2013	36.386.232	2,30
2014	40.800.579	2,30
2015	45.444.097	2,30

Kaynak: TC. Hazine ve Maliye Bakanlığı. <https://www.hmb.gov.tr/bumko-ekonomik-gostergeler>

Tablo 17’de yatırım harcamalarının yıllara göre dağılımı gösterilmektedir. 2000-2015 yılları arası döneme bakıldığında yatırım harcamalarının sürekli arttığı görülmektedir. 2001 ve 2008 krizlerinin yaşandığı dönemlerde bile yatırım harcamaları artış göstermiştir. Bu bağlamda 2001 yılında 2 milyar TL, 2008

yılında ise 5 milyar TL artış yaşanmıştır. Yatırım harcamalarının GSYİH'ye oranı ise 2000 yılında yüzde 1,5 iken 2015 yılında yüzde 2,90 oranına yükselmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ORTA GELİR TUZAĞININ ANALİZİ:

AMPİRİK BULGULAR

I. Orta Gelir Tuzağına İlişkin Ampirik Çalışmalar: Literatür Taraması

OGT kavramına ilişkin yaygın olarak kabul edilebilir bir terminolojinin bulunmaması nedeniyle Robertson ve Ye (2013) diğer çalışmalardan farklı olarak, ilk kez bir ülkenin OGT'de olup olmadığını ekonometrik olarak sınanmasına izin veren bir yaklaşım geliştirmeye çalışmıştır (Koçak ve Bulut, 2014: 12). OGT'nin varlığını, spesifik olarak yapısal kırılmaları veya büyüme düzenlerindeki kırılmaları dikkate almayan Augmented Dickey Fuller (ADF) testi ve yapısal kırılmaları veya büyüme düzenlerindeki kırılmaları dikkate alan Zivot Andrews (ZA) ve Lumsdaine ve Papell (LP) testleri aracılığıyla, büyümenin yavaşladığı zaman noktalarını belirleyerek test etmektedir. Robertson ve Ye (2013) Heston vd. (2012) aldıkları 1950-2010 dönemine ait kişi başına düşen GSYİH verilerine göre Türkiye'nin de içinde bulunduğu 189 ülkenin 46'sının orta gelirli ve orta gelirli ülkelerin de 23'ünün OGT'de olduğu ifade etmişlerdir. Robertson ve Ye'nin (2013) yapmış oldukları çalışmada, Türkiye ADF testine göre OGT'de iken ZA ve LP testlerine göre OGT'de değildir.

Koçak ve Bulut (2014) Türkiye'nin OGT'de olup olmadığını Robertson ve Ye'nin (2013) yaklaşımını kullanarak analiz etmiştir. Lee-Stazicich (LS) iki yapısal kırılmalı ve Carrioni Silvestre (CS) beş yapısal kırılmalı birim kök testlerini uygulayan Koçak ve Bulut (2014), Türkiye'nin henüz OGT'ye yakalanmadığını, ABD ile arasındaki gelir farkını kapatma eğiliminde olduğunu ancak ekonominin içinde bulunduğu durgunluğu aşamaması halinde yakın zamanda OGT'ye yakalanma ihtimali olduğunu tespit etmiştir.

Fatma ve Ünlü (2008) 35 alt orta gelirli ve Türkiye de dahil olmak üzere 36 üst orta gelirli ülkenin 1950-2014 yılları arası döneme ait reel GSYİH (2011

fiyatlarıyla) verilerini kullanarak ADF Birim Kök Testi ile analiz etmiş, 9 üst orta gelirli ve 6 alt orta gelirli ülke olmak üzere 15 ülkenin OGT’de olduğunu tespit etmiştir. İkili yapısal kırılmalı Birim Kök Testi sonuçlarına göre ise 71 ülkeden 35’i OGT’de iken Türkiye dahil olmak üzere 36 ülkenin OGT’de olmadığı ortaya koymuştur.

Felipe vd. (2012) 1950-2010 dönemini kapsayan verilerle, Türkiye’nin de içinde bulunduğu 124 ülkeyi kişi başına düşen GSYİH’ye (1990 yılı fiyatlarıyla) göre sıralayarak analiz etmiştir. Buna göre kişi başı gelir 2000 doların altında olan ülkeler düşük gelirli, 2000-7250 dolar arası alt orta gelirli, 7250-11750 dolar arası üst orta gelirli ve 11750 doların üstü kişi başı gelire sahip olan ülkeler yüksek gelirli olarak tanımlanmıştır. Çalışmanın bulgularına göre ülkeler alt OGT’ye yakalanmamak için kişi başı GSYİH’nin yıllık en az ortalama 4,7 oranında artarak en fazla 28 yıl içinde üst orta gelir seviyesine geçmelidir. Üst OGT’ye yakalanmaması için ise kişi başı düşen GSYİH oranı yıllık en az 3,5 oranında olmalı ve en az 14 yıl içinde üst gelir seviyesine geçmelidir. Bu şartları sağlayamayan ülkeler gelir seviyelerine göre alt ya da üst OGT’ye yakalanacaklardır. Felipe vd.’nin (2012) çalışmasına göre Türkiye alt orta gelir seviyesinde geçirdiği zaman sürecinde kişi başı GSYİH büyüme oranı yıllık ortalama yüzde 2,6 oranında gerçekleşmiştir. Türkiye 28 yıldan fazla bir süre alt orta gelir seviyesinde ve 4,7 ortalama büyüme oranının altında kaldığı için alt OGT’ye yakalanmıştır.

Yeldan vd. (2013) çalışmasında, OGT’yi Türkiye için 1980-2010 arası döneme ait makro ekonomik veriler ışığında bölgesel ve sektörel olarak ele almaktadır. Bu bağlamda Türkiye’yi OGT riski taşımayan sanayisi gelişmiş bölgeler, OGT riski olan bölgeler ve orta-düşük gelirli bölgeler şeklinde gelir düzeyleri farklı üç bölgeye ayırarak değerlendirmiş ve bu şekilde stratejiler geliştirmiştir. Bölgeler arası gelir farklarının artması OGT’ye yakalanma riskini arttırmaktadır. Türkiye’de bölgeler arası gelir farklarının artarak devam etmesi halinde, ülke OGT’ye yakalanma riski taşımaktadır.

Bulman vd. (2014) yaptıkları çalışmada iki soruya cevap aramışlardır. Bunlar, OGT var mı? OGT var ise bunun sebepleri nelerdir? şeklinde olmuştur.

Bulman vd. (2014) OGT'yi, bir ülkenin başarısız büyüme stratejisi olarak tanımlamanın yanında OGT'yi uzun süreli bir büyüme yavaşlaması olarak desteklememektedir. Bulman vd. (2014) alt ve üst orta gelir aralığı eşiklerini ABD'nin kişi başına düşen GSYİH'ye göre yüzde 10'u ve yüzde 50'si olarak belirlemiştir. 1960-2009 yılları arasında yüksek gelir grubuna geçemeyen ülkeler OGT'ye yakalanmış gibi görülse de bu ülkelerin aslında başarısız büyüme stratejisi izleyen ülkeler olduğunu tespit etmişlerdir. Ülkeler arası büyüme regresyonu analizi, sanayileşme, açıklık ve gelir eşitliğinin büyüme üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu, ancak eğitim ve yeniliğin büyüme üzerindeki olumlu etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Aiyar (2013) Asya ve Latin Amerika ülkelerini, 1955-2009 yılları arası döneme ait kişi başı GSYİH, demografi, altyapı, üretim ve ticaret yapısı değişkenlerini kullanarak probit regresyonu ve en küçük kareler yöntemi ile analiz ederek, sermaye girişindeki ani azalmaların ve ihracat çeşitliliğinin az olmasının OGT'ye neden olacağını tespit etmiştir.

Karanfil (2016) Avrupa Birliği Ülkeleri (28) ve Türkiye için 2000-2014 yılları arası döneme ait kişi başı GSYİH, AR-GE harcamaları ve yurt içi tasarruf oranı değişkenleri ile panel veri analizini uygulayarak, Türkiye, Romanya ve Bulgaristan'ın OGT'de olduğunu tespit etmiştir.

Bal vd. (2016) Türkiye, Tayland ve Çin için 1980-2014 yılları arası döneme ait kişi başı GSYİH, enflasyon, GİNİ, tarım sektörü/GSYİH ve mal ve hizmet üretimi/GSYİH değişkenlerini kullanarak Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) Etki Tepki Analizi ve Varyans Ayrıştırma Yöntemi ile analiz etmiştir. Sonuçlar; Türkiye ve Çin'de kişi başı geliri etkileyen en önemli faktör, tarım sektörünün GSYİH'deki payı iken Tayland'da ise GINI Katsayısının olduğu yönünde tespit edilmiştir.

Yavuz (2017) Türkiye için 1980-2016 yılları arası döneme ait kamu harcaması, bütçe açığı, vergi gelirleri ve GSYİH değişkenlerini kullanarak Var Yöntemi ve Granger Nedensellik Analizini uygulayarak sadece kamu

harcamalarından ekonomik büyümeye doğru bir nedenselliğin varlığı tespit etmiştir.⁵

Türkiye ekonomisinde OGT'ye ilişkin yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğunda Türkiye'nin OGT'de olmadığını ancak OGT'nin eşliğinde yer alan bir ekonomi olduğunu ortaya koymaktadır.

Yukarıda sıralanan çalışmalardan elde edilen ampirik bulguların farklılaşmasının nedenleri, tercih edilen ekonometrik yöntem, ele alınan ülke/ülke grubu, kullanılan veriler, analiz döneminin farklılaşması vb. faktörlerden kaynaklanmaktadır.

---

⁵ Tablo 18'de ampirik literatürün özeti sunulmuştur. Tablo 19'de ise betimsel analiz yoluyla yapılan çalışmalar sunulmuştur. Betimsel analiz, toplanan verilerin araştırma sorusu ile ilgili olarak ne ifade ettiğini ve genel olarak hangi sonuçları ortaya koyduğunu belirtme sürecini ifade etmektedir.

Tablo 18: OGT'ye İlişkin Ampirik Çalışmalar

Çalışma	Veri			Çalışmada Kullanılan Yöntem ya da Yöntemler	Çalışmanın Bulgusu
	Çalışmanın Kapsadığı Dönem	Ülke	Kullanılan Değişken		
Ada ve Acaroğlu (2016)	1983-2013	Türkiye	Kişi Başı Düşen GSYİH, Eğitim Harcamaları, Yüksek Teknoloji İhracatı	Granger Nedensellik Analizi	Türkiye'de kamu harcamaları içinde eğitim harcamasına gereken önemi vermesi OGT'den çıkmasına yardımcı olacaktır.
Aiyar (2013)	1955-2009	Asya ve Latin Amerika Ülkeleri ⁶	Kişi Başı GSYİH, Demografi, Altyapı, Üretim yapısı, Ticaret yapısı vd. değişkenler	Probit Regresyonu Bayeian ve Ağırlılandırılmış En Küçük Kareler Yöntemi	Sermaye girişindeki ani azalmalar ve ihracat çeşitliliğinin zayıf olması OGT'ye neden olmaktadır.
Bal vd. (2016)	1980-2014	Türkiye Tayland Çin	Kişi Başı GSYİH, Enflasyon, GINI Katsayısı, Tarım Sektörü/GSYİH, Mal ve Hizmet Üretimi/GSYİH	Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM), Etki-Tepki Analizi, Varyans Ayrıştırma Yöntemi	Türkiye ve Çin'de kişi başı geliri etkileyen en önemli faktörün tarım sektörünün GSYİH'deki payı olduğu; Tayland'da ise GINI Katsayısı olduğu tespit edilmiştir.
Bozkurt vd. (2014)	1982-2012	Türkiye	Yüksek eğitimde okullaşma oranı, İmalat sanayinin GSYİH içindeki payı ve yurtiçi tasarruf oranı	Yakınsama Analizi ve Panel Veri Analizi	28 ülkeden Türkiye dahil 15'inin yüksek gelirli ülkelere yakınsadığı, 13'ünün ise iraksadığı belirlenmiştir.
Bozkurt vd. (2014)	1971-2012	Türkiye	Yüksek eğitimde okullaşma oranı, İmalat sanayinin GSYİH içindeki payı ve yurtiçi tasarruf oranı	Yakınsama ve ARDL Analizi	Türkiye'nin yüksek gelirli ülkelere yakınsadığı ve OGT'den çıkma eğiliminde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Bozkurt vd. (2016)	1982-2012	Üst orta gelirli 28 ülke ⁷	Kişi Başı GSYİH	Yakınsama ve Panel Veri Analizi	Türkiye'nin de içinde bulunduğu yakınsayan ülkelerin de dahi yapısal dönüşüme ayak uyduramadıkları takdirde OGT'ye yakalanmaları yüksek olasılıktır.

⁶ Arjantin, Bolivya, Brezilya, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, El Salvador, Guatemala, Guyana, Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Meksika, Paraguay, Peru, Şili, Uruguay ve Venezuela.

⁷ Arjantin, Belçika, Botsvana, Brezilya, Cezayir, Çin, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, Gabon, İran, Jamaika, Kolombiya, Kostarika, Mali, Mauritius, Meksika, Panama, Peru, Stl, Svg, Tayland, Tunus, Türkiye, Ürdün ve Venezuela.

Tablo-18 'in devamı ...

Çalışma	Veri			Çalışmada Kullanılan Yöntem ya da Yöntemler	Çalışmanın Bulgusu
	Çalışmanın Kapsadığı Dönem	Ülke	Kullanılan Değişken		
Bulman vd. (2014)	1960-2009	Türkiye dahil orta gelirli ülkeler	Kişi Başı GSYİH, GINI katsayısı, Enflasyon, İhracat	Regresyon Analizi	OGT'ye ilişkin kanıt bulunamamakla birlikte, farklı gelir stratejilerinin orta gelir ve düşük gelir düzeyine etkileri tespit edilmiştir.
Egawa (2013)	1980-2011	Çin, Malezya, Tayland	Kişi Başı GSYİH Toplam Faktör Verimliliği, GINI, Kentleşme, İlköğretim ve Ortaöğretimde okullaşma oranı	Regresyon Testi ve Duyarlılık Analizi	Gelir dağılımı eşitsizliğinin büyüme oranları üzerinde olumsuz etki yarattığı ve OGT sebeplerinden biri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Eichengreen vd. (2013)	1957-2010	45 Ülke ⁸	Kişi Başına Düşen GSYİH (2005satınalma gücü paritesine göre)	Probit Modeli Chow Testi	Orta gelirli ülkelerde büyüme yavaşlayacak ve gelirleri azalacaktır.
Enver ve Karanfil (2015)	1980-2013	Türkiye	Kişi Başı Düşen GSYİH Yurt içi tasarruflar	Birim Kök Testi, Granger Nedensellik Analizi	Türkiye 10.9 dolar kişi başı gelir ve yüksek tasarruf açığıyla OGT'den çıkamamıştır.
Fatma ve Ünlü (2018)	1950-2014	Türkiye dahil 71 ⁹ ülke	Reel GSYİH (2011 fiyatlarıyla)	ADF Birim Kök Testi	ADF Birim Kök Testi sonucuna göre, 9 yüksek orta gelirli 6 düşük orta gelirli ülke olmak üzere 15 ülke OGT'dedir. İkili yapısal kırılmalı birim kök testi sonuçlarına göre 71 ülkeden 35'i OGT'de iken Türkiye de dahil olmak üzere 35 ülke OGT'de değildir.

⁸ Amerika Birleşik Devletleri, Arjantin, Avustralya, Avusturya, Bahreyn, Belçika, Birleşik Arap Emirlikleri, Birleşik Krallık, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Gabon, Hollanda, Hong Kong, Irak, İran, İrlanda, İsrail, İspanya, İtalya, Japonya, Kore, Kuveyt, Libya, Lübnan, Macaristan, Malezya, Mauritius, Norveç, Portekiz, Portoriko, Singapur, Şili, Tayvan, Trinidad ve Tobago, Umman, Uruguay, Venezuela, Yeni Zelanda ve Yunanistan.

⁹ Angola, Arnavutluk, Azerbaycan, Bangladeş, Belarus, Belize, Bolivya, Bosna Hersek, Botswana, Brezilya, Bulgaristan, Cape Verde, Cezayir, Cibuti, Çin, Dominik, Ekvator, El Salvador, Endonezya, Ermenistan, Fildişi Sahili, Filipinler, Gabon, Gana, Guatemala, Güney Afrika, Gürcistan, Hindistan, Honduras, Irak, İran, Jameika, Kamerun, Kenya, Kırgızistan, Kolombiya, Kongo Cumhuriyeti, Kostarika, Lesoto, Lübnan, Makedonya, Maldivler, Malezya, Meksika, Moldova, Moritanya, Moritus, Namibia, Nijerya, Nikaragua, Özbekistan, Pakistan, Panama, Peru, Romanya, Sao Tome, Senegal, Sırbistan, Sri Lanka, Sudan, Svaziland, Tayland, Tunus, Türkiye, Türkmenistan, Ürdün, Vietnam, Yemen ve Zambia.

Tablo 18'in devamı...

Çalışma	Veri			Çalışmada Kullanılan Yöntem ya da Yöntemler	Çalışmanın Bulgusu
	Çalışmanın Kapsadığı Dönem	Ülke	Kullanılan Değişken		
Felipe vd. (2012)	1950-2008	Türkiye dahil 125 ülke ¹⁰	Kişi Başı Düşen GSYİH	Basit Korelasyon Analizi	52 Orta gelirli ülkenin 35'i OGT'de Türkiye OGT'de değildir.
Im ve Rosenblatt (2013)	1950-2008	Türkiye dahil 125 ¹¹ ülke	Kişi Başı Düşen GSYİH	Geçiş Matrisi	31 ülke düşük OGT'de ve Türkiye de dahil olmak üzere 23 ülke yüksek OGT'dedir.
Karanfil (2016)	2000-2014	Avrupa Birliği Ülkeleri- (28) ve Türkiye ¹²	Kişi Başı Düşen GSYİH, AR-GE Harcamaları, Yurt içi tasarruf oranı	Panel Veri Analizi	Türkiye, Romanya ve Bulgaristan'ın OGT'de olduğu belirlenmiştir. Kişi başına düşen gelir arttıkça AR-GE harcamalarına ayrılan payın yükseldiği ve yüksek gelir grubuna geçildiği tespit edilmiştir.

¹⁰ Almanya Amerika Birleşik Devletleri Arjantin Avusturya Avustralya Bangladeş Batı Şeria ve Gazze Belarus Belçika Benin Birleşik Krallık Brezilya Bosna Bolivya Bulgarista Burma n Burkina Burundi Cape Cibuti Comoro Çek Çin Danimarka Dominik Cumhuriyeti Eritre ve Etiyopya El Salvador Estonya Guatemala Ermenistan Fas Faso Fransa Finlandiya Filipinler Gambiya Gana Gine Güney Afrika Güney Kore Gürcistan Hırvatistan Hollanda Hong Kong Honduras Haiti Hindistan İsveç Adaları İsrail İspanya İtalya İsviçre İrlanda Japonya Jamaika Kenya Kuzey Kore Kırgızistan Kanada Kamboçya Kosta Rika Küba Laos Liberya Lübnan Letonya Leone Macaristan Madagaskar Makedonya Malavi Malezya Mali Macaristan Moritanya Moldova Mozambik Moğolistan Mauritius Namibya Nijer Nikaragua Orta Afrika Cumhuriyeti Paraguay Porto Riko Polonya Portekiz Pakistan Panama Peru Ruanda Senegal Somali Singapur Şili Sao Tomé ve Príncipe Romanya Slovakya Slovenya Sri Lanka Sierra Orta Afrika Cumhuriyeti Özbekistan Laos Fildişi Sahilleri Svaziland Verde Lesoto Seyşeller Litvanya Togo Tayland Tacikistan Tunus Türkiye Tayvan Tanzanya Mısır Uganda Ukrayna Uruguay Ürdün Zaire (Kongo-Kinşasa) ve Zambiya Zimbabve.

¹¹ Almanya Amerika Birleşik Devletleri Arjantin Avusturya Avustralya Bangladeş Batı Şeria ve Gazze Belarus Belçika Benin Birleşik Krallık Brezilya Bosna Bolivya Bulgarista Burma n Burkina Burundi Cape Cibuti Comoro Çek Çin Danimarka Dominik Cumhuriyeti Eritre ve Etiyopya El Salvador Estonya Guatemala Ermenistan Fas Faso Fransa Finlandiya Filipinler Gambiya Gana Gine Güney Afrika Güney Kore Gürcistan Hırvatistan Hollanda Hong Kong Honduras Haiti Hindistan İsveç Adaları İsrail İspanya İtalya İsviçre İrlanda Japonya Jamaika Kenya Kuzey Kore Kırgızistan Kanada Kamboçya Kosta Rika Liberya Laos Lübnan Letonya Leone Macaristan Madagaskar Makedonya Malavi Malezya Mali Macaristan Moritanya Moldova Mozambik Moğolistan Mauritius Namibya Nijer Nikaragua Orta Afrika Cumhuriyeti Paraguay Porto Riko Polonya Portekiz Pakistan Panama Peru Ruanda Senegal Somali Singapur Şili Sao Tomé ve Príncipe Romanya Slovakya Slovenya Sri Lanka Sierra Orta Afrika Cumhuriyeti Özbekistan Laos Fildişi Sahilleri Svaziland Verde Lesoto Seyşeller Litvanya Togo Küba Tayland Tacikistan Tunus Türkiye Tayvan Tanzanya Mısır Uganda Ukrayna Uruguay Ürdün Zaire (Kongo-Kinşasa) ve Zambiya Zimbabve.

¹² Almanya, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Hırvatistan, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsveç, İtalya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya ve Yunanistan.

Tablo 18'in devamı...

Çalışma	Veri			Çalışmada Kullanılan Yöntem ya da Yöntemler	Çalışmanın Bulgusu
	Çalışmanın Kapsadığı Dönem	Ülke	Kullanılan Değişken		
Karhan (2019)	1968-2017	Brezilya Hindistan Endonezya G.Afrika Türkiye	Kişi başı düşen GSYİH	Birim Kök Testi	Kırılgan beşli olarak tabir edilen Brezilya, Hindistan, Endonezya, G. Afrika ve Türkiye'nin OGT'de olduğu tespit edilmiştir.
Konya vd. (2018)	1971-2015	Türkiye	Kişi başı GSYİH, İmalat Sanayi, Yurt içi tasarruflar, Yükseköğretim okullaşma oranı	Zaman Serileri Analizi	Türkiye OGT'ye yakalanmaması için tasarruf oranını arttırmalıdır.
Mahyudin (2016)	1970-2014	Türkiye dahil 117 ülke ¹³	Kişi başı GSYİH, GINI katsayısı, Eğitim, Nüfus, Sanayi Sektörü, Hizmet sektörü	Panel Veri Analizi	Ekonomik serbestleşme politikalarının, yeterli demokratik siyasi rejimin varlığında, gelir dağılımı üzerinde amaçlanan olumlu etkiyi sağlayabileceğini göstermektedir.
Manga vd. (2019)	1950-2014	Türkiye	Kişi başı düşen GSYİH	Çoklu Yapısal Birim Kök Testi	Türkiye OGT'de değildir.
Robertson ve Ye (2013)	1950-2010	Türkiye dahil ¹⁴ orta gelirli 46 ülke	Kişi başına düşen GSYİH (Heston(2010), Summers ve Aten'den (2012) alınan)	Birim Kök Testleri	23 Ülke OGT'de. Türkiye ADF testine göre OGT'de, ZA ve LP testlerine göre OGT'de değildir.

¹³ Almanya, Arjantin, Arnavutluk, Avusturalya, Avusturya, Azerbaycan, Barbados, Bangladeş, Belçika, Benin, Botsvana, Bolivya, Brezilya, Bulgaristan, Burindi, Cezayir, Chad, Çek Cumhuriyeti, Çin, Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, El Salvador, Endonezya, Ermenistan, Estonya, Fas, Fiji, Fildişi Sahili, Filipinler, Finlandiya, Fransa, Gana, Gine, Guatemala, Guyana, Güney Afrika, Gürcistan, Haiti, Hırvatistan, Hindistan, Hollanda, Honduras, İran, İrlanda, İsrail, İtalya, İzlanda, Jamaika, Japonya, Kamerun, Kanada, Kenya, Kolombiya, Kore, Kostarika, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Madagaskar, Makedonya, Malawi, Mali, Malta, Mauritius, Mısır, Montenegro, Moğolistan, Meksika, Namibra, Nijer, Nijerya, Nikaragua, Norveç, Orta Afrika Cumhuriyeti, Pakistan, Panama, Papua Yeni Gine, Paraguay, Peru, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya, Ruanda, Senegal, Sierra Leone, Singapur, Slovakya, Sri Lanka, Şili, Tago, Tanzanya, Tunus, Türkiye, Uganda, Ukrayna, Ürdün, Vietnam, Yeni Zelanda, Yunanistan, Zambiya ve Zimbabve.

¹⁴ Amerika Birleşik Devletleri, Arjantin, Avusturalla, Avusturya, Bahreyn, Belçika, Birleşik Arap Emirlikleri, Birleşik Krallık, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Gabon, Hollanda, Hong Kong, Irak, İran, İrlanda, İsrail, İspanya, İtalya, Japonya, Kore, Kuveyt, Libya, Lübnan, Macaristan, Malezya, Mauritius, Norveç, Portekiz, Portoriko, Singapur, Şili, Tayvan, Trinidad ve Tobago, Umman, Uruguay, Venezuela, Yeni Zelanda ve Yunanistan.

Tablo 18'in devamı...

Çalışma	Veri			Çalışmada Kullanılan Yöntem ya da Yöntemler	Çalışmanın Bulgusu
	Çalışmanın Kapsadığı Dönem	Ülke	Kullanılan Değişken		
Sarıbaş ve Ursavaş (2017)	1950-2007	Türkiye	Kişi Başı Düşen GSYİH	Eichengreen (2011) Büyümede Yavaşlama Yöntemi (Betimleyici Analiz)	OGT'nin 7200 dolar seviyesinde ortaya çıktığı tespit edilmiş ve Türkiye'nin 1976 ve 1977'de büyümede yavaşlama yaşadığı 2007 yılında 7800 dolar kişi başı gelire ulaşarak OGT'yi aşmış bir ülke olduğu tespit edilmiştir.
Seyfettinoğlu ve Zambak (2017)	2004-2011	Türkiye	Kişi başı gayri safi katma değer, İşgücü piyasası, Eğitim, AR-GE, Aityapı	Panel Veri Analizi	Bulgular, işyeri ölçeği, mesleki ve teknik okul sayıları ve öğretmen başına düşen öğrenci sayısının Düzey 2 bölgelerinde gayri safi katma değerdeki değişimi açıkladığını ve bu üç faktörün 2004-2011 döneminde etkisini sürdürdüğünü göstermektedir.
Şahin vd. (2015)	1980-2013	Türkiye	Kişi Başı Düşen GSYİH, Yurt İçi Tasarruf Oranı, Enflasyon Oranı	Zaman Serisi Analizi, Johansen Eşbütünleşme, Granger Nedensellik Analizi	Toplam yurt içi tasarrufların GSYİH'ye oranı ve enflasyon oranı ile kişi başı düşen GSYİH arasında bir nedensellik bulunamamıştır.
Yavuz (2017)	1980-2016	Türkiye	Kamu Harcaması, Bütçe Açığı, Vergi Gelirleri, GSYİH	Var Yöntemi ve Granger Nedensellik Analizi	Sadece kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru bir nedenselliğin varlığı tespit edilmiştir.
Woo (2012)	1960-2008	Çin	Kişi başı GSYİH	Catch-Up Index	CUI'ya göre Çin 2007-2008 döneminde orta gelirli bir ülke olmuştur.

Not: Tablo'da yer alan çalışmalar alfabetik sıralamaya göre düzenlenmiştir.

Tablo 19: OGT'ye İlişkin Betimleyici Çalışmalar

Çalışma	Veri			Çalışmada Kullanılan Yöntem ya da Yöntemler	Çalışmanın Bulgusu
	Çalışmanın Kapsadığı Dönem	Ülke	Kullanılan Değişken		
Acar (2012)	1990-2012	Türkiye	Cari Açık, AR-GE, Verimlilik Artışı, Eğitim	Betimsel Analiz	Türkiye OGT'nda yer almaktadır.
Ay vd. (2016)	1950-2010	Türkiye ve BRICS ¹⁵ ülkeleri	Kişi başı GSYİH, Eğitim, Teknoloji	Betimsel Analiz	Türkiye OGT'nda yer almaktadır.
Bayar (2016)	2003-2012	Türkiye	Eğitim Verileri	Betimsel Analiz	Türkiye OGT riskindedir.
Erkoç (2015)	2000-2012	Türkiye	Kişi başı GSYİH	Betimsel Analiz	Türkiye OGT riskindedir.
Eichengreen vd. (2011)	1957-2007	Gelişmiş ve gelişmekte olan 74 ülke ¹⁶	Kişi başı GSYİH, İş gücü, Sermaye, Beşeri sermaye	Betimsel Analiz	41 ülke OGT'nda yer almaktadır.
Gürsel ve Soybilgen (2013)	2005-2013	Türkiye	Kişi başı GSYİH	Betimsel Analiz	Türkiye'nin OGT'ye yakalanmaması için eğitim sistemi, vergi sistemi, işgücü ve enerji piyasasında yapılacak köklü reformlara bağlı olarak verimlilik artışlarını elde etmelidir.
Nisancı vd. (2015)	1987-2013	Türkiye	Kişi başı GSYİH	Betimsel Analiz	Türkiye OGT'nda yer almaktadır.
Öz (2012)	1960-2010	Türkiye	Kişi başı GSYİH	Betimsel Analiz	Türkiye OGT'nda yer almaktadır.

¹⁵ Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika.

¹⁶ Angola, Arnavutluk, Azerbaycan, Bangladeş, Belarus, Belize, Bolivya, Bosna Hersek, Botswana, Brezilya, Bulgaristan, Cape Verde, Cezayir, Cibuti, Çin, Dominik, Ekvator, El Salvador, Endonezya, Ermenistan, Fildişi Sahili, Filipinler, Gabon, Gana, Guatemala, Güney Afrika, Gürcistan, Hindistan, Honduras, Irak, İran, Jameika, Kamerun, Kenya, Kırgızistan, Kolombiya, Kongo Cumhuriyeti, Kostarika, Lesoto, Lübnan, Makedonya, Maldivler, Malezya, Meksika, Moldova, Moritanya, Moritus, Namibia, Nijerya, Nikaragua, Özbekistan, Pakistan, Panama, Peru, Romanya, Sao Tome, Senegal, Sırbistan, Sri Lanka, Sudan, Svaziland, Tayland, Tunus, Türkiye, Türkmenistan, Ürdün, Vietnam, Yemen ve Zambia.

Tablo-19'un devamı ...

Çalışma	Veri			Çalışmada Kullanılan Yöntem ya da Yöntemler	Çalışmanın Bulgusu
	Çalışmanın Kapsadığı Dönem	Ülke	Kullanılan Değişken		
Sarıbaş ve Ursavaş (2017)	1950-2007	Türkiye	Kişi Başı GSYİH	Eichengreen (2011) Büyümede Yavaşlama Yöntemi (Betimleyici Analiz)	OGT'nin 7200 dolar seviyesinde ortaya çıktığı tespit edilmiş ve Türkiye'nin 1976 ve 1977 de büyümede yavaşlama yaşadığı 2007 yılında 7800 dolar kişi başı gelire ulaşarak OGT'yi aşmış bir ülke olduğu tespit edilmiştir.
Tuncel (2014)	1953-2010	Türkiye Asya ¹⁷ ve Latin Amerika Ülkeleri ¹⁸	Kişi Başı GSYİH	Betimsel Analiz	Türkiye gerekli endüstriyel dönüşümü gerçekleştiremediği için gelişmiş ülkelere yetişmekte zorlanan bir ülke olarak OGT'nin içinde bulunmaktadır.
Yaşar ve Gezer (2014)	1060-2012	Türkiye	Makro Ekonomik Göstergeler	Betimsel Analiz	Türkiye 1960 yılından sonra düşük gelirli ve düşük orta gelirli ülke olarak 45 yıl geçirmiştir. 2004 yılında yüksek orta gelirli ülkeler seviyesine ulaşmıştır ve 10 yıldır bu grupta yer almaktadır. Türkiye OGT eşindedir.
Yeldan vd. (2013)	1980-2010	Türkiye	Makro Ekonomik Göstergeler	Betimsel Analiz	Türkiye OGT eşindedir.

Not: Tablo'da yer alan çalışmalar alfabetik sıralamaya göre düzenlenmiştir.

¹⁷ Afganistan, Azerbaycan, Bahreyn, Bangladeş, Birleşik Arap Emirlikleri, Brunei, Butan, Çin, Endonezya, Ermenistan, Gürcistan, Filistin, Güney Kore, Hindistan, İran, İsrail, Japonya, Katar, Kıbrıs, Kazakistan Kuveyt, Kuzey Kore, , Kamboçya, Kırgızistan, Laos, Lübnan, Malezya, Maldivler, Moğolistan, Nepal, Özbekistan, Tayvan Sri Lanka, Tacikistan Filipinler, Umman, Vietnam, Irak, Rusya, Suriye, Singapur, Suudi Arabistan, Türkmenistan, Tayland, Timor Leste, Pakistan, Türkiye, Ürdün, Yemen Myanmar,

¹⁸ Arjantin, Bolivya, Brezilya, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, El Salvador, Guatemala, Guyana, Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Meksika, Paraguay, Peru, Şili, Uruguay ve Venezuela

II. Yöntem: Vektör Otoregresif Model (VAR) ve Yapısal Vektör Otoregresyon (SVAR) Modeli

Çalışmanın bu kısmında son zamanlarda ampirik çalışmalarda sıkça kullanılan, ekonomik değişkenler arasındaki dinamik ilişkiyi inceleyen VAR modeli, değişkenlerde ortaya çıkan şokların kaynağını belirlemede kullanılan varyans ayrıştırması, ortaya çıkan şokların değişkenler üzerindeki etkisini gösteren etki-tepki analizi ve VAR modelinin tahmininden ortaya çıkan olumsuzlukları gidermek için geliştirilen SVAR modeline değinilecektir.

A. Vektör Otoregresif Model (VAR)

Zaman serilerinin zengin ve dinamik yapısını analiz etmek ve yorumlamak için kullanılan VAR modeli Sims (1980) tarafından geliştirilmiştir. VAR modeli, iktisadi değişkenler arasındaki ilişkileri incelemeye standart araçlar haline gelerek, son dönemlerde yoğun olarak kullanılan bir yöntem olmuştur (Özgen ve Güloğlu, 2004: 56).

VAR modeli sistemdeki birbirleriyle bağlantılı olduğu düşünülen her bir değişkenin geçmiş değerleriyle birlikte analize dahil edildiği ve her bir değişkenin içsel kabul edilerek bu değişkenlerin nasıl hareket ettiğini gösteren çok boyutlu doğrusal bir modeldir (Sims, 1980). Değişkenlerin içsel sayılması nedeniyle de VAR modeli eşanlı bir modeldir. Var modeli değişkenler arası tek yönlü ilişkiyi ortaya çıkarmasının yanında ayrıca ileri ve geri bağlantıyı da ortaya çıkarmaktadır. Kısaca VAR modeli, değişkenlerin geçmiş döneme ait verilerini kullanarak bu değişkenleri gelecekte alacakları değerleri tahmin ederek En Küçük Kareler (EKK) yöntemiyle çözümleyen bir modeldir (Günçavdı vd., 2000: 79).

İktisadi ilişkilerin karmaşık ve çok yönlü yapıya sahip olması, tek denklemler yerine eşanlı denklemler sisteminin kullanılmasını zorunlu hale getirmiştir (Mucuk ve Alptekin, 2008: 162). Makro ekonomik değişkenlerin birbirlerinden etkilenmeleri sebebiyle bu değişkenlerin salt içsel ya da dışsal değişken olarak ayırmak zorlaşmaktadır (Tarı ve Bozkurt, 2006: 4). Bu bağlamda zorluğun ortadan kaldırılması amacıyla öne sürülen VAR modeli ile verilerin içsel-dışsal değişken ayrımının güçlükleri ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır.

Eşanlı yapısal denklem sistemlerinde belirlenme problemini aşabilmek için yapısal modeller üzerinde çalışmalarda da birtakım güçlükler sebep olan bazı kısıtlamaların yapılması gerekmektedir (Aktaş, 2010: 126). Ancak VAR modelinde, güçlü önsel kısıtlamalar içsel değişkenler arasındaki dinamik ilişkiler tahmin edilmektedir (Lebe ve Bayat, 2011: 101).

X_t ve Y_t serilerinden oluşan basit bir VAR modelinin matematiksel gösterimi aşağıdaki gibidir:

$$Y_t = \alpha + \sum_{j=1}^m \beta_j Y_{t-j} + \sum_{j=1}^m \delta_j X_{t-j} + \varepsilon_{1t}$$

$$X_t = \alpha + \sum_{j=1}^m \theta_j Y_{t-j} + \sum_{j=1}^m \vartheta_j X_{t-j} + \varepsilon_{2t}$$

Yukarıdaki modele göre (α) değişkene bağlı olarak değişmeyen sabit terimi, $\{\varepsilon_{1t}\}$ ve $\{\varepsilon_{2t}\}$ beklenen değerlerde meydana gelen sapmayı gösteren rassal hata terimini ve (m) gecikme uzunluğunu göstermektedir. Gecikme uzunluğunun değişkenler arası dinamik ilişkileri yakalayacak uzunlukta olması gerekmektedir. Modele göre X değişkeninin gecikme uzunluğu Y değişkenini ve Y değişkeninin gecikme uzunluğu X değişkenini etkilemektedir. Y hem kendi gecikmeli değerleriyle hem de X'in gecikmeli değerleriyle açıklanmaktadır. VAR modelinde modele girecek değişkenlerin ve gecikme uzunluğunun belirlenmesi önemli karar aşamalarındandır. Modele tahmin edilen değişkenleri etkileyen önemli bir değişkenin eklenmemesi halinde VAR modelinin tahmin gücü düşecektir (Günçavdı vd., 2000: 155). Rassal hata terimlerinin ortalaması sıfır, gecikmeli değerleriyle olan kovaryansları sıfır, varyansları sabit ve normal dağılıma sahiptir (Lebe ve Bayat, 2011:101).

Var analizi değişkenler arası etkileşimi gösteren “*varyans ayrıştırması*” ve “*etki-tepki fonksiyonları*” olarak iki şekilde uygulanabilir (Aktaş, 2010: 127). Aşağıda sırasıyla bunlara değinilecektir.

i- Varyans Ayırıştırması

Varyans ayırıştırması, içsel değişkenlerden birisindeki değişimi, tüm içsel değişkenleri etkileyen ayrı ayrı şoklar olarak ayırarak sistemin dinamik yapısı hakkında bilgi verir (Aktaş, 2010: 127). VAR modelinin hareketli ortalamalar bölümünden elde edilen varyans ayırıştırması değişkenlerin kendilerinde ve diğer değişkenlerde meydana gelen şokların kaynaklarını, kullanılan değişkenlerdeki meydana gelen değişimin yüzde kaçını kendisinden, yüzde kaçınınsa diğer değişkenlerden kaynaklandığını göstermekte ve değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin derecesi hakkında bilgi vermektedir (Sarılı, 2015: 24). Varyans ayırıştırması değişkenlerin içsel ya da dışsal olup olmadıkları hakkında bir yan değerlendirme olarak da kullanılabilir. Bu bağlamda bir değişken varyanstaki değişimin yüzde yüze yakın bir değerini kendi başına açıklıyorsa dışsal değişken olarak tanımlanır (Akyüz, 2018: 185).

ii- Etki-Tepki Analizi

Etki-tepki analizi, rassal hata terimlerinden birindeki bir standart hatalık şokun, içsel değişkenlerin şimdiki ve gelecekteki değerlerine ne ölçüde etkileyeceğini göstermektedir (Barışık ve Kesikoğlu, 2005: 69). Bununla birlikte etki-tepki analizinde sadece diğer değişkenlerde meydana gelen şoklar değil, değişkenin kendisinde meydana gelen şokların etkisini de görmek mümkündür (Sarılı, 2015: 23).

VAR analizinde ele alınan değişkenler arasındaki dinamik etkileşimi belirlemede ve simetrik ilişkileri tespit etmede etki-tepki analizi büyük önem taşır (Aktaş, 2010: 127). Etki-tepki analizinde ve varyans ayırıştırmada değişkenlerin hangi sıralamaya göre hesaplandığı önemlidir. Değişkenlerin hesaplamada dışsaldan içsele doğru konumlanması gerekmektedir ve bunun için kullanılan yöntem Granger nedensellik analizidir (Sarılı, 2015: 23).

Varyans ayırıştırması, ekonomik büyüklük üzerinde en etkili değişkenin hangisi olduğunu tespit ederken etki-tepki analizi varyans ayırıştırması ile tespit edilen değişkenin politika aracı olarak kullanılabilir olup olmadığını belirlemektedir (Aktaş, 2010: 127).

Etki-tepki fonksiyonu iki değişkenli VAR matrisi formunda matematiksel gösterimi aşağıdaki gibidir;

$$\begin{bmatrix} y_t \\ z_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a_{10} \\ a_{20} \end{bmatrix} + \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} \\ a_{21} & a_{22} \end{pmatrix} \begin{bmatrix} y_{t-1} \\ z_{t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} e_t \\ e_{2t} \end{bmatrix}$$

Hareketli ortalama sunumu $\{\varepsilon_{yt}\}$ ve $\{\varepsilon_{zt}\}$ serileri açısından yazılabilir.

$$\begin{bmatrix} y_t \\ z_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \bar{y} \\ \bar{z} \end{bmatrix} + \sum_{i=0}^{\infty} \begin{pmatrix} \Phi_{11(i)} & \Phi_{12(i)} \\ \Phi_{21(i)} & \Phi_{22(i)} \end{pmatrix} \begin{bmatrix} \varepsilon_{yt-1} \\ \varepsilon_{zt-1} \end{bmatrix}$$

veya daha zet formda eşitlik 5'deki gibi ifade edilebilir:

$$x_t = \mu + \sum_{i=0}^{\infty} \phi_i \varepsilon_{t-1}$$

Bu hareketli ortalama sunumu özellikle y_t ve z_t serileri arasındaki karşılıklı etkileşimi incelemek için yararlı bir araçtır. Φ_i 'nin katsayıları $\{\varepsilon_{yt}\}$ ve $\{\varepsilon_{zt}\}$ şokları y_t ve z_t serilerinin tüm zaman yolu üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmak için kullanılabilir. Burada dört eleman $\Phi_{jk}(0)$ etki çarpanıdır. Örneğin $\Phi_{12}(0)\{\varepsilon_{zt}\}$ deki bir birimlik değişmenin y_t üzerindeki ani etkisidir. Aynı şekilde $\Phi_{11}(1)$, $\Phi_{12}(1)$ sırasıyla $\{\varepsilon_{yt}-1\}$ ve $\{\varepsilon_{zt}-1\}$ deki bir birim değişmelerin y_t üzerindeki bir dönemlik etkileridir. Dört terimden ibaret olan bu katsayılar kümesi $\Phi_{11}(i), \Phi_{12}(i), \Phi_{21}(i), \Phi_{22}(i)$ etki-tepki fonksiyonları grafiksel olarak $\{y_t\}$ ve $\{z_t\}$ serilerinin değişik şoklar karşısındaki tepkileri şeklinde çizilmektedir (Barışık ve Kesikoğlu, 2006: 70).

B. Yapısal Vektör Otoregresyon (SVAR) Modeli

VAR modelinde, politika uygulamalarındaki değişiklikler, ekonomik krizler vb. nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan şoklar belirli bir değişken ile

kusursuz biçimde tanımlanamamakta ve dolayısıyla VAR modelinde şokların etkisi de tanımlanamamaktadır (Akbaş vd., 2013:192). VAR tekniği genel olarak yapısal model üzerine herhangi bir kısıt getirmeksizin dinamik ilişkileri tanımlamakta ve değişkenler arasında içsel dışsal değişken ayırımı yapmaya imkan vermemektedir (Sağlam ve Güreşçi, 2018: 36).

VAR tekniğinde bütün değişkenler içsel olarak kabul edildikleri ve denklemlerde gecikmeleriyle birlikte yer aldıkları için “*serbestlik derecesi*” sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, VAR modeli tahmin sonuçlarının değişkenlerin sıralamasına bağlı olmasından doğan olumsuzlukları gidermek amacıyla, Sims (1986) ve Bernanke (1986) tarafından SVAR modeli geliştirilmiştir (Şengönül vd. 2018: 72). SVAR modellerinin mantığı otoregresif katsayıların belirlenmesinden daha çok dışsal şokların doğrusal bileşimi olan sistemdeki hata terimlerinin ayırt edilmesi üzerine kurulmuştur (Sağlam ve Güreşçi, 2018: 37).

SVAR tekniğinin diğer ekonometrik yöntemlere göre en önemli üstünlüğü VAR tekniğinin istatistiksel metodolojisiyle geleneksel ekonometrik tekniklerin iktisadi teoriye dayanan ve büyük ölçüde kabul görmüş kısıtlarını birleştirmesidir. VAR modeli kurulurken iktisat teorilerinin öne sürdüğü varsayımlar ya da kısıtlamalara modelde yer verilmez iken, VAR modelinin aksine SVAR modelinde sisteme iktisat teorisine dayandırılan kısıtlar konulmaktadır (Güneş vd. 2013: 6-7).

SVAR tekniğinin diğer bir önemli üstünlüğü ise, modelin hesaplanması sürecine kısa ve uzun vadeli kısıtlar konularak etki-tepki fonksiyonlarının elde edilmesidir (Tokmakçıoğlu ve Özçelebi, 2018: 7). VAR modelinden farklı olarak SVAR modelinde kat sayıları belirlemek yerine sistemin dışsal şoklar olarak adlandırılan hatalarına yoğunlaşır. VAR analizinde gecikmelerin katsayıları belirlenirken, SVAR modelinde değişken dinamiklerine kısıtlamalar önceden konur ve diğerleri dışsal şok olarak kabul edilir (Şengönül vd. 2018 :72).

Ayrıca SVAR tekniği yapısal şokların ayrıştırılmasına izin vermektedir. Böylece küçük örneklem ile çalışıldığında doğrudan, şeffaf bir analiz yapıldığı

için bu durum yöntemin kendisini çekici kılmaktadır (Sağlam ve Güreşçi, 2018 :37).

SVAR modelinin türetilmesi, aşağıda gösterilen K boyutlu ve eksojen değişkenleri de içeren VAR modeline dayanmaktadır.

$$y_t = A_1 y_{t-1} + \dots + A_p y_{t-p} + D_t + u_t \quad (6)$$

6 nolu VAR modeli yazılışında, $y_t = (y_{1t}, \dots, y_{kt})$ gözlemlenebilir endojen değişkenleri kapsayan K elemanlı bir vektördür. (K×K) boyutlarındaki katsayı matrisi A_i ile gösterilirken, D_t sabit terim, lineer trend terimi ve kukla değişkenleri gibi deterministik terimleri içermektedir.

u_t ise aşağıdaki koşulları sağlayan (k×1) boyutlu tesadüfi hatalar vektörüdür (Şengönül vd., 2018: 70-71):

$$E(u_t) = 0, \text{ her hata teriminin ortalama değeri sıfırdır.}$$

$E(u_t u_t^T) = \Sigma_u$, hata terimlerinin eş zamanlı kovaryans matrisi (k×k) pozitif tanımlı matris olan Σ_u 'dur.

$E(u_t u_{t-k}^T) = 0$, sıfırdan farklı herhangi bir k için zaman içerisinde eş bütünleşme (korelasyon) yoktur, özellikle farklı hata terimlerinde hiçbir seri korelasyon yoktur.

SVAR modeli VAR modelinin yapısal formudur ve matematiksel olarak aşağıdaki gibi ifade edilir:

$$A y_t = A_1^* y_{t-1} + \dots + A_p^* y_{t-p} + B \varepsilon_t \quad (7)$$

(7) nolu denklemde ε_t (K×1) boyutlarındaki yapısal şokların hata terimlerini göstermekte olup, ilgili vektörün kovaryans matrisi $E(\varepsilon_t \varepsilon_t) = \Sigma_\varepsilon$ biçimini almaktadır ve esas köşegen elemanları sıfırdır (Tokmakçioğlu ve Özçelebi, 2018:7).

(7) nolu denklemdeki SVAR modelinin her iki tarafını da A matrisinin tersi ile çarpımıyla,

$$y_t = A^{-1}A_1^* y_{t-1} + \dots + A^{-1}A_p^* y_{t-p} + A^{-1}B\varepsilon_t \quad (8)$$

elde edilir ve $i=0,1,\dots,p$ için,

$$A^{-1}A_i^* = A_i \text{ ve } \sum u = A^{-1}BB^T A^{-1T} \quad (9)$$

olmak üzere (5) nolu denklemde $A^{-1}B\varepsilon_t = u_t$ seçilirse p dereceden indirgenmiş var denklemi olan,

$$y_t = A_1 y_{1-t} + A_2 y_{2-t} \dots + A_p y_{t-p} + u_t \quad (10)$$

denklemini elde edilir.

SVAR modeli yapısal bir model olmasına rağmen, indirgenmiş VAR(p) modelinden elde edilir ve sadece A ve B matrisleri için kısıtlamalar eklenebilir (Şengönül vd.,2018:73). Dolayısıyla SVAR modelinin A modeli ($B=I_K$), B modeli ($A=I_K$) ve AB modelinden oluştuğu ortaya konulmaktadır (Tokmakçıoğlu ve Özçelebi, 2018: 9).

B matrisini birim matris (I_K) olarak ayarlanır (tanımlama yapabilmek için A matrisine en az $(K(K-1)/2)$ kısıtlama eklenmelidir.)

A matrisini birim matris (I_K) olarak ayarlanır (tanımlama yapabilmek için B matrisine en az $(K(K-1)/2)$ kısıtlama eklenmelidir.)

İki matrise de kısıtlama eklenir (tanımlama yapabilmek için toplam en az $K^2+(K(K-1)/2)$ kısıtlama eklenmelidir.

SVAR modellerinin sonuçlarının yorumlanması VAR modellerine benzer şekilde iktisadi olarak oldukça zordur. Bu nedenle, elde edilen sonuçların yorumlanmasında SVAR modellerinde de etki tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırması yöntemleri kullanılmaktadır (Şengönül vd., 2018: 73).

III. Model ve Veri Seti

A. Model

Bu bölümde Türkiye’de 1980 sonrası için kişi başına milli gelire maliye politikası göstergelerinin etkileri ampirik olarak analiz edilecektir. Bir başka ifade ile OGT’den çıkmada hangi maliye politikası araçlarının daha etkili olduğu ortaya koyulacaktır. Bu amaçla çalışmada daha önceden ifade edildiği gibi SVAR tekniği kullanılmaktadır. SVAR tekniğinin en önemli üstünlüğü VAR tekniğinin istatistiksel metodolojisi ile geleneksel ekonometrik tekniklerin iktisadi teoriye dayanan ve büyük ölçüde kabul gören kısıtlarını birleştirmesidir. Yani SVAR tekniğinde uzun dönem kısıt matrisinde yer alan kısıtların iktisat teorisi ile açıklanması şarttır. Bu gerekçelerden ötürü bu çalışmada iktisat teorisi dayanağı güçlü olan SVAR tekniği tercih edilmiştir. Türkiye’de seksen sonrası dönemde OGT’yi etkilemede seçilmiş kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin ne yönde ve ölçüde etkili olduğunu tahmin etmek için SVAR modeli tahmin edilmektedir. Çalışmada kullanılan modelin öncelikle Eşitlik (1)’deki fonksiyonel bağlantının kurulması ile başlanmıştır.

$$Y_t = f(u_t^{EH}, u_t^{SH}, u_t^{SAVH}, u_t^{YH}, u_t^{DV}, u_t^{DSV}, u_t^{IO}, u_t^{KRZ}, u_t^{ENF}, u_t^Y) \quad (1)^{19}$$

Daha sonra da Eşitlik (1)’deki yapısal katsayılar ve yapısal şoklar tahmin edilmiş ve bu amaçla indirgenmiş VAR tekniği tahmin edilmiştir. VAR modeli bir hareketli ortalama süreci olarak aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$Y_t = \sum_{i=0}^{\infty} A_i U_{i-t} = A(L) U_t$$

$$Y_t = (EH_t, SH_t, SAVH_t, YH_t, DV_t, DSV_t, IO_t, KRZ_t, ENF_t)'$$

$$u_t = (u_t^{EH}, u_t^{SH}, u_t^{SAVH}, u_t^{YH}, u_t^{DV}, u_t^{DSV}, u_t^{IO}, u_t^{KRZ}, u_t^{ENF}, u_t^Y)$$

$$A(L) = \sum_{i=0}^{\infty} A_i L^i = \{a_{ij}(L)\}$$

---

¹⁹ Bu çalışma boyunca denklemlere verilen numaralar her bir bölüm içinde bağımsız yapılmıştır.

Burada; L gecikme işlemcisini, A_i , içsel değişkenlerin yapısal şoklara karşı etki tepki matrisini ifade etmektedir. Buradan hareketle Eşitlik (2)'deki SVAR modeli benimsenmektedir:

$$u_t = B\varepsilon_t \quad (2)$$

$u_t^{EH}, u_t^{SH}, u_t^{SAVH}, u_t^{YH}, u_t^{DV}, u_t^{DSV}, u_t^{IO}, u_t^{KRZ}$ ve u_t^{ENF} sırasıyla indirgenmiş form VAR tekniğinin eğitim harcamaları değişkenin artıklarını, sağlık harcamaları değişkeninin artıklarını, savunma harcamaları değişkeninin artıklarını, yatırım harcamaları değişkeni artıklarını, dolaylı vergiler değişkeninin artıklarını, dolaysız vergiler değişkeninin artıklarını, işsizlik oranı değişkeninin artıklarını, ekonomik krizler kukla değişkeninin artıklarını ve enflasyon oranı değişkeninin artıklarını göstermektedir. $\varepsilon_t^{EH}, \varepsilon_t^{SH}, \varepsilon_t^{SAVH}, \varepsilon_t^{YH}, \varepsilon_t^{DV}, \varepsilon_t^{DSV}, \varepsilon_t^{IO}, \varepsilon_t^{KRZ}$ ve ε_t^{ENF} ise sırasıyla eğitim harcamaları şokları, sağlık harcamaları şokları, savunma harcamaları şokları, yatırım harcamaları şokları, dolaylı vergiler şokları, dolaysız vergiler şokları, işsizlik oranı şokları, ekonomik krizler kukla değişkeni şokları ve enflasyon oranı kukla değişkeni şoklarını göstermektedir.

Çalışmada değişkenler üzerine konan kısıtlar uzun dönem kısıtları olarak ele alınmıştır. Uzun dönem kısıtlar bir değişkenin uzun dönemde diğer değişkeni etkilemediğini gösterdiği için VAR modelinin uzun dönem çarpanlarına uygulanmıştır. Uzun dönem kısıtların uygulanabilmesi için her şokun en az bir değişken üzerinde sürekli etkiye sahip olması gerekir. Uzun dönem SVAR modelinde şokları tanımlamak için kısıtların A_i matrisinde tanımlanması gerekir. Uzun dönem analizlerde kısıt sayısı $k(k-1)/2$ formülü ile tahmin edilmektedir. Burada “ k ” modelde kullanılan değişken sayısını göstermektedir. Buna göre 10 değişkenli bir modelde kısıt sayısı $10(10-1)/2=45$ olacaktır.

Eşitlik (1)' de ifade edilen yapısal şokları ayırt etmek için kısıtlar belirlenmiştir. Bu şoklar aşağıda sırasıyla açıklanmaktadır:

Eğitim harcamaları değişkeni modelde birinci sırada yer almaktadır. Modelde yer alan eğitim harcamaları değişkeni kendi şoklarından etkilenmekte olup diğer değişkenlerin şoklarından etkilenmemektedir. Modelin ikinci

değişkeni olan sağlık harcamaları değişkeni ise kendi şoklarından ve eğitim harcaması şoklarından etkilenmektedir. Savunma harcamaları değişkeni modelde üçüncü sırada yer almaktadır söz konusu değişken eğitim harcamaları ve sağlık harcamaları şoklarından ve kendi şoklarından etkilenmektedir. Yatırım harcamaları değişkeni ise modelde dördüncü sırada yer almakta olup kendisinden önce ifade edilen üç değişkenin şoklarından ve kendi şoklarından etkilenmektedir. Dolaylı vergiler değişkeni kendisinden önceki değişkenlerin şoklarından ve kendi şokundan etkilenmektedir dolaysız vergiler değişkeni kendisinden önceki değişkenlerin şoklarından ve kendi şokundan etkilenmektedir. Modelde kontrol değişken olarak ele alınan işsizlik oranı, ekonomik krizler ve enflasyon oranı değişkenleri ise yine kendi şoklarından ve kendilerinden önce kullanılan değişkenlerin şoklarından etkilenmektedir. Kişi başına milli gelir değişkeni ise modelde onuncu sırada yer almaktadır ve bu değişken modele yer alan bütün mali ve makroekonomik göstergelere ait şoklardan etkilenmektedir. Yukarıda detaylı ifade edilen kısıtlar altında uzun dönem kısıt matrisini aşağıdaki gibi oluşturmak mümkündür:

$$u_t = \begin{pmatrix} u_t^{EH} \\ u_t^{SH} \\ u_t^{SAVH} \\ u_t^{YH} \\ u_t^{DV} \\ u_t^{DSV} \\ u_t^{IO} \\ u_t^{KRZ} \\ u_t^{ENF} \\ u_t^Y \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \alpha_{11} & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ \alpha_{21} & \alpha_{22} & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ \alpha_{31} & \alpha_{32} & \alpha_{33} & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ \alpha_{41} & \alpha_{42} & \alpha_{43} & \alpha_{44} & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ \alpha_{51} & \alpha_{52} & \alpha_{53} & \alpha_{54} & \alpha_{55} & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ \alpha_{61} & \alpha_{62} & \alpha_{63} & \alpha_{64} & \alpha_{65} & \alpha_{66} & 0 & 0 & 0 & 0 \\ \alpha_{71} & \alpha_{72} & \alpha_{73} & \alpha_{74} & \alpha_{75} & \alpha_{76} & \alpha_{77} & 0 & 0 & 0 \\ \alpha_{81} & \alpha_{82} & \alpha_{83} & \alpha_{84} & \alpha_{85} & \alpha_{86} & \alpha_{87} & \alpha_{88} & 0 & 0 \\ \alpha_{91} & \alpha_{92} & \alpha_{93} & \alpha_{94} & \alpha_{95} & \alpha_{96} & \alpha_{97} & \alpha_{98} & \alpha_{99} & 0 \\ \alpha_{101} & \alpha_{102} & \alpha_{103} & \alpha_{104} & \alpha_{105} & \alpha_{106} & \alpha_{107} & \alpha_{108} & \alpha_{109} & \alpha_{1010} \end{pmatrix} x = \begin{pmatrix} \varepsilon_t^{EH} \\ u_t^{SH} \\ \varepsilon_t^{SAVH} \\ \varepsilon_t^{YH} \\ \varepsilon_t^{DV} \\ \varepsilon_t^{DSV} \\ \varepsilon_t^{IO} \\ \varepsilon_t^{KRZ} \\ \varepsilon_t^{ENF} \\ \varepsilon_t^Y \end{pmatrix}$$

Yapısal etki tepki analizi ile yapısal varyans ayrıştırma analizi modeldeki değişkenlerin sıralamasına bağlı olarak değişmektedir. Bu nedenle en ideal sonuçları alabilmek için modelde kullanılan değişkenler en dışsal olandan en az dışsal olana yani en fazla içsel olana doğru sıralanmıştır. Uzun dönem SVAR matrisinde mali değişkenler ve modelde kullanılan kontrol değişkenler üzerine kısıtlar getirilmiştir. Bu kısıtlar bu değişkenlerin birbirleri üzerindeki etkilerini de

ifade etmektedir. Değişkenlere konan kısıtlar iktisat teorisinde yorumlanabilir ve açıklanabilir kısıtlardır.

B. Veri Seti

Çalışmada 1980-2016 yılları arası döneme ait veriler kullanılmıştır. Verilerin 1980 yılından başlamasının sebebi, bu dönemden itibaren neo-liberal ekonomi politikalarının uygulamaya konmasıdır. 2016 yılına kadar olmasının sebebi ise kullanılan veriler bu döneme kadar bulunmuştur. Bu çalışmada seçilmiş mali ve makroekonomik göstergelerin kişi başı gelire ve dolaylı olarak da OGT'ye ilişkin etkileri ele alınmaktadır. O nedenle bu çalışma OGT'den çıkmada sözü edilen değişkenlerin etkisini ampirik olarak incelemeyi hedeflemektedir. Çalışmada kullanılan değişken seti değişkenin kaynağı ve açıklaması Tablo 20'de sunulmuştur.

Tablo 20: SVAR Modelinde kullanılan değişkenler (1980-2016)

Değişken	Açıklaması	Kaynağı
EH	Eğitim Harcaması	Hazine ve Maliye Bakanlığı
SH	Sağlık Harcaması	Hazine ve Maliye Bakanlığı
SAVH	Savunma Harcaması	Hazine ve Maliye Bakanlığı
YH	Yatırım Harcaması	Hazine ve Maliye Bakanlığı
DV	Dolaylı Vergiler	Hazine ve Maliye Bakanlığı
DSV	Dolaysız Vergiler	Hazine ve Maliye Bakanlığı
İO	İşsizlik Oranı	TCMB
KRZ	Ekonomik Krizler	Kriz var anlamına gelen yıllar için 1 (bir), diğer yıllar için 0 (sıfır) olarak tanımlanmıştır.
ENF	Enflasyon Oranı	TCMB
Y	Milli Gelir	YCMB

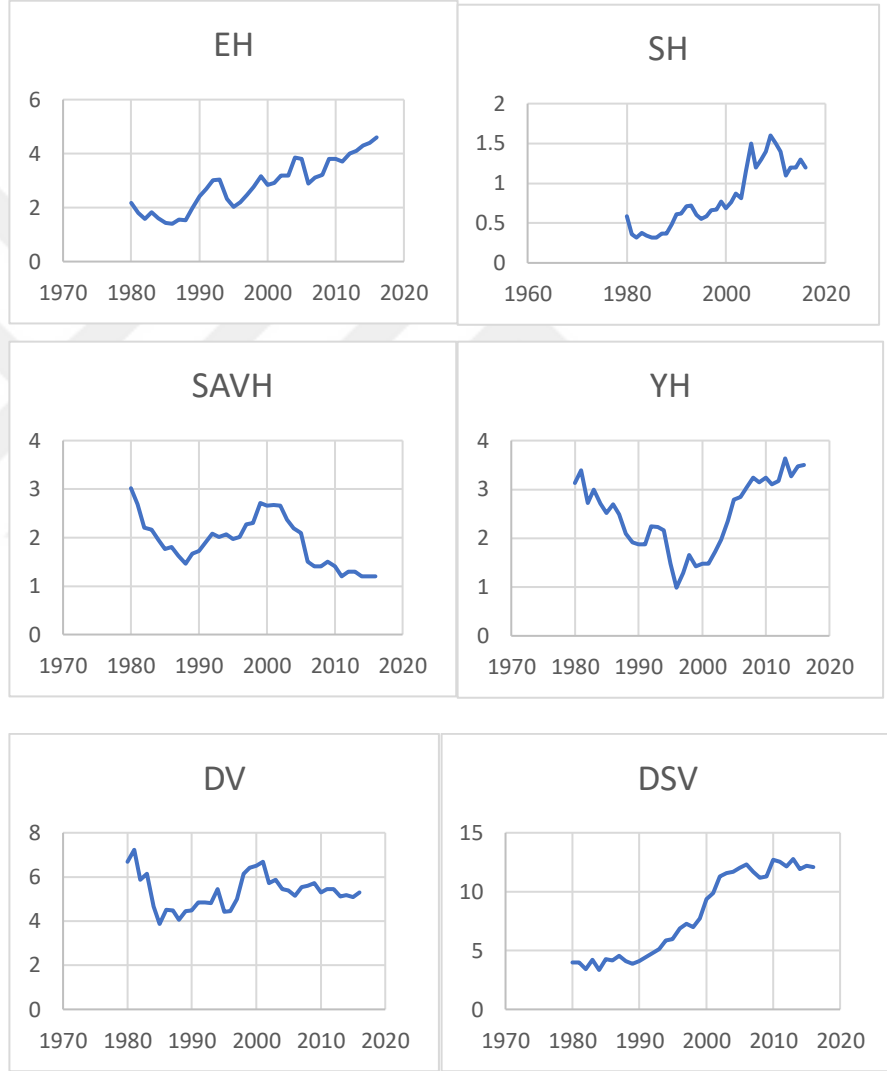
Not: Makro değişkenler hariç bütün değişkenler kişi başına GSYİH'a oranlı olarak ele alınmıştır.

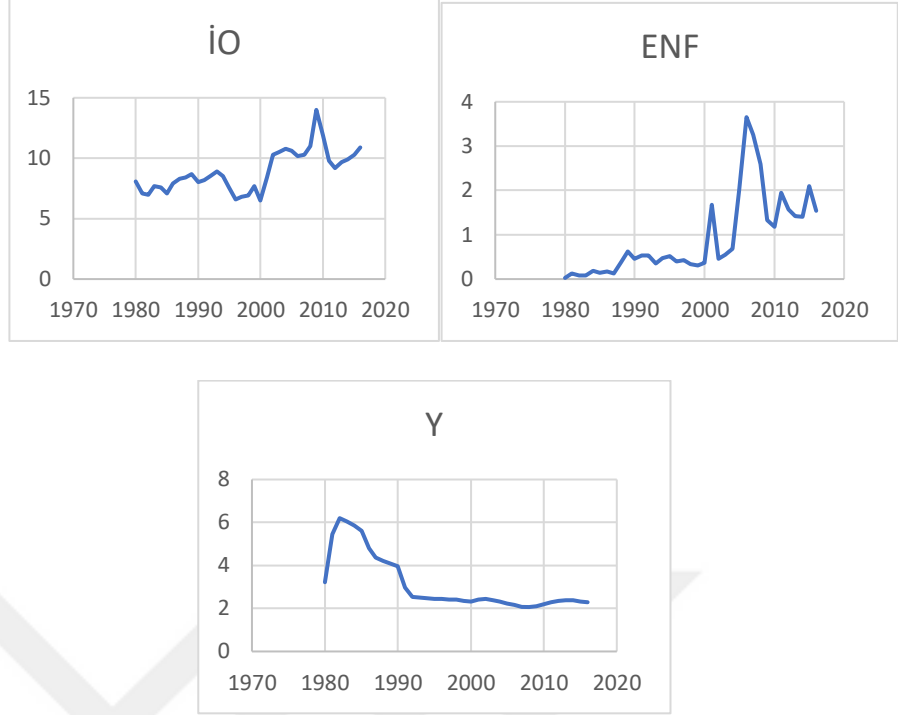
IV. Ampirik Bulgular

Grafik 1, modelde kullanılan değişkenlerin zaman içindeki gelişimini yansıtmaktadır. Söz konusu şekilden de görüleceği üzere seriler seviyede durağan değildir. Grafik 1'de de görüldüğü üzere veriler trend içermektedir. Oysa ki VAR modelinin hareketli ortalama biçiminin elde edilebilmesi için durağanlık koşulunun gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu amaçla Genişletilmiş Dickey-Fuller testi (Augmented Dickey-Fuller-ADF) ile değişkenlerin birim kök taşıyıp taşımadığı analiz edilmiş ve seriler fark durağan olarak tespit edilmiştir. Daha önce de ifade edildiği gibi, ilgili literatür dikkatle incelendiğinde bir ekonominin OGT'de olup olmadığı

birim kök analizi sonuçlarına göre değerlendirilmektedir. Seriler seviyede durağan değil ise ilgili ülke OGT'dedir fakat seriler seviyede durağan ise bir başka ifadeyle birim kök içermiyor ise söz konusu ülke OGT'da değildir. Çalışmamızın ampirik bulguları, 1980-2016 dönemi için Türkiye'de analize konu olan göstergelerin seviyede durağan olmadığını ortaya koymuştur. Bu bulgudan yola çıkarak Türkiye'nin OGT'de olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Grafik 1: Değişkenlerinin Zamana Göre Değişim Grafiği

Daha teknik bir ifadeyle belirtmek gerekirse, ADF birim kök testi sonuçlarına göre Türkiye OGT'dedir. Yani Türkiye için yapılan ADF testi sonucunda H_0 : Seriler birim kök içermektedir dolayısıyla seriler durağan değildir, şeklindeki hipotez kabul edilmiştir. ADF birim kök testi sonuçları Tablo 21'de sunulmuştur. Ampirik bulgular Robertson ve Ye (2013), Eren ve Karanfil (2015), Fatma ve Ünlü (2018) ve Karhan (2019) tarafından yapılan ampirik çalışmalar ile tutarlılık göstermektedir.

Tablo- 21:ADF Birim Kök Testi Sonuçları, 1980-2016

Seriler	Seviye, Sabit	Mac Kinnon Kritik Değeri		
		%1	%5	%10
EH	4.112 (1)	-2.66	-2.16	-2.17
SH	-4.222 (1)	-2.66	-2.16	-2.17
SAVH	-7.155(1)	-2.66	-2.16	-2.17
YH	-3.122(1)	-2.66	-3.11	-2.17
DV	-5.170(1)	-2.66	-3.11	-3.99
DSV	-6.200(1)	-2.44	-3.11	-3.99
İO	-5.455(1)	-2.44	-3.11	-3.99
KRZ	-5.589(1)	-2.50	-3.11	-3.99
ENF	-4.770(1)	-2.57	-3.11	-2.99
Y	-5.147(1)	-2.50	-3.11	-2.99

Not : Parantez içindeki sayılar Akaike Bilgi Kriteri'ne (AIC) göre seçilmiş olan optimum gecikme uzunluğunu (lag değeri) göstermektedir. Hesaplamalarda EViews 10.01 istatistik programı kullanılmıştır. Negatif değerler içeren veriler hariç bütün verilerin logaritması alınmıştır.

Tablo 22: VAR Modeli Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi, 1980-2016

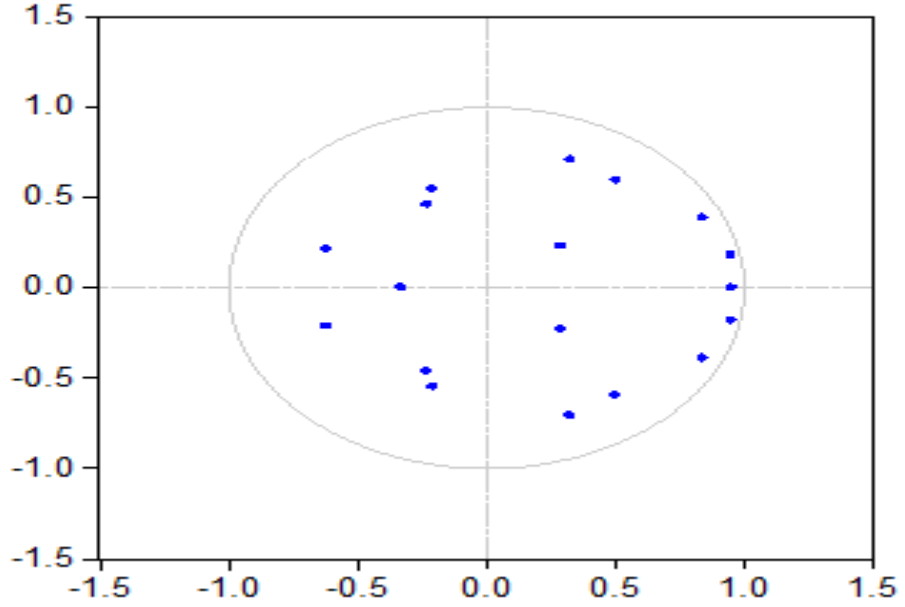
Gecikme Sayısı	Log Likelihood Function	Final Prediction Error (FPE)	Akaike Information Criteria (AIC)	Schwarz Information Criteria (SC)	Hannan-Quinn Information Criteria (HQ)
0	-240.5222	NA	1.26e-05	14.25841	14.65836
1	36.79858	396.1726*	1.96e-10	3.040081	7.039548
2	137.1286	91.73026	1.82e-10*	1.935511*	9.534498*

Not: Asterisk (*) kriter tarafından seçilen gecikme uzunluğunu göstermektedir. Hesaplamalarda EViews 10.01 istatistik programı kullanılmıştır.

Burada önemle belirtelim ki, SVAR modelinin tahmin edilebilmesi için öncelikle kısıtsız VAR modelinin kullanılması gerekmektedir. Modelin istikrar koşulunu sağlayıp sağlamadığı test edildikten sonra da tanısıl testlerin uygulanması gerekmektedir. Tüm bunların geręekleřtirilmesi için ęalıřmada Final Prediction Error (FPE), Akaike Information Criterion (AIC), Schwarz Information Criteria (SC) ve Hannan-Quinn Information Criteria (HQ) kullanılmış ve sonuçlar Tablo 22’de sunulmuştur. Uygun gecikme sayısı ise AIC kriterine göre “2” olarak tespit edilmiştir.

Modelin geğerliliğinin tespiti için bakılması gereken önemli bir parametre de AR karakteristik polinomunun ters köklerinin kontrolüdür. Modelin durağanlık açısından herhangi bir sorun taşımadığını ve uygun bir matematik formu ile ęalıřtıęını doğrulamak için Şekil 5’de tahmin edilen model için AR karakteristik polinomunun ters kökleri gösterilmektedir. Köklerin tamamının ęember içinde olması ve simetrik iz düşümlere sahip olması modelin durağan olduğunu yani VAR sisteminin istikrarlı bir yapıda olduğunu doğrulamaktadır.

Şekil 5: AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri

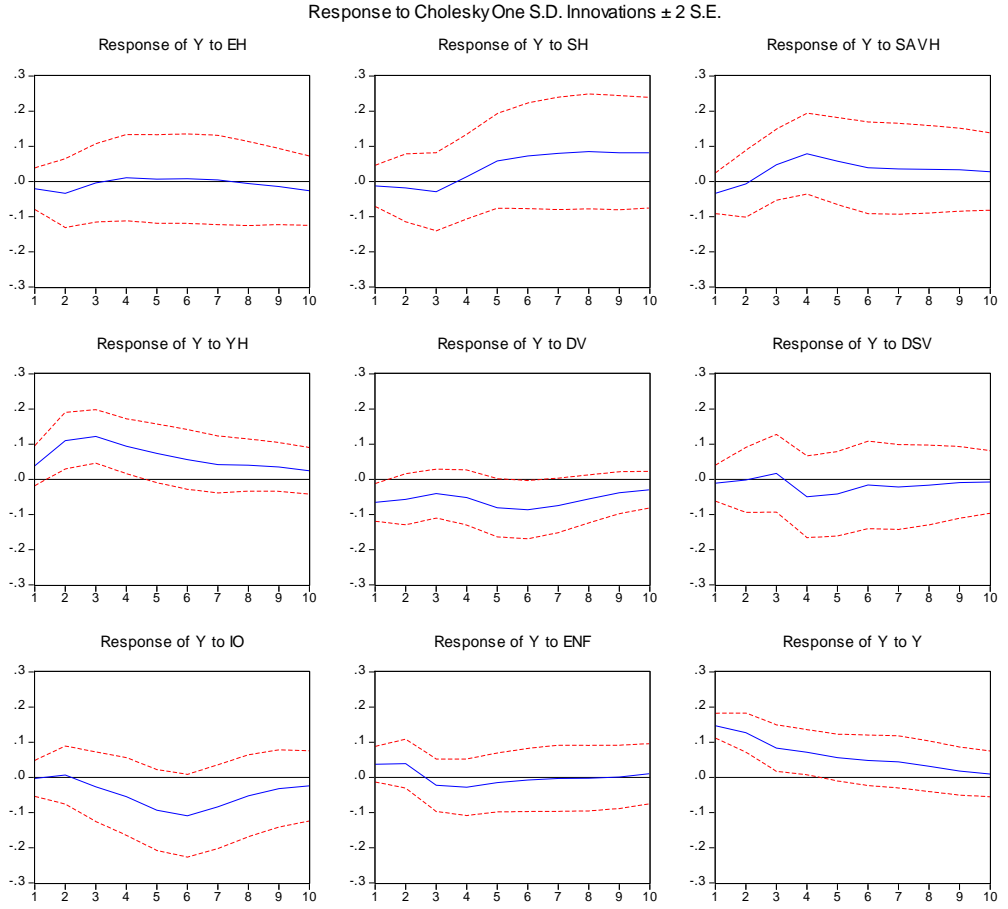

i. Etki-Tepki Analizi Sonuçları

SVAR tekniğinde incelenen değişkenler arasındaki dinamik etkileşimi belirlemede etki-tepki analizi kullanılmaktadır. Bu nedenle çalışmada kişi başına gelirlerindeki değişmelerin kaynağını tespit etmek için etki-tepki analizine başvurulmuştur. Etki-tepki analizi ile herhangi bir değişkendeki bir standart hatalık şoka karşı içsel (bağımlı) değişkenin ne ölçüde tepki gösterdiğini tespit etmek olanaklı hale gelmektedir.

Etki-tepki fonksiyonlarının şekilleri modeldeki değişkenlere verilen şoklara, toplam kişi başına gelirin tepkisi açısından incelenmektedir. Şekil 6, toplam kişi başı gelirin, analize dahil edilen diğer değişkenlerdeki (eğitim, sağlık, savunma ve yatırım harcamaları, dolaylı ve dolaysız vergiler, işsizlik ve enflasyon oranı) şoklar ve kendisinde yaşanan şoklara nasıl tepki verdiğini göstermektedir.

Şekil 6: KBMG Değişkeninin Şoklara Tepkisi

Eğitim harcamalarında ortaya çıkan bir şoka karşı kişi başına gelir değişkeni ilk üç dönem negatif tepki vermiştir. Bir başka ifadeyle eğitim harcamaları ilk üç dönem kişi başına geliri azaltmıştır. Üçüncü dönemden sonra söz konusu negatif etki pozitif dönmüştür. Sağlık harcamalarına baktığımız zaman ise ilk dört dönem kişi başına milli gelirin sağlık harcamalarındaki şoklara negatif tepki verdiği görülmektedir. Dördüncü dönemden sonra söz konusu negatif etki pozitif dönmüştür. Bu buldu kişi başına gelirin sağlık harcamalarından olumlu yönde etkilendiğini göstermektedir. Yine bir kamu harcaması göstergesi olan savunma harcamalarında ise durum çok daha dikkat çekicidir. Savunma harcamalarına kişi başına gelirin ilk iki dönem negatif tepki verdiği ikinci dönemden sonra ise azalış göstermeden pozitif tepki verdiği görülmektedir. Bunun anlamı Türkiye için ampirik analiz yapılan 1980-2016 döneminde savunma harcamalarının milli geliri arttırıcı etkisi olduğu şeklinde

yorumlanabilir. Bir diğ er çarpıcı bulgu yatırım harcamalarına yöneliktir. Yatırım harcamalarının diğ er harcama türlerine göre – tüketim harcamalarıyla karşılaştırıldığında- kişi başına milli geliri mutlak suretle pozitif yönde etkilemesi beklenir. Bu çalışmanın ampirik bulguları Türkiye’de ele alınan dönemde yatırım harcamaları şoklarına kişi başına milli gelirin istisnasız pozitif tepki verdiğ ini göstermektedir. Bu durum teorik beklentiler ile aynı yöndedir.

Vergiler cephesinden baktığımızda ise hem dolaylı hem de dolaysız vergilerin kişi başına milli geliri azalttığı görülmektedir. Vergilerin kişi başına milli gelirdeki sızıntıları ifade etmesinden yola çıkacak olursak bu bulgu da teorik beklentiler ile örtüşmektedir.

Çalışmanın modelinde kontrol değişken olarak ele alınan işsizlik oranı ve enflasyon oranı da dikkate değer sonuçlar ortaya koymaktadır. Şöyle ki her iki değişkendeki şoklara kişi başına milli gelirin verdiği tepki negatif yöndedir. Bu bulgular enflasyon oranında ki ve işsizlik oranındaki artışın teorik beklentilerle benzer yönde kişi başına geliri azalttığı şeklindedir.

ii. Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Çalışmanın buraya kadar olan kısmında SVAR modelinden elde edilen etki-tepki şekilleri yorumlanmıştır. Bu kısımda ise kişi başına gelir değişkeni üzerinde en çok hangi maliye politikası değişkeni/değişkenlerinin etkili olduğu sorusuna cevap aranmaktadır. Varyans ayrıştırması analizi, SVAR tekniğinde yer alan her bir değişkendeki değişimin ne kadarının kendisi ne kadarının diğ er değişkenlerde meydana gelen değişmelerden kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Bütün değişkenlere ait şokların kişi başına gelir üzerindeki etkisi varyans ayrıştırması yöntemi ile hesaplanmış ve sonuçlar Tablo 23’ de sunulmuştur.

Tablo 23’den yola çıkılarak genel olarak ifade etmek gerekirse bütün değişkenlere ait şokların etkileri yaklaşık dört dönem sonra ortadan kalkmaktadır. Birinci dönemde kişi başına gelirdeki değişimin yüzde 70,4 ile büyük bir kısmı kendi dinamiklerinden oluşmaktadır. Dördüncü dönemden sonra bu etki giderek azalmış ve onuncu dönemin sonunda ise yüzde 23,2’ye düşmüştür. Uzun dönemde kişi başına

gelirdeki değişimin yaklaşık 23,2'si kendisinden kaynaklanan değişim ile açıklanmaktadır.

Kişi başına geliri açıklayan harcama odaklı en önemli maliye politikası aracının yatırım harcamasında yaşanan değişim olduğu gözlemlenmektedir. İlk dönem için kişi başına gelirdeki değişimi yaklaşık yüzde 4,82'sini yatırım harcamalarındaki değişim oluşturmuştur. Yatırım harcamalarındaki değişim son onuncu dönemde ise yüzde 20,27 ile açıklanır duruma gelmiştir. Yatırım harcamalarından sonra kişi başına gelirdeki değişimi açıklayan en etkili harcama kalemi sağlık harcamaları olarak tesbit edilmiştir. İlk dönem için kişi başına gelirdeki değişimin yüzde 0,54'ünü açıklayan sağlık harcamaları onuncu dönemde etkisini daha da arttırarak kişi başına gelirin yüzde 14,76'sını açıklar duruma gelmiştir. Varyans ayrıştırması sonuçlarından elde edilen bir diğer önemli sonuç savunma harcamaları konusunda karşımıza çıkmaktadır. Savunma harcamalarının birinci dönemde kişi başına gelirdeki değişimin yüzde 3,75'ini onuncu dönemde ise yüzde 7,46'sını açıkladığı görülmektedir. Bu durum Türkiye'de savunma harcamalarının kişi başına geliri arttırmaya yönelik gerçekleşmiş olduğunun göstergesi olarak yorumlanabilir. Harcama göstergeleri içerisinde en son eğitim harcamaları dikkat çekmektedir. Söz konusu harcama türü incelendiğinde eğitim harcamalarının birinci dönemde kişi başına gelirdeki değişimin yüzde 1,4'ünü açıkladığı onuncu dönemde ise yüzde 1,10'unu açıkladığı görülmektedir. Bu bulgular eğitim harcamalarının kişi başı geliri olumlu yönde etkilediğini fakat diğer harcama göstergeleri ile karşılaştırıldığında performansının en düşük olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmada vergi göstergesi olarak dolaylı ve dolaysız vergiler ele alınmıştır. Kişi başına geliri açıklayan en önemli vergi göstergesi dolaylı vergiler olarak tahmin edilmiştir. İlk dönem için kişi başına gelirdeki değişimin yüzde 14,9'u onuncu dönemde ise yüzde 14,7'si dolaylı vergiler tarafından açıklanmıştır. Dolaysız vergiler cephesine baktığımızda ise birinci dönem kişi başına gelirdeki değişmelerin yüzde 0,39'unu dolaysız vergiler tarafından onuncu dönemde ise yüzde 2,30'u yine dolaysız vergiler tarafından açıklandığını ortaya koymaktadır.

Bu durumda Türkiye'nin OGT'den çıkmaya yönelik uygulayacağı harcama odaklı maliye politikası araçlarından kişi başı geliri arttırıcı etkisi en yüksek olan

yatırım harcamaları ve savunma harcamalarında artışa gitmesi, gelir odaklı maliye politikası aracı olarak da kişi başı gelir üzerinde negatif etkisinden kaynaklı olarak dolaylı vergilerde artışa gitmemesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Tablo 23: Şokların Toplam KBMG Üzerindeki Etkisi: Varyans Ayrıştırması, 1980-2016

Period	S.E.	EH	SH	SAVH	YH	DV	DSV	IO	ENF	Y
1	0.279552	1.400014	0.541408	3.759098	4.823393	14.09615	0.395458	0.035736	4.535782	70.41296
2	0.418229	2.402057	0.763976	1.842701	20.75536	11.61668	0.192320	0.077981	4.445974	57.90295
3	0.476051	1.698377	1.468893	3.679661	30.46281	9.911716	0.440266	0.840254	3.657178	47.84085
4	0.492455	1.380023	1.263278	7.862805	30.36671	9.743223	2.371569	3.070283	3.438282	40.50383
5	0.506167	1.119528	3.198952	8.351358	27.48684	11.94863	2.985673	8.031116	2.861161	34.01674
6	0.525632	0.959282	5.471961	7.719476	24.45575	13.91744	2.611845	13.03872	2.402798	29.42273
7	0.536147	0.856395	7.839855	7.432010	22.47079	14.94079	2.542026	14.84822	2.129731	26.94019
8	0.542628	0.808297	10.41629	7.387469	21.48796	15.18175	2.472576	14.93447	1.971965	25.33922
9	0.547474	0.857313	12.64052	7.474047	20.91740	15.03161	2.383585	14.61630	1.873935	24.20529
10	0.552185	1.104758	14.76242	7.469702	20.27699	14.75928	2.308721	14.24536	1.837948	23.23482

SONUÇ

1950 yılından sonra ülke ekonomilerinde meydana gelen hızlı büyüme ile birçok gelişmekte olan ülke orta gelir düzeyine ulaşırken, 1980'li yıllarda başlayan ve giderek hız kazanan küreselleşmenin de etkisiyle birçok gelişmekte olan ülke orta gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine ulaşmıştır. Ancak küreselleşen dünyaya ayak uyduramayan ya da farklı yapısal sorunlar yaşayan ülkeler yüksek gelir düzeyine ulaşmayı başaramamıştır.

Bu bağlamda OGT'ye ilişkin ilk tartışmalar Latin Amerika, Orta Doğu, Kuzey Afrika ve en çok da Doğu Asya ekonomileri üzerine başlamıştır. 1997 yılında Doğu Asya'da ortaya çıkan bölgesel mali krizden sonra ülke ekonomilerinde gözlemlenen düşük performans sonrası meydana gelen büyüme yavaşlamaları endişe yaratmıştır. Özellikle Çin'de meydana gelen ekonomik büyümedeki yavaşlama sonucu, herhangi bir ülke ekonomisi bu durumun içine düştüğünde bundan kaçınmak için ne tür politikaların ortaya çıkabileceği konusundaki tartışmaları canlandırmıştır.

OGT kavramı ilk kez 2007 yılında Gill ve Kharas tarafından Dünya Bankası için hazırlanan "*Bir Doğu Asya Rönesansı: Ekonomik Büyüme Fikirleri*" başlıklı raporda ele alınmış ve literatürde çekici bir konu haline gelmiştir. Bu raporda OGT'ye yakalanan ülkeler, olgun endüstrilere hakim olan düşük ücretli fakir ülkeler ile hızlı teknolojik değişim geçiren yenilikçi endüstrilerde hakim olan zengin ülkeler arasında sıkışmış ülkeler olarak nitelendirilmiştir. Orta gelirli ülkelerin zengin ya da fakir ülkelere daha yavaş büyüdüğü iddiası orta gelirli ülkelerin gelişmesi için farklı bir şeyler yapması gerektiği düşüncesini destekler ve bu durum 20. yy. dünyasındaki ekonomik yakınsama eksikliğini ifade eder.

OGT kavramının literatürde araştırmacılar tarafından üzerinde uzlaşmış genel bir tanım olmamakla birlikte, hızlı ekonomik büyüme yaşayıp orta gelir düzeyine gelmeyi başaran ancak daha sonrasında uzun bir süre durgunluk içine girerek yüksek gelir düzeyine geçememesi durumu olarak ifade edilmektedir.

Çalışmada, Türkiye OGT'ye yakalanmış mıdır? Türkiye OGT'de ise hangi maliye politikası araçları tuzaktan çıkmasında daha etkili olacaktır? sorularına cevap

aranmıştır. Bunun için de ilk olarak değişkenlere ADF birim kök testi yapılmış, ardından SVAR modelinin tahmin edilebilmesi için öncelikle kısıtsız VAR modeli kullanılarak SVAR tekniğinde incelenen değişkenler arasındaki dinamik etkileşimi belirlemek için etki-tepki analizi yapılmıştır. Son olarak ise, SVAR tekniğinde yer alan her bir değişkendeki değişimin ne kadarının kendisi ve diğer değişkenlerde meydana gelen değişimlerden kaynaklandığını ortaya koymak için varyans ayrıştırması analizi yapılmıştır.

Mevcut ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde, bir ekonominin OGT’de olup olmadığı birim kök analizi sonuçlarına göre değerlendirilmektedir. Seriler seviyede durağan değil ise ilgili ülke OGT’dedir fakat seriler seviyede durağan ise bir başka ifadeyle birim kök içermiyor ise söz konusu ülke OGT’de değildir. Bu bağlamda Türkiye için yapılan birim kök testi sonuçları 1980-2016 dönemi için analize konu olan göstergelerin seviyede durağan olmadığını ortaya koymuştur. Bu bulgudan yola çıkarak Türkiye’nin OGT’de olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan etki-tepki analizi sonucunda eğitim, sağlık, savunma ve yatırım harcamalarında ortaya çıkan bir şoka karşı kişi başına gelir değişkeni pozitif yönde etkilerken dolaylı ve dolaysız vergilerde ortaya çıkan bir şok kişi başı geliri negatif yönde etkilemektedir. Çalışmanın modelinde kontrol değişken olarak ele alınan işsizlik oranı ve enflasyon oranı değişkenlerindeki şoklara kişi başına gelirin verdiği tepki ise negatif yöndedir.

SVAR tekniğinde yer alan her bir değişkendeki değişimin ne kadarının kendisi ne kadarının diğer değişkenlerde meydana gelen değişimlerden kaynaklandığını ortaya koymak için varyans ayrıştırması analizi yapılmıştır. Bu bağlamda kişi başına gelir değişkeni üzerinde en çok hangi maliye politikası değişkeni/değişkenlerinin etkili olduğu tahmin edilmiştir. Buna göre kişi başına geliri açıklayan harcama odaklı en önemli maliye politikası aracının yatırım harcamasında yaşanan değişim olduğu gözlemlenmiştir. Bu durumda Türkiye’nin OGT’den kurtulması için kişi başı geliri arttırmaya yönelik en çok önem vermesi gereken harcama kaleminin yatırım harcamaları olduğu görülmektedir. Yatırım harcamalarının milli gelir üzerindeki etkisi dikkate alındığında, hızlı ve istikrarlı bir büyüme için yatırım harcamalarına gerekli önemin verilmesi ve yatırımların spekülatif rant alanları yerine, üretken

yatırımlara yönlendirilmesi sağlanmalıdır. Varyans ayrıştırması sonuçlarından elde edilen bir diğer önemli sonuç savunma harcamaları konusunda karşımıza çıkmaktadır. Kişi başı geliri açıklayan harcama odaklı ikinci en önemli değişken savunma harcamalarıdır. Türkiye’de savunma harcamalarının kişi başı geliri arttırmada etkili bir harcama kalemi olduğu görülmektedir. Bu durumun nedeni olarak, son zamanlarda Türkiye’de teknoloji yoğun savunma harcaması yapılması ve askeri teknolojinin gelişim göstermesi sonucu belli savunma sanayi ürünlerinin ihraç edilmesi ve aynı savunma sanayi ürünlerinin ithalatının azalması veya tamamen ortadan kalkmasının milli gelir üzerinde olumlu etki yarattığı kabul edilebilir. İngiliz siyasetçi ve iktisatçı – maliyecisi Hugh Dalton’un (1887-1962) da söylediği gibi askeri teknoloji üretmeyen ülkeler açısından savunma harcamalarının israftan öteye geçemediği ancak geliştirilen askeri teknoloji sayesinde ülkenin üretim potansiyelini artırıp ihracatında çeşitlilik sağlayarak ihracat gelirini arttırıcı etkide bulunuyorsa bu durumda savunma harcamaları verimsiz harcamalardan verimli harcamalara dönüşecektir. Bu durumda Türkiye’de son zamanlarda artan savunma sanayi yatırımların kişi başı geliri arttırdığı ve Türkiye’nin OGT’den çıkabilmesi için bu alanda yapılan harcamaların önemli bir paya sahip olduğu söylenebilir. Harcama göstergeleri içerisinde en son kalkınma carileri yani sağlık ve eğitim harcamaları dikkat çekmektedir. Kalkınma carileri kamu tüketim harcamaları içinde yer alması ile birlikte etkileri diğer tüketim harcamalarından farklı olarak sadece harcamanın yapıldığı yıla sınırlı olmayıp uzun dönemde de ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyen harcamalardır. Yapılan analiz sonucu Türkiye’de sağlık harcamalarının milli geliri arttırıcı etkisi eğitim harcamalarının milli geliri arttırıcı etkisinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Budurumda seçilen harcama değişkenleri içerisinde kişi başı geliri açıklamada en az etkili olan eğitim harcamalarında yaşanan değişimin olduğu gözlemlenmiştir.

Çalışmada kişi başı geliri açıklamada gelir odaklı maliye politikası araçlarından vergi göstergesi olarak dolaylı ve dolaysız vergiler ele alınmıştır. Kişi başına geliri açıklayan en önemli vergi göstergesi dolaylı vergiler olarak tahmin edilmiştir. Buna göre Türkiye’de dolaylı vergilerde meydana gelen artışın dolaysız vergilerden daha çok kişi başı geliri negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bu durumda Türkiye’de dolaylı vergilerin miktarında meydana gelebilecek bir artış kişi

başına geliri azaltıcı etki yaratacağından OGT'den çıkmaya yönelik olumsuz bir maliye politikası aracı olarak görülmektedir. Vergilerin yatırımları dışladığı gerçeği karşısında bu gerçekten hareketle, dolaysız vergilerde dibe doğru bir gidiş dolaylı vergilerde ise büyük baskılar yaratarak verginin sosyal amacını ortadan kaldıracak şekilde dizayn edilmesi yerine tüm tarafların beklentilerini belirli bir düzeyde de olsa karşılayabilecek vergi politikaları oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

- ACAR, F. (2013). *Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001-2013)*. ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, 2(1),15-32.
- ADA, A.A. ve ACAROĞLU, H. (2016). *Türkiye'nin Orta Gelir Tuzağı Problemine İlişkin Ampirik Bir Yorum*. Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 3(4), 81-94.
- AGENOR, P.R., CANUTO, O. and JELENIC, M. (2012), *Avoiding Middle-Income Growth Traps*. The World Bank Working Paper, 98, Poverty Reduction and Economic Managment Network (PREM), Economic Premise, Washington DC.
- AĞIR, H. ve TIRAŞ, H.H. (2018). *Türkiye'de Sağlık Harcama Türlerinin Değerlendirilmesi*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(15), 643-670.
- AIYAR, S., DUVAL, R., PUY, D., WU, Y. ZHANG, L. (2013). *Growth Slowdowns and the Middle Income Trap*. International Monetary Fund Working Paper, 13/17, Newyork.
- AKBAŞ, E.Y. ZEREN, F. ve ÖZEKİCİOĞLU, H. (2013). *Türkiye'de Parasal Aktarım Mekanizması: Yapısal VAR Analizi*. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2(14), 187-198.
- AKINCI, A. ve YILDIZ, F. (2018). *Maliye Politikasının Ekonomik Büyüme Üzerinde Etkinliği: Türkiye Uygulaması*. Sayıştay Dergisi, 110, 125-156.
- AKTAŞ, C. (2010). *Türkiye'de Reel Döviz Kuru ile İhracat ve İthalat Arasındaki İlişkinin VAR Tekniğiyle Analizi*. KÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 11(6), 123–140.
- ALÇIN, S. ve GÜNER, B. (2015). *Orta Gelir Tuzağı: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme*. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 37 (1), 27-45.

- AOKI, M. (2011), *The Five-Phases of Economic Development and Institutional Evolution in China and Japan*. ADBI Working Paper Series, No: 340.
- APAYDIN, F. ve AÇIKALIN, S. (2015). *Türkiye’de 1980 Dönüşümü Sonrası İstikrarsız Büyümenin Ekonomi Politikası*. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 43, 200-210.
- ARASIL Ö. SAYGILI, F. SAYILGAN, S. ve YERELİ, A.B. (1994). *5 Nisan’dan 5 Temmuz’a (1994 Ekonomik İstikrar Tedbirlerinin İlk Üç Aylık Değerlendirilmesi ve İstikrarın Sağlanmasına Yönelik Tedbirler)*. İzmir Ticaret Odası.
- ARIKBOĞA, A. (2011). *Maliye Politikalarında 1980 Sonrasında Yaşanan Değişim: Mali Disiplin ve Mali Kural Uygulamaları*. Sosyal Bilimler Dergisi, 2, 13-25.
- ASLAN, M. (2007). *Türkiye’de 1987–2006 Döneminde Maliye ve Para Politikalarının İktisadi Büyümeye Etkileri Üzerine Ampirik Bir Çalışma*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(2), 1-24.
- AY, A. AKAR, G. ve AKAR, T. (2016). Middle Income Trap: A Comparison Between BRICS Countries and Turkey. *Economic and Environmental Studies*, 2(16), 279-301.
- AZARIADIS, C. and STACHURSK J. (2005). *The Theory of Poverty Traps: What Have We Learned?* In: Bowles S., Durlauf S., Hoff, K. (Eds.), *Poverty Traps*. Princeton University Press, Princeton, 296-379.
- BARIŞIK, S. ve KESİKOĞLU, F (2006). *Türkiye’de Bütçe Açıklarının Temel Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi (1987-2003 VAR, Etki-Tepki Analizi, Varyans Ayrıştırması)*. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 4(61), 59-82.
- BARKURT, M.Y. (1994). *5 Nisan 1994 Tarihli "Ekonomik Önlemler Uygulama Planı" İle İlgili Değerlendirme*. 33.Genel Kurul 1954-1994 Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği 32. Dönem Çalışma Raporu.
- BAYAR, G, (2016). *Türkiye ve Orta Gelir Tuzağı: Eğitimin Önemi*. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 34, 45 – 78.

- BAYRAK, M. ve KANCA, O.C. (2013). *Türkiye’de 1970-2011 Yılları Arasında Oluşan Ekonomik ve Siyasi Gelişmelerin Seyri*. Akademik Bakış Dergisi, 35, 1-20.
- BERNANKE, B.S. (1986). *Alternative Explanations of the Money-Income Correlation*. Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, Elsevier, 25(1): 49-99.
- BORATAV, K. (2011). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*. 15. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara.
- BOZKURT, E. SEVİNÇ, H. ve ÇAKMAK, E. (2016). *Orta Gelir Tuzağı: Üst Orta Gelirli Ülkeler Üzerine Panel Veri Analizi*. Ege Akademik Bakış Dergisi, 2(16), 379-394.
- BOZKURT, E. BEDİR, S. ÖZDEMİR, D. ve ÇAKMAK, E. (2014). *Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye Örneği*, Maliye Dergisi, Sayı:167, ss: 22-39.
- BULMAN, D. EDEN, M. and NGUYEN, H. (2014). *Transitioning From Low-Income Growth To High-Income Growth: Is There A Middle-Income Trap?* ADBI Working Paper Series.
- CEYLAN, R. (2010). *Yakınsama Hipotezi: Teorik Tartışmalar*. Sosyoekonomi Dergisi, 11(11), 47-60.
- DEMİR, M. (2009). *Türkiye’de Kamu Borçlarının Gelişimi ve Sürdürülebilirliği*, 1. Baskı, Çizgi Kitapevi, Konya.
- DEMİRGİL, E. (2018). *Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Çalışma*. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2(19), 118-131.
- DÜNYA BANKASI Ulusal Hesap Verileri ve OECD Ulusal Hesap Verileri (<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=US-TR>).
- EGAWA, A. (2013), *Will Income Inequality Cause A Middle-Income Trap in Asia?* Bruegel Working Paper, 06, Belgium.
- EĞİLMEZ, M. (2012). *Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye*. (<http://www.mahfiegilmez.com/2012/12/orta-gelir-tuzag-ve-turkiye.html>).

- EICHENGREEN, B. PARK, D. and SHIN, K. (2011). *When Fast Growing Economies Slow Down: International Evidence and Implications for the Peoples*. Republic of China. ADB Economics Working Paper Series, 262.
- EICHENGREEN, B. PARK, D. and SHIN, K. (2012), *When Fast-Growing Economies Slow Down: International Evidence and Implications for China*. Asian Economic Papers, 11 (1), 42-87.
- EICHENGREEN, B. PARK, D. and SHIN, K. (2013), *Growth Slowdowns Redux: New Evidence on the Middle-Income Trap*. NBER Working Paper Series, 18673, National Bureau of Economic Research.
- ENER, M. ve KARANFİL, M. (2015). *Türkiye Ekonomisinde Tasarruf Açığının Orta Gelir Tuzağı Üzerine Etkisi*. Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 10(2), 31-36.
- FELIPE, J., ABDON, A. and KUMAR, U. (2012), *Tracking the Middle-income Trap: What Is It, Who Is in It, and Why?* Levy Economics Institute of Bard College Working Paper, 715, Newyork.
- GILL, I. and KHARAS, H. (2007), *An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth*. World Bank Group (<https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/6798>)
- GLAWE, L, and WAGNER, H, (2016). *The Middle-Income Trap- Definitions, Theories and Countries Concerned: A Literature Survey*. Munich Personal Repec Archive Online at (<https://mpra.ub.uni-muenchen.de/71196/>).
- GÜNEŞ, H. H. (2009), *İktisat Tarihi Açısından Nüfus Teorileri ve Politikaları*. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 28(8), 226-138.
- GÜNGÖR, G. AYDIN, A. (2011). *Küreselleşmenin Türk Vergi Politikaları Üzerine Etkisinin 1980 Sonrası Analizi*. Ekonomi Bilimleri Dergisi, 2(3), 69-78.
- HARTWELL, C. (2013), *The Growth Elixir: Escaping the Middle Income Trap in Emerging Markets*. Institute for Emerging Market Studies, Brief 13-08.
- HEPAKTAN, C. E. (2008). *Türkiye'nin Dönüşüm Sürecinde Dış Ticaret Politikaları*. 2. Uluslararası İktisat Kongresi İzmir, Türkiye.

- IM F.G. and ROSENBLATT D. (2013) *Middle-Income Traps A Conceptual and Empirical Survey*. Policy Research Working Paper 6594, The World Bank Operations and Strategy Unit Development Economics.
- KALYONCU, H. (2001) *Yakınsama Analizine Neoklasik Yaklaşım: Türkiye'nin 67 ilinin Gelir Yakınsaması Üzerine Bir Uygulama*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(8), 122-147.
- KANCA, O.C. ve BAYRAK, M. (2015). *Türkiye'de Kamu Harcamalarının Gelişimi (Dönemsel Bir Analiz 1980-2011)*. Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(3), 9-24.
- KARAGÖL, E.T. ve OKTAYER, Ü.İ. (2014). *Geçmişten Günümüze Kamu Maliyesi*. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırma Vakfı, 79, 1-33.
- KARANFİL, M. (2014). *Ar-Ge Harcamalarının Orta Gelir Tuzağı Üzerine Etkisi: Avrupa Birliği ve Türkiye İçin Panel Veri Analizi*. Journal of Life Economic, 2(3), 219 – 234.
- KARHAN, G. (2019). *Orta Gelir Tuzağı: Kırılgan Beşli Ekonomilerinden Kanıtlar*. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi, 1(8), 332-344.
- KEPENEK, Y. ve YENTÜRK, N. (2007). *Türkiye Ekonomisi*. 19. Bakı, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- KOÇAK, E. ve BULUT, Ü. (2014). *Orta Gelir Tuzağı: Teorik Çerçeve, Ampirik Yaklaşımlar ve Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama*. Maliye Dergisi, 167, 1-21.
- KOÇAR, Z. ve ALPTEKİN, V. (2006). *1980 Sonrası İstikrar Politikaları Işığında Türkiye Ekonomisinin Trend Analizi Yardımıyla Değerlendirilmesi*. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 11(6), 306-342.
- KÖSE, S. (2000). *24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programları Çerçevesinde Yapılan Hukuki ve Kurumsal Düzenlemelerin Mukayeseli Analizi*, T.C. Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezi. Yayın No: DPT: 2508.

- LEBE, F. ve BAYAT, T. (2011). *Taylor Kuralı: Türkiye için Bir Vektör Otoregresif Model Analizi*. Ege Akademik Bakış Dergisi Özel Sayı (11), 95-112.
- LEE, W.L. (2018). *Convergence Success and The Middle-Income Trap*. European Bank, 211, 1-35.
- LUIZ, J. M. (2016), *The Political of Economy Middle Income Traps: Is South Africa in A Long-run Growth Trap? The Path to Bounded Populism*. South African Journal of Economics, 86 (1), 3-19.
- MADDISON, A. (2010). *Historical Statistics of the World Economy: 1-2008 AD*. Available at: (<http://www.ggdc.net/MADDISON/oriindex.htm>).
- MAHYUDIN, A. (2016). *Middle Income Trap And Income Inequality: Emprical Evidence On The Distributional Efect Of Economic Liberalization And Political Regime*. Munich Personal RePEc Archive, (<https://mpira.ub.uni-muenchen.de/76437/>).
- MALTHUS, T.R. (1803), *The Theory of Population*. Classic Readings In Economics, (<http://sites.middlebury.edu/econ0450f10/files/2010/08/malthus.pdf>).
- MANGA, M. BALLI, E. ve GÜREŞÇİ, G. (2019). *Orta Gelir Tuzağı: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Analiz*. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 59, 48-60.
- MERT, M. (2014), *Türkiye’de ve Dünyada Orta Gelir Tuzağının Talep Yönlü Boyutuna İlişkin Bir Tartışma*, Maliye Dergisi,167, 93-115.
- MUCUK, M. ve ALPTEKİN, V. (2008). *Türkiye’de Vergi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: VAR Analizi (1975-2006)*. Maliye Dergisi, 135, 159-174.
- NİŞANCI, M.N. GERNİ, M. TÜRKMEN, A. ve EMSEN, Ö.S. (2015). *Türkiye Ekonomisinin Orta Gelir Tuzağına Düşüp Düşmediğine Dair Tartışma: Kur Değerlenmesi Çerçevesinde Bir Bakış*. International Conference on Eurasian Economies.
- OHNO, K. (2009), *Avoiding the Middle Income Trap: Renovating Industrial Policy Formulation in Vietnam*, ASEAN Economic Bulletin, 26 (1), 25-43.
- ÖZ, S. (2012). *Orta Gelir Tuzağı*. Ekonomik Araştırma Formu, Politika Notu 12-06.

- ÖZEL, H.A. (2012) *Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri*. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(2), 63-72.
- ÖZGEN, F.B. ve GÜLOĞLU, B (2004), *Türkiye’de İç Borçların İktisadi Etkilerinin VAR Tekniğiyle Analizi*, METU Studies in Development, 31: 93- 114.
- ÖZTÜRK, S. ve ÖZYAKIŞIR, D. (2005). *Türkiye Ekonomisinde 1980 Sonrası Yaşanan Yapısal Dönüşümlerin GSMH, Dış Ticaret ve Dış Borçlar Bağlamında Teorik Bir Değerlendirmesi*. Mevzuat Dergisi, 94 (<https://www.mevzuatdergisi.com/2005/10a/01.htm>).
- PAKSOY, S. ve BAKAN, S. (2010). *Türkiye’de Uygulanan Vergi Politikaları ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: (1980 Sonrası)*. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 32(9), 150-170.
- ROBERTSON, P.E. and YE, L. (2013). *On the Existence of a Middle Income Trap* (https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2227776).
- ROSTOW, W, W, (1959) *The Stages of Economic Growth*. The Economic History Review Second Series, Vol. XII, No. I.
- SAĞLAM, Y. ve GÜREŞÇİ, G. (2018). *Petrol Şoklarının Makroekonomik Göstergeler Üzerine Etkileri: OPEC İçin Yapısal VAR Analizi*. Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, (640), 27-47.
- SARIBAŞ, H. ve URSAVAŞ, U. (2017). *Orta Gelir Tuzağı: Ampirik Bir Çalışma*. AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(17), 37-51.
- SARILI, S. (2015). *Petrol Fiyatlarındaki Düşüşün Türkiye Ekonomisine Etkisinin Analizi*. Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi 1(1), 12-37.
- SAYILGAN, Ş. (1994). *5 Nisan Kararları ve Beklentiler*. Marmara İletişim Dergisi, 8, 213-217.
- SEVAL, B. ve ÖZDEMİR, A.K. (2013). *2000’li Yıllardan Günümüze Değişen Türkiye Ekonomisi*. Araştırma Raporu. SERPAM, İstanbul.
- SIMS, C. A. (1980), *Macroeconomics and Reality*, Econometrica 48, 1–48.

- SOLOW, R.M. (1956). *A Contribution to the Theory of Economic Growth*. Quarterly Journal of Economics 70, 65–94.
- SUNGUR, O. (2015). *2000 Sonrası Türkiye Ekonomisi: Büyüme, Enflasyon, İşsizlik, Borçlanma ve Dış Ticarete Gelişmeler*. Tematik Yazılar, Toplum ve Demokrasi, 9(19-20), 243-169.
- SUSAM, N. ve OKTAYER, N. (2007). *Türkiye Ekonomisinde Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçinde Dolaysız ve Dolaylı Vergiler (1995-2005)*. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2(21), 105-123.
- ŞAHİN, İ. BAŞER, K. ve KARANFİL, M. (2015). *Orta Gelir Tuzağı Üzerine Ampirik Bir Çalışma: Türkiye Örneği (1980-2013)*. Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 2(7), 225-235.
- ŞENGÖNÜL, A. KARADAŞ, H.A. ve KOŞAROĞLU, Ş.M. (2018). *Makroekonomik Değişkenler ve Finansal Değişkenlerin Uzun Dönem İlişkisi: SVAR Analizi*. BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar, 1(12), 63-81.
- TARI, R. ve BOZKURT, H. (2006). *Türkiye’de İstikrarsız Büyümenin VAR Modelleri ile Analizi (1991.1-2004.3)*. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, 4, 12-28.
- TAŞAR, M.O. (2010). *Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Makro Ekonomik Etkilerinin Analizi*. Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 1(3), 76-97.
- TC. HAZİNE VE MALİYE BAKANLIĞI <https://www.hmb.gov.tr/bumko-ekonomik-gostergeler> .
- THO, T.V. (2013), *The Middle-Income Trap: Issues for Members of the Association of Southeast Asian Nations*. Asian Development Bank Institute Working Paper, 421, Tokyo.
- TOBB (2011). *Türkiye Ekonomik Raporu 2010*, Ankara.
- TOBB (2015). *Türkiye Ekonomik Raporu 2014*, Ankara.
- TOBB (2017). *Türkiye Ekonomik Raporu 2016*, Ankara.

- TOBB (2018). *Türkiye Ekonomik Raporu 2017*, Ankara.
- TOBB (2019). *Türkiye Ekonomik Raporu 2018*, Ankara.
- TOKMAKÇIOĞLU, K. ve ÖZÇELEBİ, O. (2018). *Yapısal VAR Modeli Çerçevesinde Kısa ve Uzun Vadeli Faiz Oranları ile Reel Döviz Kuru Arasındaki Etkileşimler: ABD-İngiltere Örneği*. Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, 1(9), 1-16.
- TOPRAK, D., AĞCAKAYA, S. ve GÜL, H. (2016). *Sosyal Devlet Yaklaşımı Açısından Türkiye’de 1980 Sonrası Eğitim Harcamalarının Analizi*. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(31), 123-165.
- TÜLEYKAN, H. ve BAYRAMOĞLU, S. (2016). *Türkiye’de 24 Ocak Kararları İle Başlayan Finansal Serbestleşmenin Günümüz İktisadi Ve Mali Yapısına Yansımaları*. International Journal of Social Science Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3361> . 44, 401-420.
- TÜSİAD (2018), *2018 Yılına Girerken Türkiye ve Dünya Ekonomisi*, Ankara.
- ULAGAY, O. (1983). *24 Ocak Deneyimi Üzerine*. 1. Baskı, Hil Yayınları, İstanbul.
- UYANIK, C. (2015). *Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye'nin Konumu Açısından Bir Değerlendirme*. Sosyoekonomi Dergisi, 26(23), 175 – 186.
- UZUNKAYA, S.Ş. DİNÇER, H. ve YÜKSEL, S. (2018). *1973 Petrol Krizinin Türkiye Ekonomisine Etkileri*. International Conference on Multidisciplinary Sciencess (icomus), İstanbul, Turkey.
- ÜNLÜ, F. ve YILDIZ, R. (2010). *Orta Gelir Tuzağını Açıklayan Teorik ve Ampirik Yaklaşımlar*. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 49, 87-115.
- ÜNLÜ, F. ve YILDIZ, R. (2018). *Orta Gelir Tuzağının Belirlenmesi: Ekonometrik Analiz*. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 1(14) 1-20.
- WANG, Y. (2014), *Will China Escape the Middle-income Trap? A Politico-economic Theory of Growth and State Capitalism*. (<https://econpapers.repec.org/paper/redsed014/202.htm>).

- WOO, W.T. (2012), *China Meets the Middle-Income Trap: The Large Potholes in the Road to Catching-Up*. Journal of Chinese Economic and Business Studies, 10(4), 313-336.
- WORLD BANK (2017) *Governance And The Law*. World Development Report (<http://www.worldbank.org/en/publication/wdr2017>).
- WORLD BANK, The Data Blog (<https://blogs.worldbank.org/opendata/new-country-classifications-income-level-2018-2019>).
- YAŞAR, E. ve GEZER, M.A. (2014). *Türkiye'nin Orta Gelir Tuzağına Yakalanma Riski ve Bu Riskten Kurtulma Önerileri*. Maliye Dergisi,16:131.
- YAVUZ, E. (2017). *Maliye Kuramı Bağlamında Türkiye'de Orta Gelir Tuzağı Sorunsalının Analizi*. Social Sciences (NWSASOS), 12(2), 78-101.
- YELDAN, E. TAŞÇI, K. VOYVODA, E. ve ÖZSAN M.E. (2012), *Orta Gelir Tuzağından Çıkış: Hangi Türkiye? Cilt 1: Makro/Bölgesel/Sektörel Analiz*. Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu (Türkonfed), İstanbul.
- YENTÜRK, N. (2015). *Türkiye'de Askeri Harcamalar: 2006-2014. Harcama İzleme Güncelleme Notu*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi.
- YILDIRIM, E. ve YILDIRIM, R. (2001). *1980 Sonrası Uygulanan Maliye Politikaları ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri. Türkiye'de 1980 Sonrası Mali Politikalar İçinde*, XVI. Türkiye Maliye Sempozyumu, 28-31 Mayıs 2001/Antalya.
- YILDIRIM, M. ve ÖRNEK, İ. (2012) *Walt Whitman Rostow'un Kalkınma Aşamaları Yaklaşımına Göre Gaziantep Ekonomisinin İncelenmesi*. Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni, (<https://www.econstor.eu/bitstream/10419/81630/1/727018965.pdf>).
- YILDIZ, H. (2005). *2000'li Yıllarda Türkiye'de Uygulanan Maliye Politikalarının Değerlendirilmesi*. 2(7), 85-102.

www.hmb.gov.tr

www.tcmb.gov.tr

www.tuik.gov.tr

www.worldbank.org

